

BİLLİM ve SANAT

76

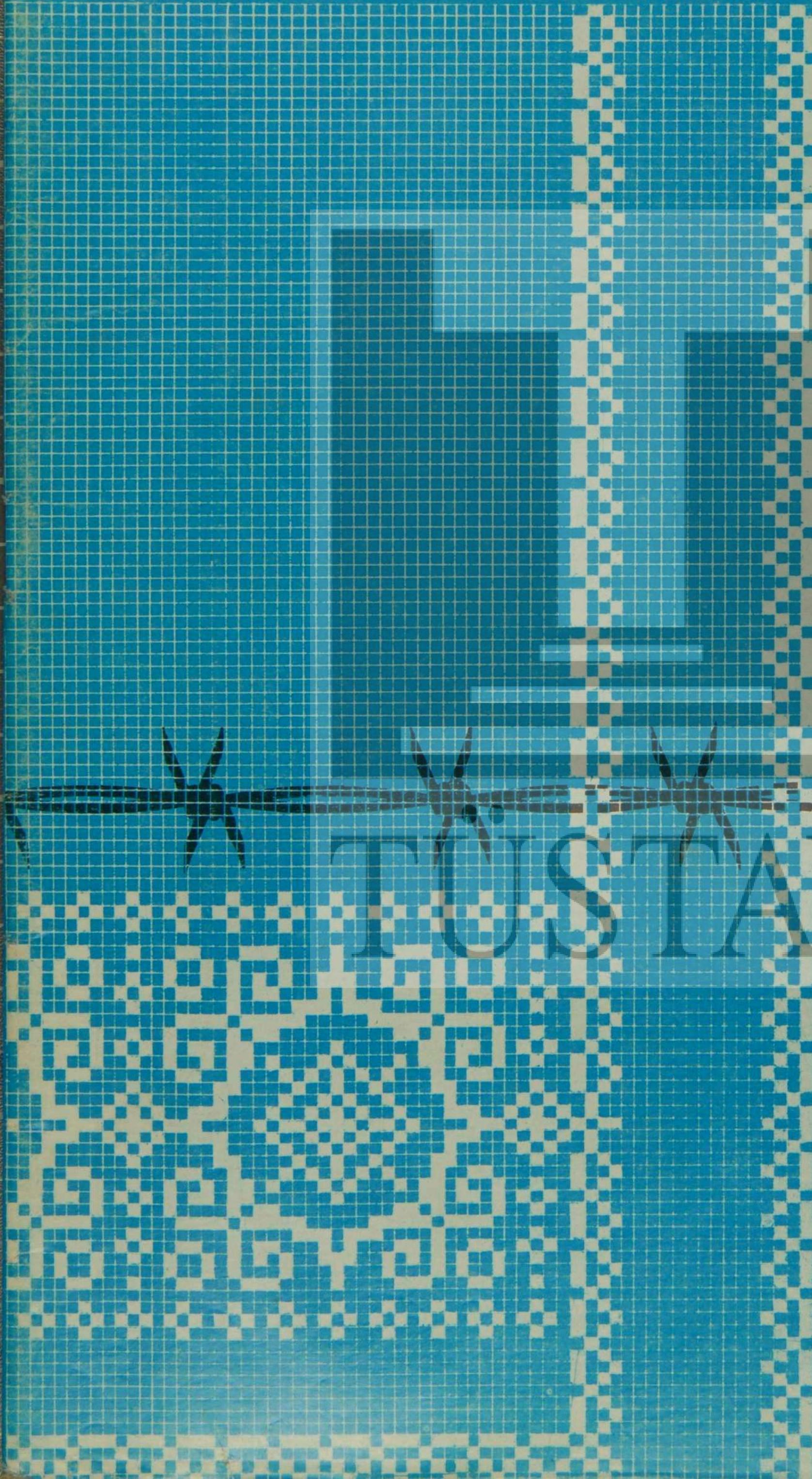
AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

NİSAN 1987

(KDV Dahil) 500 TL.

Yazı ve Söyleşileriyle

Ahmet R. Bilgen
Ord. Prof. Dr. Cahit Arf
Refet Erim
Prof. Dr. Türkan Akyol
Doç. Dr. Türker Alkan
Musa Özdemir
Reha İsvan
Dr. Erdal Atabek
Halit Çelenk
Alaattin Bilgi

BAŞAK YAYINLAR

1750 TL. (KDV Dahil)

attila tokatlı

DEVRİMCİNİN ÖLÜMÜ

karşı roman

2000 TL. (KDV Dahil)

Adres: Fevzi Çakmak Sk. 36/13 Demirtepe ANKARA Tel: 30 50 49

JEAN ELLEINSTEIN

Devrimlerin Devrimi

Odemeli
ön
der
ri
lir

1000 TL. (KDV Dahil)

JACQUES DUCLOS

Demokrasi ve Kişisel İktidar

1000 TL. (KDV Dahil)

TÜSTAV

BİLİM ve SANAT

Sahibi

BİLSAN Basım-Yayın Ticaret
ve Sanayi A.Ş. Adına:

İLHAN ALKAN

Genel Yayın Yönetmeni

VARLIK ÖZMENEK

Genel Yayın Danışmanı

GÜNEY GÖNENÇ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

İRFAН AYDIN

RABİTA OLAYINDA "EHEMMİ MÜHİMDEN AYIRMAK"

Bilim ve Sanat

AHTAPOTUN TUTTUĞU ŞEMSİYE

Ahmet R. Bilgen

OPUS DEI: DEV AHTAPOT VE KOLLARI

A.R.B.

"SAĞLIK DA TİCARET METAL HALİNE GETİRİLİYOR"

Prof. Dr. Türkcan Akyol

SÖZLEŞMELİ PERSONEL OLAYI (2)

Musa Özdemir

INTİHAR TERÖRÜN ÖZE YÖNELMESİDİR

Türker Alkan

ANTI-LAİSİZM KARŞISINDA KADIN

Reha İsvan

"YA HEP BERABER YA HİCBİRİMİZ"

Ina Brouwer/Gönül Dinçer

ORHAN APAYDIN VE HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ İLKESİ

Halit Çelenk

YASALARDA "GİZLİLİK"

Güney Dinç

"İNSAN SICAĞI"

Dr. Erdal Atabek/B.S.

"12 EYLÜL GÜNLERİ", KEMAL ANADOL'UN "ÖLÜ OLMAYAN" KİTABI

Özcan Kesgeç

"BİLİM ADAMI ÖZGÜR OLACAK, KENDİSİNİ ÖZGÜR HİSSEDECEK
Kİ BİLİM ÜRETEBİLSİN"

Ord. Prof. Dr. Cahit Arf/Sadika Dikna Erden

ÜNİVERSİTELERDEN SONRA SIRA SIRA TÜBİTAK'TA MI?

Refet Erim

PARA, FAİZLER VE SERMAYENİN GETİRİSİ

Güntaç Özler

KAPİTAL'DE META FETİŞİZMİ

Alaattin Bilgi

ÇARŞIDAKİ HESABI EVDE DE YAPABİLİR MİYİZ?

GÖDEL'İN İKİNCİ TEOREMİ

Yar. Prof. Dr. Ali Nesin

ABD'DE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ GÖREVİ:

UYGUN BİR GERÇEK BULMAK

Kerstin Stjärne/Çev. Gürhan Uçkan

BAŞKAN VE ONUN SADIK BASINI

Prof. William Dorman/Per-Ulf Nilsson/Çev: Gürhan Uçkan

"EKMEK İSTİYORUZ EVET, GÜL DE İSTİYORUZ AMA!"

A.B. Göhler

KAFKA, BOND, BÖLL-DÜŞÜNSEL TİYATRONUN ÜLKEMİZDEKİ YAZGISI

Ayşin Candan

"TAM ROLÜNDE"

Şahin Yenişehirlioğlu

"İKİ PERDE AZİZLİK"

Musa Aydoğanoğlu

SUSKUNLUK MU, TÜRKÜ MÜ?

Dr. Hüseyin Fidaner

ÖRÜMCEK KADIN'DAN HALKALI KÖLE'YE

Haldun Armağan

ROMANDA TARİHSELİ SOYUTLAMAK

Semih Acar

OKUYUCULARIMIZDAN

ÖZÜR DİLEMEK

Bilim ve Sanat

ÇİZGİLERİYLE: Ferruh Doğan, Nezih Danyal

FOTOĞRAFLARIYLA: Asım Kaçar

Rabita Olayında "Ehemmi Mühimden Ayırmak"

BİLİM ve SANAT

Cumhuriyet gazetesi tarafından geçtiğimiz ay ortaya çıkan Rabita Olayı, Politik-İdeolojik bağlantı ve kökenlerinin niteliği yönünden son 10 yılda Türkiye'de olup bitenleri yaşamsal önemde irdelemeye gereğini, çok çarpıcı tarihsel bir tutanağa bağlamıştır. Bu bağlamda, Uğur Mumcu ve arkadaşlarının kollektif emeklerini son derece yetkin bir teknikle değerlendiren Cumhuriyet gazetesi, Türkiye'de sorumlulu haber-bilgi üretimi ve dolaşımı ile olayları belgeleştirme yönünden basın yaşamını uzunca bir süreden beri saran tekelci kuşatmanın gereğinde asla bulabileceğini öneklemesi yönünden de basın tarihine kalıcı bir belge kazandırmıştır.

Olay, enlemesine-boylamasına üzerinde tartışılıp, değerlendirilmesi gereken ciddiyettedir. Eski deyimle "ehemmi mühimden ayırmak" yani daha önemliyi, önemlideni ayırmak gerekirse, bu olayda **daha önemli** olan, 1970'li yıllarda TÜSİAD'ın kurulmasının ardından bu ekonomik güç merkezinin ideoloji üretimi gereksinimine cevap vermek amacıyla kurulduğu söyleylenecek olan Aydınlar Ocağı tarafından geliştirilen ve hızla resmi ideolojileşme sürecine giren Türk-İslâm Sentezi'nin olaya ağırlığıdır, denedir. Teorik içeriğinden finansmanına kadar bir yanıyla ABD'ye bir yana Suudi Arabistan'a uzanan ve Türkiye'de çökelen bu Sentez'in, tekelci kesim için güçlü bir devlet ve siyasi iktidar ideolojisini arayışına cevap verdiği söylenebilir. Gelişmeler bu yarıyıl doğrular niteliktedir. Denilebilir ki, gelişmeler kendi ideolojik örgüsü içinde adım adım ve zincirleme bir yol izlemiştir. Bunun için de kısa bir bellek turu yapılabilir.

1970'li yılların başlarından itibaren ivmelenen gelişmelerin 1979 basamağında ilginç durumlar gözlenebilir. Amerika'da yayınlanan "Leaders" dergisinin Temmuz-1979 sayısında TÜSİAD Yönetim Kurulu üyesi ve Koç Holding Yönetim Kurulu Başkanı Rahmi Koç'un paralı ilân şeklinde verdiği

yazının bir bölümünü okuyalım:

"Biz Türkler, doğru bir hükümeti, doğru bir liderliği işbaşına getirerek, gerekli iç, dış ve ekonomik politika dönüşümlerini gerçekleştirecek üzerimize düşeni yapacağız..."

Koç Holding Yönetim Kurulu Başkanı bu dönüsümün kimlerle yapılacağı sorusunu da şöyle yanıtlıyor:

"Ticaret ortaklarımıza, batılı dost ve müttefiklerimizle..."

O günlerde İstanbul'da Tarabya Oteli'nde düzenlenen bir dizi toplantı da animsanabilir. Avrupa ve Yakın Doğu için Amerikan Savunma Enstitüsü tarafından düzenlendiği bildirilen toplantıların başında şüphelerle yansıtılmış olması ilginçtir:

"Anayasası ve plan değişiklikleri ile etkin hükümet formülleri yabancı kuruluşlar tarafından tartışıyor."

Birleşik Amerikalı bilim adamlarının yanısıra F. Almanya, Fransa, İngiltere, Norveç ve Türkiye'den 40'a yakın bilim adamı ve diplomatın katıldığı bildirilen toplantılarla ilgili olarak Anka Ajansı'nın 13 Eylül tarihli haberinden bir bölüm de şöyle:

"Çeşitli yabancı kuruluşlar tarafından, Türkiye'de devlet yönetimi ve dış politika önceliklerini konu alan bir dizi toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıların, Anayasası ve plan değişiklikleri ile etkin ve istikrarlı hükümet formüllerinin yoğun olarak tartışıldığı bir sırada yapılması dikkat çekmektedir..."

Tarabya Oteli ile zaman zaman Boğaziçi Üniversitesi'nde yapıldığı bildirilen toplantılar sırasında üzerinde tartışıldığı ileri sürülen bir belge 'Lâtin Amerika Deniyimleri Işığında Türkiye'de Asker-Sivil İlişkisi' başlığını taşıyor. (İktisat Fakültesi Cilt 37'den ayrı basım İstanbul, 1979) Doç. Dr. Metin Heper-Boğaziçi Üniversitesi, Asistan Güney Göksu-İstanbul İktisadi Ticari İlimler Akademisi ve Hakkı Öcal-Gazeteci, Boğaziçi Üniversitesi Doktora öğrencisi tarafından ortaklaşa hazırlanan bu inceleme şöyle başlamaktadır:

"Askeri müdahaleler ve hükümet darbeleri yakın

yillarda çok tartışılan siyasal olgulardan biri olmuştur. Ülkemizde de 1960 ve 1971'de askerin siyasal hayatı olağan dışı yollardan girmesi çeşitli çözümlemelere yol açmış, hatta zaman zaman yeni bir müdahalenin geçmiştekileri izleyip izlemeyeceği sorusu ortaya atılmıştır. Bu çalışmanın amacı Lâtin Amerika ve Türkiye'de askeri müdahalelere yol açan gelişmeleri karşılaştırmalı olarak incelemektir. Karşılaştırılabilen ülkeler arasında bazı Lâtin Amerika ülkelerini yeğlememiz, bu ülkelerin kentleşme, sanayileşme, dışa bağımlılık, iktisadi kalkınma, siyasal katılma ve siyasal istikrar açısından Türkiye ile büyük benzerlikler göstermeleridir..."

Böyle bir yaklaşımla başlayan incelemenin son bölümünü aynen okuyalım:

"Türkiye'deki 1971 muhtırası ve onu izleyen gelişmeler, Türkiye'de de ordunun ekonomik tercihleri açısından reaksiyoner tutumları benimseyebileceğini düşündürmektedir.

Özetle, Türkiye'de toplumsal bölünmeler işlevsel nitelik kazanmaya ve toplum 'sivil toplum'a geçiş belirtileri göstermeye başladığı için, askeri müdahaleler artık, belirli toplumsal kesimleri diğerlerine yeğleyen müdahaleler olarak ortaya çıkabilir. Öte yandan asker-sivil aydın, merkeziyetçi, devletçi öğelerin ittifakının etkileri hala güçlü olduğuna göre, bu kesimler, asker-sivil aydınların çıkarlarını kendi çıkarları ile özdeştirebildikleri grup veya gruplar olacaktır. Ordu, kapitalist gelişim-süreci ile bazı organik bağlar içine girmeye başlamıştır. Girişimci kesimler de giderek teknokrat-bürokrat bir kadroya özlem duymaktadırlar. Diğer taraftan özellikle asker bürokrasi giderek teknokrat bir görünüm almıştır. Ne var ki, Türk toplumu da daha karmaşıklaşmış ve siyaset üstü yöntemlerle idare edilmesi güç bir yapı kazanmıştır..."

Bu kısa bellek turu içinde kalan zaman aralığın-

da Türkiye'de nelerin olup bittiği çok berrak şekilde görülmeli dir. Bu zaman aralığı, "iç, dış ve ekonomik politika dönüşümleri"nin gerçekleştirilmesi için emege ve tüm emek değerlerine karşı yürütülen ve adına liberal ekonomi denilen ekonomik cephe savaşası ile sürdürmüştür. (Ekonomik cephe savaşası deyimi Hürriyet gazetesine aittir. Bu gazetenin 27 Mart 1982 gönüllü sayısında yayınlanan "Sayın Evren'e Açık Mektup"un bir bölümünde, "Zat-ı devletlerinden Sayın Başbakanımıza ve bakanlarımıza kadar, ne tür bir ekonomik cephe savaşı verildiği ortada".) şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Bunun yanısıra 8 Şubat 1987 gönüllü Milliyet gazetesinde Yener Süsoy'un ANAP Grup Başkanvekili Haydar Özalp ile yaptığı söyleşide yer alan şu sözler de ilginçtir: "Cumhurbşakanı Evren'i çok tasvip ediyorum, beğeniyorum. Adam bunca yıl askerlik içinde büyümüş. Devletin verdiği corbayı içmiş, devletin verdiği çorabı giymiş. Bugün ise liberal ekonominin içinde, ön safta mücadele veriyor. Günün icaplarına uyuyor. Evren, bize Allah'ın bir lütfu. Böyle bir ihtiial olacak, böyle bir zat-ı muhterem de Cumhurbaşkanı olacak. Bu büyük hayattır..."

Anımsadıklarımızı, irdelememiz içinde yerli yerine oturtabilmek için, siyasi iktidarın ideolojisini üretmede ve bu ideolojiyi hayatı geçirmede esinlenilen, esinlenmek ne kelime, aynen kopya edilen modelleri de anımsamak ve gün yüzüne çıkarmakta yarar var. Arkadaşımız Ahmet R. Bilgen "Ahtapotun Tuttuğu Şemsiye" başlıklı yazısında böylesi bir modeli bütün açıklığıyla gözler önüne seriyor.

Ulusal Bağımsızlık'ımızın 23 Nisan 1987 yıldönümü, belli kelimeleri tazelemenin ve yakın tarihi ineden inceye gözden geçirmenin tam zamanı.

Sevgiyle, dostlukla.

Ahtapotun Tuttuğu Şemsiye

Ahmet R. Bilgen

Türkiye'de kronikleşen bir siyasal bunalımın yaşanmakta olduğunu yadsıtmak olası değildir. 1980'ler Türkiye'sinde iktidar blokunun iç değişim ve dönüşümlerinin kararlı bir dengeye oturduğu söylemenemez.

Temeli 24 Ocak kararlarıyla oluşturulan ve bir yapısal transformasyonu amaçlayan genel ekonomi politikalarına iktidar bloku içerisinde öze ilişkin bir itiraz gelmemesine karşın, ortada gözlenen siyasal karmaşayı nasıl açıklayacağız? Konunun içeriği boyutlar arasında, kanımızca, özellikle üzerinde durulması gereken, sistemin yaşadığı derin ideolojik bunalımı boyutudur.

Bugünün Türkiye'sinde siyasetin kitelerin uzağında tutulması süreci (depolitizasyon) henüz aşılmış değildir. Bu durum yalnızca siyasal katılım olanaklarını tıkanan antidemokratik düzenlemelerin ve kaba baskı yöntemlerinin varlıklarını sürdürmeleri ile açıklanamaz. Etkin, demokratik-toplumsal bir muhalefetin su an için örgütlenmiş olmadığını da kabul etmek gerekir. Gerçekten de, sistemin yapısal tıkanıklıklarına karşın, iktidarın ciddi bir tehdit altında olduğunu söylemek bir zorlama olacaktır. Öte yandan, Türkiye'de kronikleşen bir siyasal bunalımın yaşanmakta olduğunu da yadsıtmak olası değildir. Aynı neden ışığında, 1980'ler Türkiye'sinde iktidar blokunun iç değişim ve dönüşümlerinin kararlı bir dengeye oturduğunu söylemenemez.

Temeli 24 Ocak kararlarıyla oluşturulan ve bir yapısal transformasyonu amaçlayan genel ekonomi politikalarına iktidar bloku içerisinde öze ilişkin bir itiraz gelmemesine karşın, ortada gözlenen siyasal karmaşayı nasıl açıklayacağız? Hiç kuşkusuz, hemen aklı gelen bir yanıt, sistemin tıkanlığı, izlenen politikalarla ülkenin içinde kırrandığı, çok boyutlu bunalımın aşılması olanaksız olduğudur. Ancak, böyle bir yanıtı verebildiğimiz gi-

yaşanılan ideolojik açmazın en önemli göstergesi, sanızır, iktidar güçlerinin siyasal ifadesi olacak bir siyasal partinin net biçimde ortaya çıkmamasında aranmalıdır.

İKTİDAR PARTİSİNDE İDEOLOJİK BELİRSİZLİK

MDP deneyinin tutmaması, ANAP'in başkanının kişiliği dışında kalıcı bir parti kimliğine ulaşamaması, DYP olsusu hep bu bağlamda daha anlaşılır olabilmektedir. Bu çerçevede, ANAP-DYP ilişkisine sadece kişiler arasındaki çekisme ya da yedek güç (alternatif) bulundurulması olayı olarak bakılması yerine, olayın sistemin ideolojik zaafı olarak görülmeli gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Aslında, yedek bir güce gereksinim duyulması bile mevcut ideolojik bunalımın bir yansımışı olarak değerlendirilebilir.

Bu tür ideolojik bunalımların yaşandığı yerlerde siyasetin, siyasal iktidar mücadeleinin gerçek araçları olan siyasal parti konusunda -çok çeşitli nedenleri olsa da- bir netlik bulunmaması, ya da başka bir anlatımla, mevcut iktidar simgeleyecek herhangi bir partinin iktidarın dayandığı tabanın tümünü kapsayacak bir ideoloji üretmekten aciz olması iktidarları yeni gereksinimler ve arayışlara yöneltir. İşte böyle bağlamda, sadece statüler değil, retorikleri de doğrudan siyasal iktidar mücadeleinin dışında oluşturulan, ancak, etkinlikleri ile siyasetin [siyasal iktidar mücadeleinin] tam anlamıyla içerisinde yer alan örgütlenmeler ortaya çıkabilirler.

İDEOLOJİ BUNALIMI

Bir toplumda yerlek değer sistemini sarsan, "toplumsal çürümeye" olarak kamuoyunda ifadesini bulan olaylar kadar, toplumsal-siyasal yaşamda birbirleriyle çelişen ideolojik öğelerin sisteme enjekte edilmek durumunda kalınması da bu tür ideolojik bunalımın bir yansımıasıdır. Konuya bu şekilde yaklaşıldığında "üststüler", "müzir yayınlar" konuları, kumarhanelerin tüm büyük kentleri ve sayfiye yerlerini kaplaması, vb. olaylar kavrulabilir olmakta, her bir konunun aynı iktidar bloku, hatta aynı iktidar partisi içinde kiyasiya tartışılabilmesi, yandaş ve karşıtları bulabilmesi anlaşılmır olmaktadır. Ancak, iktidar bloku içinde

lemin arkasında temel bir amaca ulaşmaya yönelik bir çaba yatar. Bu amaç, kitleler içinde, ülkenin bunca sorunu var iken siyasetin anlamsız olduğu, siyasetin bir çözüm yolu olmadığı inancının yaygınlaştırılması, yerleştirilmesidir. Şöyleki; söylem içinde geleneksel birçok ögenin "bilimsel sentezinde" buluşulduğu vurgulanır, bu "değerlerin muhafazasında" birleşilebildiği takdirde yadsınmayan sorunlara çözümün "siyasal kavgalarla" değil, akılcı, teknik (bilimsel) kararlarla bulunabileceğini işlenir. Sorun böyle tanımlanınca, eğer çözüm sadece teknik kararlara bağlı ise, siyasete (siyasal tercihlere) yer kalmamaktadır. Iktidar bloku içinde yer alan güçlerin kitlelerin önüne çıraklıları siyasal partinin yeğlemesi konusunda bulanıklıklar olan dönemde, bu tür kuruluşlar, açıkları şemsiye altında yer arayan siyasal hareketler arasında hakemlik ya da arabuluculuk yapmak fırsatını bulacaklardır. Çok gereklili olduğu durumlarda ise, bu kuruluşların seçili "teknokrat" (siyasetçi olmayan) üyeleri "politika yapmak" için değil, "memlekete hizmet etmek için" siyasal-yönetici görevleri de doğrudan üstlenebileceklerdir.

Özgül koşullar, tarihsel, konjonktürel konumların doğal olarak yarattığı farklılıklara karşın, çağımızda, çok boyutlu kriz durumlarının aşamayan birçok ülkede, toplumsal, ekonomik ve siyasal çözüm önerilerinin "olağan" olmayan birtakım örgütler [kuruluşlar] aracılığıyla üretildiği dönemler yaşanmıştır, yaşanmaktadır. Nitekim, Türkiye'de kamuoyu "atılım" dernekleri, "ilim yayma" cemiyetleri, "aydınlar" ocakları, çeşitli isimler taşıyan vakıflar görüntüsü arasında bu tür kuruluşlar tanıiyor, ya da yeniden tanıyor. Bu tür oluşumların konjonktürlere ve ülkelerde göre tüm farklıları saklı tutularak, özlerinin anlaşılmaması için değişik toplumlardaki, mekanlardaki örneklerinin tanınması çok yararlı olacaktır.

"OPUS DEI" ÖRNEĞİ

Bu örnekler içerisinde, kuşkusuz en ilginç ve öğreticilerinden birisi Franco İspanya'sının uzun bir dönemine damgasını vuran "Sociedad Sacerdotal de la Santa Cruz de Opus Dei", ya da kısaca Opus Dei'dir.

Opus Dei'yi ve dolayısıyla bu tür kuruluşların niteliğini daha iyi kavrayabilmek için İspanya'nın yakın siyasal tarihine kısaca göz atmak yararlı ol-

caktır. Bilindiği gibi, II. Cumhuriyet'in meşru hükümetine karşı ayaklanan gerici, sağ güçler Franco onderliğinde Nasionalist Cephe'de birleşmişlerdi. Cephe, tanım gereği, değişik siyasal güçlerden oluşmakla birlikte, silahlı bir savaş söz konusu olduğundan onderlik Franco'da simgelenen askerlerin elinde idi. Ancak, savaş sonrası oluşan iktidar bloğunun tartışmasız temel ağırlığı, kimi finans kapital sahipleri ve üst düzey ordu mensupları ile ailevi ve

iktidar bloku içinde yaşanılan ideolojik açmazın en önemli göstergesi, sanızır, iktidar güçlerinin siyasal ifadesi olacak bir siyasal partinin net biçimde ortaya çıkmamasında aranmalıdır... Mevcut iktidarı simgeleyecek herhangi bir partinin iktidarın dayandığı tabanın tümünü kapsayacak bir ideoloji üretmekten aciz olması durumunda sadece statüler değil, retorikleri de doğrudan siyasal iktidar mücadeleinin dışında oluşturulan, ancak, etkinlikleri ile siyasetin [siyasal iktidar mücadeleinin] tam anlamıyla içerisinde yer alan örgütlenmeler ortaya çıkabilirler.

Başka türden organik bağları da olan büyük toprak sahiplerindeydi. Franco ve bu Latifundistlerin yönetimine iktidar cephesi içinde kafa tutabilmesi olası iki örgütlü güç bulunmaktadır: Faşist parti Falange Espanola de las Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista ve Carlist hareket. Bunların özel konumları, iç savaşta operasyonal olabilecek para-militær yapılarından ve özel milislerinden kaynaklanmaktadır. Ancak, daha iç savaş bitmeden Franco'cu devletin oluşum süreci içerisinde Falangist, Carlist ve diğer Monarşist partiler tek bir

partide birleştirilmiş ve bundan böyle kısaca "Hareket" olarak adlandırılan Falange Espanola Tradicionalista Y de la Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista (F.E.T. Y J.O.N.S.) kurulmuştur. Bu zorunlu birleştirme ile kontrol Franco ve dolyasıyla orduya geçmiştir. Ayrıca, tüm Francouc subaylar "Hareket" ex-oficio (doğal) üye sayılmışlardır. "Klasik faşist" Falange ise "Hareket" ismini vermekle yetinmek zorunda kalmıştır. Birleşme ile faşist falangistlerin kitle tabanının radikal ekonomik talepleri, özellikle toprak reformu istemi, kontrol altına alınmış olmuştur.

İç savaş sonrasında başında Franco'nun bulunduğu Falange (Hareket) ilkelere resmi ideolojisi olarak topluma dayatıldığı bir gerçektir. Bu na karışın toplumda hegemonya sorunun ortadan kaldırılmıştır. Karpatist Devlet açısından, iktidar koalisyonu dışındaki toplumsal kesitler çok ağır bir baskı altındadır. Ancak, baskıyı uygulamakta birleşenlerin iktidar blokuna egemen olma mücadelesi hiçbir zaman eksik olmamıştır. Bu anlamda, Falange tek ve yasal parti olmasına karşın Franco İspanya'sında sınırlı bir vogulculuktan söz etmek mümkündür.

1940'lı yılların sonuna kadar uluslararası ilişkilerde tecrit edilmiş, otarsık ekonomik politikalarına mahkum olan İspanya'nın egemen sınıflarının önünde esasen bir alalık bulunmamaktadır. Ayrıca, Cumhuriyetçilerin "kökünün temizlenmesi" operasyonları iktidar blokunu yaptığına başka bir ögeydi. Ancak, soğuk savaş, ABD ve Latin Amerika diktatörlüklerinin desteği ile uluslararası yaşamdan tecrit dumuru sona eren İspanya'da 1950'lerde koşullar değişmekteydi. 1950'lerden sonra Nasionalist Cephe'yi oluşturan birçok grup -Carlistler, çeşitli monarşistler- Falange Partisinden kopuş sürecini başlatırlar. Öte yandan, gemicilik, işsizlik, enflasyon, dış ticaret açığı gibi kronikleşen sorunların boyutları kitlelerin baskısı ile kontrolünü güçlendirmektedir. Bu sorunlara bir ölçüde çözüm getirebilecek sınırlı kimi ekonomik ve sosyal transformasyonlara, bunlar köklü bir toprak reformunu da gerektirdiğinden Latifundistler şiddetle karşı koymaktadırlar. Bu nedenle Franco hükümetleri "kalkınma" projelerini uygulama olağanı bulamamaktadırlar. 1950'li yılların sonu yaklaştığında halk yoğunlarının artan hoşnutsuzluğu şiddet kullanımını tek-

**"İspanyol Mucizesi"nın
başlangıcı olarak
gösterilen**

22 Temmuz 1959

**"Ekonomik
Stabilizasyon Planı"**
kararları, tarihsel, özgül
koşullar, uluslararası
konjonktür farklı olsa
da, Türkiye'nin 24 Ocak
kararları ile tam bir
benzerlik gösterir.
1960'lı yıllar boyunca
İspanya'da önemli
oluşumlara damgasını
vuran-hep Opus Dei
olmuştur.

Opus,
**Franco rejiminin
değişim ve çözülmeye
dönemleri olarak
alınabilecek 1963-70 ve
1970-74 dönemleri
boyunca her kararın
arkasında, her karmaşık
(ve karanlık) olayın, her
bakanlar kurulunun
içinde, ama,
resmi siyasal
hareket Falange
ile oluşumlarının ve
artık Franco rejimince
tolere edilen, yarı-resmi
yasallık kazanan sağ
"muhalifet" partilerinin
dişindadır.**

rar İspanyol siyaset sahnesine getirmiştir. Diğer yandan, dış borçların faizlerini bile ödeyemez hale gelen İspanya ekonomik çöküntüsü kesin bir iflas durumu sergilemeyecekti. Bu koşullarda tek parti, Falange ve onun resmi ideolojisi tüm toplumsal kesimler bir yana iktidar blokunu bile birarada tutmakta zorlanmaktadır. Öte yandan, otarsık dönemde palazlandırdığı Katalonya ve Bask Ülkesi'nde odaklaşan komprodor bir burjuvazi, kendisine yeni birikim olanakları sağlayacak farklı ve dışa bağımlı sanayileşme modelini aksatan Latifundistlerin temel bir tercihle karşı karşıya bırakılması için ha-

zırıdır. Bu çevrelere göre Latifundistler ya gereken dönüşümlere uyum sağlayacaklar, ya da toplumsal konumlarını yitireceklerdir. Ancak yapılacak operasyon çok naziktir. Tüm yapısal nedenlere karşı henüz Franco rejimi için gerçek bir tehdit oluşturmayan toplumsal demokratik muhalifet, operasyonu yönlendirecek bir düşünce akımı yaratılamazsa iktidar blokunu dağıtabilirdi.

İSPANYOL 24 OCAK'I

Boyle bir ortamda, günümüzde "İspanyol Mucizesi"nın başlangıcı olarak gösterilen 22 Temmuz 1959 "Eko-

Bizi, konumuz açısından ilgilendiren bu değişimlerin hepsine Opus Dei teknokratlarının damgalarını vurmuş olmalarıdır. Aslında kararlardan önce Flange üyeleri yanında, o güne kadar isimleri kamuoyunda çok fazla duyulmamış Opus Dei üyesi teknokratlar hükümette sanayi, ticaret, maliye gibi bakanlıklara yerleşmişler, ve "reabet", "üretimin maliyeti", "verimlilik", "etkililik" gibi kavramları kamuoyuna lans etmeye başlamışlardır bile.

"Teknokratlar" İspanya'da bir şezi israrla vurgulamaktadırlar: "Enflasyonla birlikte büyümeye... İspanya için ekonomik bir Waterloo olmuştur... Geleceğin daha iyi koşullarını hazırlamak için kemerlerin sıkılması gerekmektedir." Ayrıca, Opus Dei teknokratları "akıl Çin'de de olsa" oraya gitmekten çekinmeyecek kadar açık yürekli milliyetçilere. Bunun kanıtı, "Stabilizasyon Planı" IMF ve OEEC [bugünkü OECD] tarafından kendilerine sunulduğunda, bunu tereddütse kendi programları olarak benimsiyerek uygulamalarıdır.

1960'lı yıllar boyunca İspanya'da önemli oluşumlara damgasını vuran rejimin tek partisi Falange ve orduya ters düşme pahasına- hep Opus Dei olmuştur. Opus Franco rejiminin değişim ve çözülmeye dönemleri olarak alınabilecek 1963-70 ve 1970-74 dönemleri boyunca her kararın arkasında, her karmaşık (ve karanlık) olayın, her bakanlar kurulunun içinde, ama, resmi siyasal hareket Falange ile oluşumlarının ve artık Franco rejimince tolere edilen, yarı resmi yasallık kazanan sağ "muhalifet" partilerinin dışındadır.

Opus teknokratları AET ile bütünsüzden ve "demokrasiden yanadırlar", ama, "demokrasi üzerinde düşünmeye kişi başına gerçek milli gelir 1000 doları geçtikten sonra başlıyacağız" demektedirler. İspanya'da kişi başına düşen gelerin 1959'da 289 dolardan 1969 sonunda 743'e çıkabildiği anımsanırsa demokrasi konusunda bir "aceleleri" olmadığı anlaşılabılır. Opus'un demokrasi konusunda bir acelesi olamaz, yoktur, çünkü ekonomi, eğitim, basın alanlarında gerçek bir imparatorluk kuran, bir yazarın deyişiyle bu "Kutsal Mafya"nın demokrasi geciktikçe etkinliği artmaktadır. Nitekim 1969 yılında önce Juan Carlos'u babasına karşı ikna eden, Falange ve diğer geleneksel sağ partilere rağmen Franco'ya prensi kendisine halef seçtiğen Opus'tur. Zaman, zaman kendisine bağlı şirketlerin yol-

suzlukları nedeniyle başı ağrıda buları demokratik olmayan dönemlerde kolayca atlatan Opus'tur. Ama, bu yolsuzluklar sırasında, İspanya yakın tarihinde olsaydı bile biraraya getirmeleri çok zor olacak kadar birbirlerine benzenen üniversitelerin yönetim kadroları daha önce hangi "ocakbaşlarında" toplanmaktadır? Ya, tank sesleri dindiginde "geçiş dönemi"nin adları daha önce hiç duyulmamış "piril, piril", "ış bitirici" kadroları nasıl biraraya gelmişlerdir? Çok ulusal, ya da uluslararası kuruluşlarda dolarla maaş alan bu genç bürokratları, teknokratları pul olmuş paraya dayalı maaşlarıyla "bordro mahkumlari" arasında taşıyan hangi rüzgârlardır? ANAP'in bir türlü gerçek bir siyaset partisi kimliği kazanamamasının bu oluşumlara bir katısı olmak mıdır? Hepsinden önemlis, "dargin liderleri" biraraya getirip, barıştırmak için harekete geçeceklerini açıklayanlar hangi ideolojik platformu sunmaktadır?

Siyasal iktidar uğraşının varlık nedensel en yalın olarak toplumsal kaynakların toplumsal katmanlar arasındaki temel dağılım biçimini ve denetimini belirleyen yapıya egemen olmak olarak tanımlanır. Böyle bir uğraş verilecek ise, özellikle, otoriter yöntemlerin mevcut iktidarlarla açıkça yenilenmediği ortamlarda, yapıya egemenliğin önemli bir ögesi olan düşünce sistemlerinin (ideolojinin) tesbiti ve bunlara karşı mücadele edilmesi siyasetin temel çabası olma özelliğini kazanır. Unutulmamalıdır ki, iktidar bloku içinde sorunlar olduğu dönemlerde, genellikle derin sularda, kuytu kovuklarda yaşayan bir takım dev ahtapotlar hareket etmek zorunda kaldıklarından açığa çıkarlar. Sular yeniden bulanmadan önce ahtapotun kollarını, vantuzlarını sergilemek gereklidir. Tüm gövde ve baş, ahtapotun kollarında tuttuğu şemsiye altındaki herkes tarafından görülençeye dek!

bunların etkinlikleri üzerine düşünmeleri bir zorunluluktur.

Söz buraya geldiğinde Türkiye'nin son onbeş yılı üzerinde de iyi düşünmek gerekmektedir.

1960'lı yıllar sona erdiğinde Türkiye'nin bir dönüm noktasına geldiği bilinmektedir. Bu dönüm aşamasının genel, yapısal çözümlemeleri bir ölçüde yapılmış, 12 Mart öncesi ve sonrası siyasal olarak irdelenmiştir. Ne var ki, yine bu dönem içinde Türkiye'de sağ-

in ilk defa birden çok siyasal harekete bölünmesine karşılık MC türü "mucizevi" birleşmelerin aracı güçleri, perde arkaları üzerinde yeterince durulduğu söylenebilir mi? Aydınlar Ocağı benzeri kuruluşların 1971 sonrası faaliyete geç-

Konu ile ilgilenenler, Opus Dei'ye ilişkin bilgilerin derlendiği şu kaynakları inceleyebilirler:

1. Le Vaillant, Yvon, *Sainte Maffia: le dossier de L'Opus Dei*, Paris, Mercure de France, 1971.

2. De Blaye, Edouard, *Franco ou la monarchie sans roi*, Paris, Editions Stuck, 1974, yâ da aynı kitabı genişletilmiş İngilizce baskısı: *Franco and the Politics of Spain*, Pelican Books, 1976.

3. Gallo, Max, *Spain under Franco: A History*, London, Allen and Unwin, 1973.

4. Georgel, Jacques, *Le Franquisme, Histoire et bilan, 1939-1969*, Paris, Seuil, 1970.

5. Welles, Benjamin, *Spain, The Gentle Anarchy*, London, Pall Mall, 1965.

Opus Dei: Dev Ahtapot ve Kolları

A.R.B.

Kolları hükümetten bankacılığa, eğitim alanına, reklamcılığa, ticarete, emlakcılığa, gazete ve radyo yayınınlığına uzanan bu ahtapot Franco sonrası İspanya'sını askeri-ruhani bir monarşîye dayandıracak yönetmek isteyen katolik görünümlü gizli bir örgüt mü, yoksa Vatikan'ın desteklediği, Hıristiyanlık öğretisinin günlük yaşama geçirilmesini amaçlayan gönnüllülerin Derneği mi?"

İspanya üzerinde 1966 yılında bir kitap yayinallyan Amerikalı gazeteci yazar B. Welles'in bu şorunu sormasına neden olan, bugün altmıştan fazla ülkede faaliyette bulunan Opus Dei 1928 yılında Madrid'te rahip Maria Escriva de Balaguer tarafından kurulmuştur.

Kuruluşu görüldüğü gibi oldukça eski tarihlerde uzanan Opus'un gerçek gelişmesi dönemi İspanyol iç savaş sonrası yillara denk düşer.

PAPALIKTAN GELEN DESTEK

Opus'un 1940'lı yıllarda gelişmesi öncellikle ve özellikle üniversiteler içinde yerleşme yoluyla gerçekleşmiştir. Opus üyeleri bir yandan Cumhuriyetçilerden "temizlenen" üniversite kürsülerini doldurmaktakta, diğer yandan üniversiteleri yönlendiren bilimsel-yönetsel kuruluşlara sizmactadır. Opus'cuların karargah kurdukları kuruluşlar içerisinde Bilimsel Araştırmalar Yüksek Konseyi (Consejo Superior de Investigaciones Científicas) özel bir yere sahiptir. Çünkü, 1950'li yıllarda dış ülkelere burslu gönderilecek öğrencilerin seçimini de bu konsey yapmaya başlamıştır. 1950'li yıllarda üniversitelerinin büyük kısmı ve tüm öğretim üyelerinin dörtte biri ile ilişkili kur'an Opus için bir dönem noktası 1950 yılında "cismani" konularda faaliyet gösteren ilk katolik dernek olarak Papalıktan resmen icazet almıştır. Opus ayrıca faaliyetlerinde

Genişlemesine ve etkinliklerini artırmamasına karşın Opus Dei'nin kitle örgütü olmak gibi bir istemi ve savi hiçbir zaman olmamıştır. Üye kabulünde nicel büyümeye istenmemiştir. "nitelikli" üyelerle yetinilmiştir. Seçkinlerden devşirilen üyeleri arasında bankacılar, sanayiciler, büyük toprak sahipleri, eski aristokratlar, zengin serbest meslek sahipleri ve yüksek düzey kamu görevlileri bulunmaktadır. Kisacısı Opus'a ekonomik ve siyasal destek sağlayabilecek kesimler, üyeliğin, kendilerine sunulduğunu görmüşlerdir.

Uzun bir dönem hangi taş kaldırılsa bir kolu, "rabitası" çıkan Opus, aslında gizli çalışmayı ilke edinen bir kuruluştur. Bu nedenle, Opus'u incelemeye yönelik araştırmacılar iki temel belge *El Camino* (Vecizeler) ve *Anatüzük*'ten başka, doğrudan bilgi verecek bir kaynaktan yoksun kalmışlardır. Ancak, bu belgeler de Opus konusunda önemli açıklıklar getirmektedir.

HİYERARŞİK ÖRGÜTLENME VE GİZLİLİK

Anatüzüğe göre, örgüt içinde dört ayrı düzey üyelik bulunmaktadır. En üst düzey üyeleri (*Numerarii*) seçkinler içinde seçkin grup olarak değerlendirilebilirler. Toplu olarak (**birarada**) yaşarlar, ve tüm gelirlerini orgüte bırakırlar. Opus ise bu üyelerine toplumsal statülerine uygun olarak gereksinimlerini karşılayacak bir aylık bağlamaktadır. Tüm üye sayısının ancak %10'un erişebildiği "Numerarii" mertebesi için (bunların da kendilerinde %3'ü din adamlarından gelmektedir) Yaşama biçimine çok sıkı kayıtlar getiren bir bağlılık andı içilmektedir. "Numerarii" olabilmek için kişiye ayrıca hic bir fiziksel kusur, özür, eksiklik bulunmaması gerekmektedir. 2. düzey üyelik "Numerarii" lere çok yakın bir statü olan **Aggregati**'lardır. Bunlar da kutsal bir ant ile Opus'a bağlanmışlardır. Örgütün ana gövdesi olarak 3. düzey üye **Supernumerarii**'ler gösterilebilirler. Bunların bağlılık antları özel yaşamalarını daha az kısıtlamaktadır. Örneğin, üst düzey üyelerde yasak olan, evlenip aile kurma hakları bulunmaktadır. Dördüncü ve en alt düzey üyeleri; **co-operatores** için özel bir bağlılık andı söz konusu değildir. Örgüte esas katkıları parasal olmaktadır. Bu tür üyelik için "komünist" ve deklare olmuş

"mason" olmadıkça Hıristiyan olmak bile gerekmektedir. Opus'un ayrıca bir kadın örgütü de vardır. İki düzey üyeden birincisi **numerariae** genellikle üniversiteli kadınlardır. **Yardımcı numerariae** ise genellikle Opus'a bağlı kuruluş ve evlerde hizmetleri yapan kadınlardır.

Opus sözcüleri saklanacak, ya da merak edilecek "hiçbir" şeyleri olmadığını her zaman yinelemektedeler, anatüzük gizliliği yeğlediklerini açıkça ortaya koymaktadır. Hatta, tüzük, Latince kaleme alınarak mistik görünümüne katkısının yanısıra bu yolla dışa sızmalar da bir ölçüde önlenmek istenmiştir. Tüzüğün 189. maddesi "amaçlarına daha kolay ulaşabilmek için Enstitü (Opus Derneği) örtülü olarak yaşamak (ocuttum vivere) durumundadır" demektedir. 190. madde "Opus Dei'ye üye olmak dışa vurulacak bir şey değildir ve üye sayısı dışarıdan olanlardan gizli tutulacaktır. Daha da iyisi üyelerimiz bu konuları başkalıyla konuşmayacaklardır" demektedir.

Opus'a ilgili elde bulunan ikinci temel belge, şimdiden kadar otuz kadar dilde basılmış, bir "best-seller" düzeyine erişmiş *El Camino* (Vecizeler) kitabıdır. *El Camino*'nun 999 vecizesi Opus'un yaratmak istediği,

özellikle "numerarii"lerin kişiliğinde simgelenen Nietche tipi kahramanlara yol göstermektedir: "Sizler bir sürükleyi mi olacaksınız, yoksa... kalabalıktan rastgele birileri mi? Önder olarak doğmuş olan sizler biliniz ki aramızda gevşeklere yer yoktur!..." (16. vecize); "Kararlı olun, yiğit olun, insan olun, ve sonra... birer aziz mertebesine ulaşın." (22. vecize). Bu amaçlar için Opus Dei'nin istedikleri gözü kapalı bağlılık ve hiyerarşiye kesin uyudur: "Sizlerinki sesi çıkmayan bir itaat olmalı" (vecize 627); "Sessiz kalın, hiç pişman olmayacaksınız; konuşun ve sık sık pişman olun" (vecize 639).

Bütün bunlar örgüt üyelerinden niçin istenmektedir? Örgüt üyelerine ne işler sağlamaktadır?

VE EKONOMİK GÜC

Birinci sorunun yanıtı galiba, İspanya'nın 1950'li yıllarının sonundan 1970'li yılların ortasına kadar ihracata yönelik sanayileşme, dış sermayeye açılma, yenileşme, demokrasiye geçiş adı altında demokratikleşmeye tıvşatma olarak nitelendirilebilecek politikalara vurulan Opus Dei damgasının altında yattıktadır. İkinci sorunun yanıtı ise 1970'li yılların

ortasında çıkarılan şu tabloda sergilendirmektedir:

Opus Dei doğrudan kendisine bağlı olan Navarre Serbest Üniversitesi, Barcelona Yüksek İş İdaresi Enstitüsü (I.E.S.E.)'nın yanı sıra tüm üniversitelerde etkindir. Ayrıca ya doğrudan örgüt olarak yada "has adamları" aracılığıyla İspanya'da yirmi bankayı (Banco Popular Español, Banco Atlántico, Union Industrial Bancaria, Banco Europeo de Negocios, Banco de Andalucía, Credit Andorra, La Vasconia gibi büyük bankalar dahil) kontrol etmektedir. Ayrıca örgütün elinde çeşitli "Holdingler" (Rumasa, Movicord, Esfina, S.E.R. -ellişer verici istasyona sahip, İspanya'nın en büyük özel radyo kuruluşu), aralarında Constructora Horta, Cantabria S.A., Urbanizadora Española gibi devlerin yer aldığı inşaat şirketleri, Farmabion, Peniberica gibi kimya ve ilaç sanayii'nin önde gelen firmaları, Doğu-Avrupa Ülkeleriyle ticareti ellerinde tutan Eximtrade, Agropesa, Prodagsa gibi ihracat-ithalat şirketleri, Rialp, Salvat, Dopesa gibi Yayınevleri, Europa Press, Nuevo Diario, El Noticiero, Universal, Mundo, La Actualidad Española, Diario de Leon, Mundo Cristiano, Norte Expres, Telva, Desarrolla gibi günlük ve periyodik basın kuruluşları bulunmaktadır. □

STAV

BİLİM VE SANAT KİTAPLARI

TOPLULUK ve BİREY

Şvhvet Toplulusal Rabbiliyi
A.V. PETROVSKI

TOPLULUK ve BİREY

A.V. Petrovski
Çev.H.C. Fidaner

1. Cilt 1000,
2. Cilt 840 lira

Tek isteklerde olerki kadar posta pulu gönderiniz, 4000 lirayı aşan istekleriniz ödemeli ve yüze 20 indirimli olarak gönderilir. Her türlü yazışma adresi: Asmalıçeşme Sk. 14/2 İlbinbirdirek, İstanbul.

"Sağlık da Ticaret Meta Haline Getiriliyor"

Prof. Dr. Türkkan Akyol/Tufan Aydın

TUFAN AYDIN: Bugünlerde Meclis'te tartışmaya açılacak olan "Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu Tasarısı"nın getiriliş biçimini ve hukuk açısından değerlendirilmesini yapar mısınız?

TÜRKAN AKYOL: Önce kanunu, kanun yazış tekniği ve şekil açısından irdeleyelim. İlk göze çarpan; genel gerekçe ile maddeler arasında tam bir uyumsuzluk bulunması. Genel gerekçede, sağlık hizmetlerinde yapılması öngörülenler laf olarak sayılmış; ama, maddelerde, bunların, ne zaman ve nasıl uygulanacağına ilişkin hiçbir hükmü göremiyorsunuz. Yer alan hükümler ise son derece karışık.

Bir başka önemli nokta: uygulama yönteminin belirlenmesi, yönetmeliklere bırakılmış. Bunu son derece sakincalı buluyoruz. Çünkü, bu kanun yürürlüğe girdiğinde uygulanmakta olan kanun ve yönetmelikler zaten kalacak. O zaman uygulama hangi yönetmeliğe göre yapılacak? Özal Hükümeti hep bu yolu izliyor. Bunun somut örneğini YÖK'te gördük. YÖK, yönetmeliklerle öylesine dejenere edildi ki! Çıkışında zaten temeldeki ilke-lere karşıydık; fakat uygulamada, çıkışını da aratır hale geldi. Çıkarılan her yönetmelik bir önceki ile çelişiyor-du. Kendi içinde çelişiyordu, uygulayan yöneticileriyle çelişiyordu. Bu hükümetin tipik uygulama yöntemi demek ki bu.

Gelelim tasarıının getiriliş biçimine. Bir gece devlet televizyonunda Başbakanımız sağlık hizmetlerinde reform yapacak bir kanunun tasarısı halinde hükümete geldiğinden söz etti. Derhal bir araştırma yaptı: tasarısı henüz komisyonlara gelmemiştir; kamuoyuna açıklamamıştı. Tabip odaları, üniversiteler, hekimler tarafından bilinmiyordu. Ortada, bir buçuk sayfalık bir metin, o da Anadolu Ajansı'nın Başbakanın

çeşitli konuşmalarından derlediği bir metin vardı. O metinde gözlediğimiz şu oldu: bu kanun parasal bir kaynak arayışı kanunudur. İkinci sadece yatakla tesislerin düzeltilmesine ilişkin hükümler taşıyor. Başbakan bir reform kanununu açıklıyor; söylediği: hastanelerin badanası, boyası gibi iç kamuoynun, ama sadece sağlık hizmetinde bulunanların değil, o hizmetten yararlananların, çalışanların, odaların eleştirisine açar ve sakıncalarını gider. Ama şimdide kadarki uygulamalar bizi böyle bir umuda kapılmaktan alakoyuyor. Kanun bu şekilde çıkarsa, biz SHP olarak, mutlaka Anayasa Mahkemesi'ne gitceğiz.

Hizmetten yararlananlar dediniz. Hizmetten yararlananlar için kanunun bir savı var; bu bir sağlık reformudur, halka hizmet götürürektir deniyor. Bu sava inanıyor musunuz?

□ Hayır, inanamıyorum. Bu savı savunan kanun koyucu veya hazırlayıcı kadro, dilerdim ki, memleket gerçeklerini bütün açılığı ve çiplaklığını gösteren ve yabancı uygulamalar yerine Türkiye'nin gerçeklerini göz önüne alarak hareket etsin. Tekrar başa dönüyorum, edindiğimiz izlenimde göre bu kanunun amacı, yatakla tedavi kırımlarına ilişkin bir hizmet düzenlemesi ve bunu yapabilmek için de mali kaynak arayışından ibaret. Bir de, personel eksikliğini tamamlamak için belli bir personel statüsü getirmek. Buna karşılık, sağlık hizmetine gereksinim duyan halkımızın yüzde 50'sinin yerleşik bulunduğu kırsal alanda yaşayan, bu orani daha da büyütürseniz, küçük illerimiz ve uzak yörelerimizdeki insanımız için hiçbir önlem yok. Çok önemli bir diğer nokta, Türkiye'nin en önemli sorunu, sağlık alt yapısının eksikliğidir. Sağlık endeksleri açısından Türkiye dünyanın en geri kalmış birkaç ülkesi arasında yer alıyor. Türk-

Buna parlamentenin muhalefeti dışlayan bir anlayış diyebilir miyiz?

Elbette diyebiliriz. Bugüne kadar hükümette eleştirdiğimiz en önemli nokta parlamento denetiminin dışına kaçma çabalarıdır. Devlet bütçesinin yarısını, fonlar adı altında parlamento denetiminin dışına çıkarın bu hükümettir.

□ **Hocam, bir süre önce kanunu hu-**

kuk açısından eleştirirken, 1982 Anayasasına bile aykırı olduğunu belirtmişiniz. Bu açıdan ne söylebilirsiniz?

Kanun henüz tartışılma aşamasındadır. Dileriz iktidar bunu geri çekip kamuoyunun, ama sadece sağlık hizmetinde bulunanların değil, o hizmetten yararlananların, çalışanların, odaların eleştirisine açar ve sakıncalarını gider. Ama şimdide kadarki uygulamalar bizi böyle bir umuda kapılmaktan alakoyuyor. Kanun bu şekilde çıkarsa, biz SHP olarak, mutlaka Anayasa Mahkemesi'ne gitceğiz.

Hizmetten yararlananlar dediniz. Hizmetten yararlananlar için kanunun bir savı var; bu bir sağlık reformudur, halka hizmet götürürektir deniyor. Bu sava inanıyor musunuz?

□ Hayır, inanamıyorum. Bu savı savunan kanun koyucu veya hazırlayıcı kadro, dilerdim ki, memleket gerçeklerini bütün açılığı ve çiplaklığını gösteren ve yabancı uygulamalar yerine Türkiye'nin gerçeklerini göz önüne alarak hareket etsin. Tekrar başa dönüyorum, edindiğimiz izlenimde göre bu kanunun amacı, yatakla tedavi kırımlarına ilişkin bir hizmet düzenlemesi ve bunu yapabilmek için de mali kaynak arayışından ibaret. Bir de, personel eksikliğini tamamlamak için belli bir personel statüsü getirmek. Buna karşılık, sağlık hizmetine gereksinim duyan halkımızın yüzde 50'sinin yerleşik bulunduğu kırsal alanda yaşayan, bu orani daha da büyütürseniz, küçük illerimiz ve uzak yörelerimizdeki insanımız için hiçbir önlem yok. Çok önemli bir diğer nokta, Türkiye'nin en önemli sorunu, sağlık alt yapısının eksikliğidir. Sağlık endeksleri açısından Türkiye dünyanın en geri kalmış birkaç ülkesi arasında yer alıyor. Türk-

Fotoğraf: Asım Kacar

Prof. Dr. Türkkan Akyol

ye'de hâlâ enfeksiyonlar, bulaşıcı hastalıklar ölüm nedenidir. Çocuk ölümleri en geri kalmış ülkeler düzeyindedir. Türkiye'de hâlâ her yıl 500 bin kadın sağlık hizmetine erişemezken hayatını kaybeder. Kırsal alan da ana ve çocuk ölümlerinin, utanarak itiraf etmek durumundayız doğum esnasında ölen bebek hesaba katıldığı için, hâlâ kesin sayısını bilemiyoruz.

Gelelim bir başka somut olaya: kırsal alanda yaşayan, uç birimlerde yaşayan insanlar hastalıklarında, tedavi hizmeti bulundukları yerlerde sağlanmadığı için büyük izdirap ve mali sıkıntılardan pahasına, büyük illere ve daha çok üç büyük ilin yatakla tesislerine başvururlar. Bu hastanelerin yükü olağanüstü artar. Bu hastanelerin esas

fonksiyonu uyarınca, ancak teşhis ve tedavi gücü olan vakalara ayrılmazı gereken yataklar, uçta hizmet verilemediğinden, en basit sağlık sorunlarının giderilmesi için kullanılır. Hem insanlar yaşadıkları yerlerde hizmet bulamaz, hem de buradaki hastaneler amaçları doğrultusunda hizmet veremez. Getirilen tasarıda bu ikilemin göz önüne alındığına ilişkin bir huküm göremiyoruz. Oysa, temel ilke, nitelikli hizmeti en uc yerden başlayarak vermektr.

□ **Madem sorunlar bu kadar açık, buna rağmen, yalnızca kaynak arayışını temel alan bir kanunun getirilmesinin arkasındaki neden nedir?**

24 Ocak'tan beri uygulanan bir politika var; ben sözü biraz oraya da getirmek istiyorum. Kamu hizmet-

lerine devletin katkısını azaltmak, sağlık ve eğitimde olduğu gibi...

□ 82 Anayasası bile, sosyal devletin savunmak zorunda olduğu ilkeleri açıkça belirlemiştir. Bunlar arasında iki temel, ilkesi hak vardır: biri, sağlık yaşam hakkı, diğeri de her insanın kendi yeteneklerini geliştirecek eğitime kavuşması hakkı. Bu iki hakın sağlanması kamunun temel görevidir. Benim partim açısından bu böyle. Ama; ANAP hükümeti açısından değil, Doğrusunu söyleyelim, ANAP kimseyi aldatmamış. Başından beri, benim ilkem piyasa ekonomisi dir, diyor. Sağlık da piyasa ekonomisi şartlarında sağlanacak bir ticaret metaidir, diyor. Eğitime de böyle bakıyor: özel kurslar -dersaneler, özel okullar, özel üniversiteler, devletin eğitim kurumlarının giderek paralelle getirilmesi... Özal hükümete göre tek bir olay var: "kaynak bulmak." O kaynağı bulmak için, sağlığı da satın alabilir, sağlığı da satabilir. Kaynak arıyorlar, çünkü devlet bütçesinden sağlığa ayrılan pay % 2.8'dir: enflasyon oranı da gözönünde tutulduğunda. Cumhuriyet tarihinin en düşük oranı. 50 milyon kusur nüfusu olan ve alt yapısı bu derece bozuk bir ülkede sağlık hizmetini % 2.8 ile gerçekleştiremezsiniz. Bir yandan batık şirketler, bankalar kurtarıyor, bir yandan, giderek artan boyutta kısa vadeli, uzun vadeli borçlanmaya gidiliyor. Kaynak lazım; üretim artmıyor, satacak her şeyimizi sattık, bitti. Bana sorarsanız, bir tür iç borçlanmabu. Prim adı altında, sigortaya geçene kadar fon adı altında, yeni bir ödeme zorluluğu getiriliyor. Bunun arkasında da şu var: parası olan sağlık hizmetinden yararlanır.

Paralel parasız her vatandaşımız bu hizmete ihtiyaç duyduğu zaman en iyisini bulmak hakkına sahiptir. Pek çok hizmet tartışılabilir ama bir tek sağlık hizmeti tartışılamaz. ANAP'in anlayışı, yeni, ciddi yaralar açacaktır.

□ **Hocam kanunun meclisten geçme olasılığı fazla. Sunuştan, hastane önündeki birikimler kalkacak, daha iyi hizmet verelecek deniliyordu. Yasası çıkarsa ortaya nasıl bir tablo çıkacak?**

Bugünkü durumun iyileşmesi yönünde bir umut beslemiyorum. Günde 150 kişiye bir doktorun hizmet vermesi mümkün değil. Bu nasıl çözülecek? Elinde sağlık karnesi var, size geliyor; idarî tahlili için verilen 20 günü öne

alın diyor. Röntgen için verilen bir ay sonrası öne alın diyor. Ameliyat sonrası 3 ay sonra ancak geliyor. Para sağlamak neyti düzelticek ki hastane kuyrukları azalacak diye düşünülüyor.

Sağlık Bakanı da söyledi, küçük ilerdeki yatakların yarısı boş. Hizmet yeterince verilemiyor. Çünkü doktorlar çaresiz, ellerinde araç yok, gereç yok. Hastaya verecekleri hizmetleri sınırlı. İnsanlarımız gene ölüyorlar, beraberlerinde doktoru da öldürerek ölüyorlar. İnsanlar, orada kendilerini tatmin edebilecek bir sağlık hizmeti bulamadıklarından büyük illere hücum ediyorlar. O halde hizmeti bütün bireylere aynı düzeyde görmek, bir model, bir sistem içinde yapmak gerekir. Yoksa sigorta ile para da verseniz, iane de dağışınız, bütçenin dörtte 3'ünü de buraya verseniz düzelmeyi mümkün görmüyorum. Endişem var; bu sefer insanlar para verdikleri halde hizmet bulamayacaklar.

Bu kanunun getireceği olumsuzlukların etkisi, tıpkı YÖK'te olduğu gibi, bundan 50 yıl sonra bile görülecektir. Açıcağı yara, uygulamadan hemen vazgeçilse bile, 15-20 yıldır zor kapanır.

Bu konuda tüm partilerin bir aşırı müsterekte buluşması gereklidir. Ben bakıyorum, tüm muhalefet aynı görüşte. Yalnız DYP ve DSP çözüm için siyasetliliği yeterli görüyor. Bizse bu noktada ayrılmıyoruz. Ülkenin gerçekleri ile Batı'daki uygulamalar farklı. 50 milyon insana belirli bir güvence sağlayamadığınız takdirde kendinizi Batı ile kıyaslayamazsınız.

□ Sağlık hizmetlerinde finansman sorununun çözülmesi açısından siz ne öneriyorsunuz?

□ Bu, hizmetin sürekli pahalılıklaşı yüzünden önemli bir konu. Bizde hizmet, personel ve altyapı olarak bir dağınıklık vardır. Bir zıyan vardır.

Yürürlükte olan bir kanun vardır. Bu kanunun gerektirdiği bir alt yapı vardır. 224 sayılı kanunun öngördüğü sosyalite örgütünün alt yapısı. Bu örgütün alt yapısı belli oranda yerleşmiştir, binası, aracı, gereci vardır. Yani bunun için ekstra para harcamaya caksınız. Ama bugün bu yapı rantabl olarak kullanılamaz, sadece bir ekstra masraf olarak devletin başında yükürt. Bunu yeniden ele alıp, temel eksiklerini gidererek yaygınlaştırıldığınız takdirde, çok emek vermenize de gerek yok, varolanı düzelterek bu yapıya işlerlik kazandırılabilirsiniz.

İkinci, sağlık elemanları sağlık hizmetinde yerinde kullanılmaz. Sanlılıkla, hekimlerin sayısı yetersizdir. Hayır. Bu gün hekimlerimizin ancak yarına yakını gerçek hekimlik hizmetinde kullanılıyor. Hekimi idareci yaparsanız, hekim özel çalışır, ticaret yapar... Zorunlu hizmet yasası da hekim eksikliği görüşünü yürütüyor. Hekim yetiştirmenin de çağdaş, uygulama ağırlıklı, sosyalite modeline uygun hekim yetiştiremiyoruz. Diploma verdiğiımız insanlara, git, sosyalite medde çalış, diyoruz. Yeteri kadar pra-

% 2.8'le sağlık hizmetini yürütemez. Bunu gerçek bir biçimde ihtiyacı olan kadaına çıkartmak zorundadır. Neden bular? ANAP, ziyan ettiği kaynakları yerli yerinde kullanısa bunu çözer. İyi kullanıldığından fonlar da kaynak olur.

Kanun tasarısının yeniyi mis gibi ileri sürdüğü bir husus da, "sevk sistemi", "tek elden yönetim" gibi ilkelelerdir. 224 sayılı kanunun öngördüğü "tek elden yönetim" ve "sevk sistemi" ile bu tasarıının getirdiği "tek elden yönetim" ve "sevk sistemi" arasında bir fark var mı?

Kuşkusuz var. Kanunun genel girişimde söylemeye çalışılan sudur; devletin yönetimi değil, devletin denetimi bir ölçüde yaygınlaştırılıyor. Yönetimi başka ellere bırakılmış. O kadar ilginç ki, örneğin sağlık işletmeleri kuruluyor; kâr yapacak duruma gelenler özel sektörde devrediliyor. Gerekirse özel hizmet de satın alınır, deniyor. Yabancı uzman getiriliyor; yabancı ebe, yabancı sağlık memuru, yabancı sağlık teknisyeni, yabancı doktor... Bunu yapan devlet, hizmeti bu kadar yayan devlet denetimi tek elde topluyor: önce dağıtıyor, sonra denetliyor. Bizi istedigimiz ise hizmetin tek bir elden Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na yönetilmesidir. Bu yönetim içerisinde ilgili tüm kurumlar, bakanlığa destektilir.

Aslında "sevk sistemi" ile yeni bir bürokratik engel getiriliyor. Oysa ANAP, seçim öncesinde bürokrasiyi kaldıracağını vaat etmişti. Şimdi çelişkiye bakın: kişinin hasta iken, en zor zamanında önüne çıkarılan engellere bakın. Oysa bunlar, 224 sayılı kanun, amacı doğrultusunda uygulansayıdı, en güzel biçimde çözülebilirdi.

Sağlık personeli açısından bir umut var mı?

O başka bir talihszılıktır. Bakınız burada ona ait tek bir kelime yok. Başka bir olay var: bir yıldır içinde yaşadığımız, yeni bir uygulama biçimini var. Yılda 3200-4000 dolayında doktor yetiştiriyoruz. Sağlık Bakanlığının devamlı diplomalara imza attığı tip fakültelerinde son yılda ne oldu? Tüm üniversitelerde olduğu gibi tip fakültelerinde de müfredat programları yüzde elliye indirildi. Geçer not yüzde 40'a indirildi, 100 üzerinden 40 alan doktor oluyor; bu demektir ki bilmesi lâzım gelenin % 60'ını bilmeye ne, peşinen, git, insanların sağlığını sorumlusun denebiliyor. Bunu gör-

mezden geliyor hükümet. Benim işim değil, YÖK'ün işi diyemez. Doktor adaylarının yetersiz, eksik ve niteliksiz dağılımına olanak tanıyan bir hükümet var. Aynı olayı sağlık destek personeline de yayabilirsiniz. Sağlık yüksek okulları vardı. Öğrenciler üniversite öğretim görevlilerince yetiştiyorlardı. Şimdi bunların yarısı kapatıldı, hoca kadroları nitelik değişti. Bunlar orta okuldan itibaren 4 yıllık meslek okullarıydı. Yüksek kesimleri, yüksek okul düzeyindeydi.

Bir ebe sorunu var. Ebe, kırsal alanda ananın ve çocuğun hayatından sorumlu kişidir. Ebe, uygulamalı bir eğitim görmeye en çok zorunlu olan kişidir. Lise mezunu bir genç kızımızı alıyoruz, 6 aylık teorik kursla ebe diploması verip bunu hizmete gönderiyoruz. Böylesine yetiştiğimiz bir kişiye anne ve çocuğun hayatını emanet ediyoruz. Bu inanların başarı göstermesi mümkün değildir. Yetersiz eğitim sorununu hemşirelere, sağlık teknisyenine, çevre sağlığı uzmanına, laboratuvar uzmanına, teknisyenine genişletebilirsiniz. Bu konular hiç görmezden gelinmiyor. Hekim sayısından daha önemli bir eksiklik destek personelindedir. Bugün ülkemizde hemşire sayısı uzman sayısının altındadır. Oysa en az 5 katı olmalıdır. Büyük bir işsizlik var. Lise mezunu, orta okul mezunu genç kızlarımız var. Bunları üretimin dışına itmişiz. Hizmetlerinden yararlanamıyoruz. Hemşirelik alanı boş ama kimse bu eksikliği düşünmüyör.

□ Tasarıda sağlık personeli açısından önemli iki madde daha var: birisi sözleşmeli personel statüsü getirmesi, diğeri de bakanlığın veya bakanlığın tayin edeceği kişilerin, sağlık personeli belli gerekliliklerle meslekten men edebilme yetkisi. Bu arada sağlık personelinin bir kısmı da, kanun bizlere çok fazla para verecek diye çelişkileri görmezden getiyor. Verileceği öne sürülen o paraya sağlık personeli kendini daha rahat, daha özgür, daha güvençeli hissedebilecek mi?

□ Tam tersini düşünüyorum. Kamu hizmetisinin görev yapmadı en çok gereksinim duyduğu, meslek ve gelecek güvencesidir. Meslek ve gelecek güvencesi olmayan, birkaç yılda bir, sözleşmesinin yenilenmesi beklenisi içinde olan hekimin hizmetinde niteliksel bir düşüş olacağından endişe ederim.

Mali yöne gelince; doktorları verdikleri hizmetle paralel bir yapıya oturtmak zor değildir. Buna sadece parasal olarak bakmamak gerek. Güvene, mahrumiyet bölgesinde görev yapanların çocuklarına bazı haklar, araç, gereç, lojman, o kadar çok faktörlerle hekimi onurlandırırsınız ki, bunun en kötü yolu niye seçildi anlayamıyorum. Sözleşmeli personelle belki kısa süre hekimlere avantaj sağlanabilir. Ama, bunu bir ayrıntı görürüm. Varsayıñ ki hekimi para-

yi eğitilmediğinden hata yapıyorsa bunun sorumluluğunu ona yüklemek de bir başka hatadır. Hekim ahlakla ilgili bir suç işliyorsa, kanun dışı bir eylemi varsa bunun da yasal yaptırımları vardır. Mesleki hatalar için ise, bir meslek kurulu hukuk kuralları içinde karar vermelidir. Bunun cezası yönetmeliklerle belirlenmez. Bir hekimin diploması birkaç kişinin yönetmelik uygulamasına bırakılamaz. Önce hattan niteliğini saptayacak bir kurul, ondan sonra da her kişi gibi yargıya açık bir işlem.

□ Genel sağlık sigortası uygulamasına ilişkin görüşünüzü öğrenebilir miyim?

Sigorta sağlık hizmetini üretenlerin garantisidir, bu hizmete ihtiyaç duyup bundan yararlananların değil. Konuya bu açıdan bakmak gerekir.

□ Hocam, bütün bunları saydıktan sonra alternatif...

Alternatif bizim gibi ülkelerin koşullarına en uygun modelin uygulanması. Bu yeni de değil. 1961'de sağlık hizmetleri devlet eliyle verilmeli demisiz. 224 sayılı kanun sosyalite ilkesini getirmiştir. Sağlık, devlet eliyle halka, yerinde ve en iyi biçimde sunulmalıdır. Alternatif sosyalite meddir.

DÜZELTME

Sayın Dr. Ata Soyer'in 75. (Mart 1987) sayımızda yer alan Radyasyon Zararlı mı? başlıklı yazısında, yararlanılan kaynakların zikredildiği dipnotlardan (2), (4), (6) ve (7) no.lu olanlar hatalı dizilmiştir. Aşağıdaki gibi düzeltir, Sayın Soyer'den ve okuyucularımızdan özür dileriz.

(2) Chazov, Y.I., Ilyin, L.A., Gusko, A.K. Nuclear War: The Medical and Biological Consequences., 1984.

(4) Wasserman, H. et al. Killing Our Own: The Disaster of America's Experience with Radiation, 1982.

(6) Brink, B. "The Suicidal Civilization", The Texas Observer, June 13, 1986.

(7) Norman, C. and Dickinson, D. "The Aftermath of Chernobyl", Science Vol. 233, 12.9.1986.

Aynı sayımızda (Sayfa 11'de) yer alan, Ahmet Abakay'in DİSK'in 20. Kuruluş Yıldönümüne Anlamlı başlıklı yazısının 3. sütun, baştan 13 ve 14. satırlarında geçen "Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne girebilmesinin" ibaresi yerine;

Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler arasında kabul görmesinin ibaresi girecektir. Düzeltir, okuyucularımızdan özür dileriz.

"Bu kanunun getireceği olumsuzlukların etkisi, tıpkı YÖK'te olduğu gibi, bundan 50 yıl sonra bile görülecektir. Açıcağı yara, uygulamadan hemen vazgeçilse bile, 15-20 yıldır zor kapanır."

"ANAP kimseyi aldatmıyor. Başından beri, benim ilkem piyasa ekonomisidir, diyor. Sağlık da piyasa ekonomisi şartlarında sağlanacak bir ticaret metaidir, diyor."

Sözleşmeli Personel Olayı⁽²⁾

Hukuk Açısından Durum

Musa Özdemir

Hukuk yazıları pek severek okunmaz ve ülkemizde "dertli olup hekime, davalı olup hakime" gitmemek yeğenir; ama görünen o ki sözleşmeli personelin yargıçlarla bir hayli işi olacaktır. Çünkü personel rejimine getirilen bu yeni model daha başlangıçta hukuk devleti ilkesine aykırıdır.

Bilim ve Sanat Dergisi'nin 75. sayısında sözleşmeli personel olayı; ekonomideki özelleştirme girişimleri, personel rejimi, temel hak ve özgürlükler açısından irdelenmiştir. Görev ve meslek güvencesinden yoksun, sürekli tedirginlik ortamı içinde çalışan, görevini yansız ve bağımsız yürütmesi olanağın bir kamu görevlileri kitlesinin oluşturulmasının sakincalarına degenilmiştir. Bu yazımızdaki amacımız ise sözleşmeli personel olayının hukuksal boyutuna ağırlık getirmeye çalışmaktır.

HUKUK DEVLETİ İLKESİ ÇİĞNENMİŞTİR

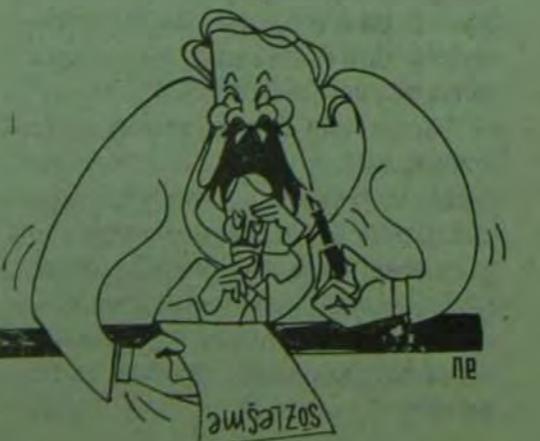
Gerçi hukuk yazıları pek severek okunmaz ve ülkemizde "dertli olup hekime, davalı olup hakime" gitmemek yeğenir; ama görünen o ki sözleşmeli personelin yargıçlarla bir hayli işi olacaktır. Çünkü personel rejimine getirilen bu yeni model daha başlangıçta hukuk devleti ilkesine aykırıdır. Hukuk devleti soyut bir kavram değildir. Hukuk devleti demek, insan haklarına saygılı ve bu hakları koruyucu, adil bir hukuk düzeni kurun ve bunu devam ettirmekle kendisini yükümlü sayan, tüm davranışlarında hukuk kurallarına, anayasaya ve yargı denetimine bağlı olan devlet demektir. Bu ilke sözleşmeli personel olayında çığnemmiştir. Nasıl? Önce bunu somut bir biçimde açıklamak yararlı olacaktır.

Anayasamız 128. maddesinde memurların ve diğer kamu görevlilerinin atanmalarının, görev ve yetkilerinin, aylıklarının ve diğer özlük işlerinin ya-

dışınımaksızın mümkün değildir. Ülkemizde yaşanan da budur. Sözleşmeli personel olayı, Anayasamızın 48. maddesinde sözü edilen çalışma ve sözleşme özgürlüğü açısından değerlendirildiğinde sanırım bu yargımıza hak verilecektir. 233 sayılı KHK'nın 43. maddesinde, KİT'lerde memurlar, işçiler ve sözleşmeli personel olmak üzere üç tür istihdam şekli benimsenmiştir. Oysa EİYKK aldığı bir kararla sadece sözleşmeli personel istihdamına izin vermiştir. Bunun sonucu olarak KİT'lerde halen memur statüsünde çalışan personelin bu statüye geçirilmesine çaba harcanmaktadır. Bu ya zor kullanarak veya tatlı vaadlerle yani aldatmaca yöntemiyle yapılmaktadır. İşe yeni girecekler için zaten başka seçenek bırakılmamıştır. Bunlara karşılık KİT Yönetim Kurulları dilekleri gibi hareket etmeyecektir. Bu boşluk yürürlükteki mevzuata bağlı kalmadan, mutlak bir takdir yetkisiyle doldurulmuştur. Görevi, ekonomik konularda hükümete danışmanlık yapmak olan Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu (EİYKK) aldığı bir kararla KİT'lerde sözleşmeli personel istihdamını başlatmıştır. Bu yasası, fiili bir durumdur. Çünkü yasaya düzenlemesi gereken bir konu bir genelgeyle uygulamaya konmuş, Anayasamız 128. maddesi ve hukuk devleti ilkesine ilişkin 2. maddesi çığnemmiştir. Bu aynı zamanda Anayasamız 6. maddesi açısından bir yetki aşımıdır. Çünkü EİYKK kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanmıştır.

CALIŞMA VE SÖZLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜ VAR MI?

Hukuk devleti, demokrasi, özgürlük: biri söyleşide hemen diğerini anımsayan, çağdaş toplumlarda kutsal sayılan kavramlardır. Ekmek, su, havaya kadar somut ve vazgeçilmez haklardır. Bunlardan birini içine sindiremeyen iktidarların diğerini sindirebileceğini

ve meslek güvencesini, serbestçe araştırma ve yayında bulunma hakkını, kişisinin özgür bir ortamda kendini yenileme ve geliştirme olanağını ortadan kaldırılmaktadır. Görevine son vereceğinden ya da sözleşmesinin yenilenmeyeceğinden kuşku duyan bu kişilerin kamu hizmetini yansız yürütебilечesini sanmak ise ileri derecede bir iyimserlik olacaktır. Kisacası sözleşmeli personel uygulaması Anayasamızın çalış-

reken kişi boş kadrolar iptal edildiğinde bu yasal haktan yoksun kalmaktadır. Bir başka yaklaşımla disiplin cezası olmadığı halde kıdemli durdurulmuş olmaktadır. Yetkisiz bir kurul tarafından yapılan ve cezalandırma niteliğindeki bu işlemin idari yargıya götürülmesi yasal ve doğal bir haktır.

Hiç duraksamaya düşülmeksizin idari yargıya götürülmesi gereken bir diğer konu ise sözleşmenin feshi veya sözleşmenin yenilenmemesi tasarruflarıdır. Sözleşmeli personel statüsü; kamu tüzel kişiliği ile kişi arasında ücret, hizmet süresi ve koşulları çerçevesinde bir ilişkidir. Sözleşmeli personel, statüer hukuka bağlı bir kamu ajanı yani kamu görevlisidir. Kamu hizmetleri alanını ise kamu hukuku ve bu arada idare hukuku kuralları düzenler. O halde haklı bir gerekçe ve neden olmaksızın sözleşmenin feshi veya yenilenmemesi işlemleri idari yargının görev alanına girmektedir.

Sözleşmeli personel uygulamasına geçiş sürecinde boş kadroların iptali nedeniyle, 657 sayılı yasanın öngördüğü yükselme koşullarını taşıyan bir memurun bir üst dereceye yükseltmemesi halinde idari yargıya başvurması onun yasal ve doğal hakkıdır. Aynı hak sözleşmeli olarak çalışırken haklı bir gerekçe ve neden olmaksızın sözleşmesi feshedilen ve yenilenmeyenler için de geçerlidir.

ma ve sözleşme özgürlüğüne ilişkin 48. maddesiyle de çelişmektedir.

İDARI YARGIYA GITMEK GEREKİR

Sözleşmeli personel modelinin hukuki boyutuna ilgi duyanlara ve bu sorunu yargı önüne götürmek durumunda kalacaklara bir başka noktayı daha önemle anımsatmak isterim. Bir kamu kurumunun kuruluş ve işleyişinin saptanabilmesi için o kurumun çatısını oluşturan kadroların ve buna bağlı görev, yetki ve sorumlulukların saptanması gereklidir. Kadroların ihdası, iptal ve kullanımına ilişkin usul ve esaslar ise yasalarla düzenlenmektedir. Oysa EİYKK aldığı bir kararla KİT'lerde boşalan memur kadrolarını iptal etmiştir. Bu durumda 657 sayılı yasanın öngördüğü yükselme koşullarını taşıyan memurun bir üst dereceye yükselmesi olursa kılınmıştır. Örneğin 5/3 den aylık almaktan 4/1'e yükselmesi ge-

ratik kitle örgütlerine düşmektedir. Haklı hukuk savasına yol göstermek ve destek olmak, bu keyfi uygulamayı durdurmanın diğer yollarını bulmak zorundadırlar.

Bir diğer sorumlu ve görevli kurum ise Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'dur. Anayasamız 165. maddesi uyarınca KİT'lerin TBMM adına denetimini halen bu kurul yapmaktadır. Bu güne dek yaptığı çalışmalarla haklı

Kadrolaşma ve tasfiye gibi politik tercihlere elverişli, nimetinden kimlerin yararlandığı külfetine kimlerin katıldığı belirsiz, Anayasamız 2,6,48,28. maddelerine aykırı, yasal dayanaktan yoksun bulunan sözleşmeli personel uygulamasının durdurulması için Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'na da görev ve sorumluluk düşmektedir... Sözleşmeli personel olayın çözüm şekli ülkemizde demokrasi ve demokratik denetimin hangi aşamada olduğunun göstergesi olacaktır.

olarak saygınlık kazanmış, önemli hizmetler sunmuş olan bu kurulun hükmüne bu tasarrufunu TBMM adına değerlendirilmesi ve çözüm bulması yasal görevidir. Kadrolaşma ve tasfiye gibi politik tercihlere elverişli, nimetinden kimlerin yararlandığı külfetine kimlerin katıldığı belirsiz, Anayasamız 2,6,48,28 maddelerine aykırı, yasal dayanaktan yoksun bu keyfi uygulamanın durdurulmasına söz konusu kurulun katkıda bulunacağına inanmaktayız. Sözleşmeli personel olayın çözüm şekli ülkemizde demokrasi ve demokratik denetimin hangi aşamada olduğunun göstergesi olacaktır. □

(1) 13.3.1987 günü Cumhuriyet Gazetesi.

(2) Anaya Mahkemesinin 25.5.1976 gün ve 1976/1E. 1976/28 K. sayılı karar 16.8.1976 gün ve 15679 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

İntihar, Terörün Öze Yönelmesidir.

Türker Alkan

Her gün birkaç kişi terör olaylarında ölünce bu çok ciddi bir siyasal olay oluyor, ama aynı sayıda kişi intihar edince hiç üzerinde durulmuyor. Neden? Aslında, başkasını öldürmekle, kendini öldürmek, aynı madalyonun iki ayrı yüzü değil midir?

İntihar bir protestodur: "Sizin dündanızı beğenmiyorum, katılmıyorum, sizinle aynı havayı solumayı reddediyorum." demektir. İntihar bir geri çekilmeyen, bir kaçıştır, bir çözümlüs ve çokştur: "Sizin dünyانız bana çok ağır geldi, zor geldi, baședemedim, değiştiremedim ve benimseyemedim. Ben gidiyorum, hoşçakalın." demektir. İntihar bir intikam alıştır: "Beni beğenmediniz, desteklediniz, sevmediniz, önemsemediniz. Alın öyleyse, gidiyorum. Ne yapacaksınız acaba bensiz. Nasıl anlayacaksınız kıymetimi, göreceksiniz," demektir. İntihar yabancılaşmanın en saf ve en katıksız biçimidir. Kişinin kendisinden, toplumdan ve doğadan yabancılaşmasıdır. Kendisini sonsuz bir yalnızlık, güçsüzlük, çaresizlik içinde algılayıp çözümü en büyük çözümsüzlükte bulmasınadır. İntihar cinayettir, saldırganlıktır, kişinin başkasına çeviremediği silahı kendisine çevirmesi, başkasına söylemediği sözü kendisine söylemesi, dünyaya ile yapamadığı hesaplaşmayı kendisi ile yapmaktadır.

Kuşkusuz ki biyolojik, kalıtsal temele dayalı intihar eğilimi vardır. Tıbbın, acızlığı hastalıklar bireyde önlenebilir. Bu eğilimlere tip bir gün çare bulur mu, bilemeyeiz. Fakat, günümüzde izlediğimiz salgın intiharların pek çoğunun bu kategoride olmadığı, daha çok toplumsal ve ekonomik nedenlerden kaynaklandığı ortada. Günümüzde izlenen intihar salgını açık seçik bir yargı hükmü gibi, çarpıcı, acımasız, düşündürücü: Bu intiharlar, yalnız bir reylerin değil, bu toplumun da iflasını sergilemeyen mu?

Her gün birkaç kişi terör olaylarında ölünce bu çok ciddi bir siyasal olay

sin çizgi ve tanımlarla belirlenmiş, betimlenmiş, küçük kutucuklara doldurulmuş olgular dizisinden ibaret değildir.

Bir düzen insanı eziyor, sömürüyor, çileden çıkarıyor, kırıyor, kızdırıyor ve deli ediyorsa, o toplumda biriken bir "engelleme duygusu stoku" var demektir. İnsanlar, belirli bir düzeye ulaşan engellenme duygularını söyle veya böyle ortaya koyacaklar demektir. Duygular, durmadan üreyen zehirli gazlar gibidir, mutlaka ifade edilmeleri gereklidir, yoksa zehirlerler sizi. Her gaz gibi, duyuğu gazı da bünyede zayıf bulduğu yerden dışarı çıkar. Düşlerimizde, fantazilerimizde, yarattığımız eserlerde, oynadığımız satranç veya tavla, bizi kızdırıp sevindiren futbol maçlarında, sevişmede, tartışmada, siyasal ortamın firtınalarında, izlediğimiz filmlerin ve okuduğumuz romanların kahramanlarında, özdeleşmelerde, benimsemelerde, reddetmelerde, tiklerimizde, hemen her şeide kendini ortaya koyar duygularımız. Ortam elverişliye siyasal biçimdir. Duygularımızda saldırganlık ağır basıysa, çok fazla ezilmişliğin ekşi mayası fokurdamaya başlamışsa, siyasal şiddet olayları, terör ve cinayetler ortaklısı kavurabilir. Bir gün terörün ve cinayetlerin geceri olmadığı bir ortam doğarsa, saldırganlığınıza başka yonlere kanalize edersiniz. İcki, esrar, sinema gibi kaçış yolları, kamu malına zarar verme gibi "vandalizm" olayları, çocuklara ve hayvanlara ve kadınlara eziyet etme gibi daha az tehlikeli saldırganlık denemeleri ve nihayet intihar gelir. Hiçbir şeyle tatmin olmayan, hiçbir yolun susturamadığı huzursuzluğunuzu sona erdirmek için kendinizi öldürürsünüz.

Şimdi Türkiye'de buna benzer bir şey mi oluyor dersiniz? Bakmayın siz, "Türkiye'de teröre son verdik!" diye övündüklerine. Türkiye'de insan saldırganlığına son verdiniz mi, işte o zaman övmeyi hakkınız olur. İnsanlar o zaman da ölüyordu, şimdi de ölüyorlar. Sadece yöntemler değişti, o kadar.

Anti-laisizm Karşısında Kadın

Reha İsvan

Emperyalistler, sömürgükleri toplumlar-eda, demokrasiyi sınırlı tutmak, insan haklarını kısıtlamak zorundalar. Bu amaçla askerî güçleri, millî güvenlik güçlerini kullanmayı denerler; bunda dünyanın bir çok yöresinde, geçici de olsa, başarı sağladıkları olmuştur.

Ama artık, geri kalmışlığı sömürbilmek için, silâh tehdidi yanında, özellikle İslâm ülkelerinde, dini irticâ ortaya sürüyorlar.

Uluslararası tekeli sermaye ile organik bağ içindeki zorba ulusal yönetimler öngördüler. Baskı sisteminin sürdürbilmek için, kutsal duyguları sömürü ve baskı aracı olarak kullanagelmiştirler.

Günümüzde, emperyalistler dini akımları örgütleyip destekleyerek alışık oldukları bu uygulamaya yeni boyutlar kazandırma eğiliminde. Bir yandan dini inancın gücünden destek alan baskıcı ulusal yönetimleri uzun süre ayakta tutmayı ve böylece uydularının, kendi ekonomik sistemlerine bağlı pazar olanaklarından, askerî potansiyelinin geniş çapta ve uzun süreli yarananlığı öngörüyorlar; öte yandan, din ayrlığının doğuracağı bir takım tehlikeleri öne sürerek, yükünü taşımak istemedikleri ekonomileri Batı bünyesinin dışına itme mazeretini oluşturuyorlar.

İslâm ülkeleri arasında, lâiklik ilkesini benimsediği için, yukarıda sözünü ettigim plâna elverişli olmayan tek İslâm ülkesi, yakın zamana kadar Türkiye Cumhuriyeti'ydı.

Batı'da lâiklik ve sosyal adalet için yüzler boyu verilen cetin savaş sonucu elde edilen kazanımlar, Atatürk'ün öngördüğü devlet anlayışının temelini teşkil etmektedir.

Bu nedenle, askerî müdafaheler, bu temel ilkenin savunuculuğu misyonu ile sınırlı kalıdır. Askersel idareler, ilticilerden, demokrasi yıllarından gördükleri doğal tepki bir yana, gelenekçi, tutucu kesimlerle bütünlüğe, bu kesimlerden destek alma da güçlüklerle karşılaşlardır.

Bu duruma çare aranırken LÂİKLİK gündeme geldi.

"İlmî lâiklik" gibi olmayacak kavramlar icat eden artınlılıklara karşı çıkmak, kadın erkek hepimiz için hayatı bir karardır; Kimsenin kendi inançları doğrultusunda politik mücadele vermesi yadigarlanmamalı, suç sayılmalıdır.

Güçünü savunduklarını aklılığın dan, tutarlılığından alan etkinliğimizle, farklı

düşüncelerin mücadelesi hoşgörü, saygı ve anlayış ortamında neden sürdürülmesin?

Kabul etmeliyiz ki, irticâ ve anti-laisizme karşı çabalarımız dertleşmeden öteye gitmiyor. Oysa, ne deyivermiş Almanya'daki şeyhülislâmlardan biri! "Evren partilerin balonuna bir iğne dürttü, partiler sondu, biz rahat ettik, coğaldık, yaygınlaştık..."

Görülüyorki, irticâ siyaset, düzensel koşullar ya engelliyor, ya da körülüyor.

Öyleyse anti-laisizm ve irticâ konusunda dertlenip kahırlanacağımıza, siyaset koşulları sağlıktır kılma çabalarımız yanında, laisizmi temel alan yoğun politika yapalım.

Lâikliği kendi emelleri ve çıkışları doğrultusunda şekillendirmek isteyen ve türedi egemenlerden destek gören bir takım çarpık akımlar, etkinliklerini aturma eğilimi gösteriyorlar. Emperyalist güçler, ve onların yardımçıları, bu siyaset amaçlı, çarpık akımları maddi olanaklarla donatmakta, uluslararası düzeyde desteklemektedirler.

Bu akımların toplumumuzun yaşam biçimini etkilemesine dur diyeceklerin başında kadınlar gelecektir.

Cünkü, Müslümanların inancına göre; İslâm, Allah indinde yöneticilerle yönetenler arasında ayırım yapmaz..

Müslüman dininde, millet, ırk, soy ayırımı yok, Allahla kul arasında ruhban sınıfı da yok..

İslâmda, insan hakları ve sosyal adalet en baştan bahsedilmiş ki, insanlar hak yolunda ilerler gelişirken, doğal kişisel gereksinimleri yüzünden engellenmesinler..

Müslüman dini devleti sosyal adalet ve insan hakları çerçevesinde Allahın buyruğuya göre, egemenlerle halkın eşit tutuyor..

Ama, seriat kadınları sadece hoş tutmayı emrediyor..

Seriat isteyenlerin büyük bir bölümünü kadınlar oluşturuyor.

Ama, seriat, hernekadar kadınlarla, hoşgörüyü emrediyor, şefkatle yaklaşırırsa da, köleyle erkek çocuk arasında bir konumu uygun görür..

Seriatta kadın-erkek eşitliğine yer yok! Egenenlik Allahın, üstünlük kayıtsız şartsız erkeklerin!

(*) Uğur Mumcu, Cumhuriyet, Şubat 1987
Orsan Oymen, Milliyet, Şubat 1987

"Ya Hep Beraber Ya Hiçbirimiz"

Ina Brouwer/GÖNÜL DİNÇER

**Ina Brouwer, Hollanda
barış ve kadın
hareketinin önde
gelenlerinden. 1981-86
yılları arasında
Parlamento'da bulundu
ve orada da hareketin
kararlı bir savunucusu
oldu. Öğretim üyeliği ve
avukatlık yaptı.**

**Okuyucularımızın, Gönül
Dinçer'in Ina Brouwer
ile yaptığı söyleşiyi,
ilginç bulacaklarına
inanıyoruz. Brouwer'in
Türkiye'li kadınlara bir
de çağrısı var...**

B.S.

GÖNÜL DİNÇER: "Doğu ve Batı'dan Kadınların Nükleer Denemelerle Son Verilmesi İçin Girişimi'nin öncülerindensiniz. Böyle bir girişim nasıl başladı?"

INA BROUWER: Bu girişim, Hollanda'daki kadın-başlı hareketinin, ardi arkası gelmeyen silahlanma yarışı karşısında bir şeyle yapma isteminden kaynaklandı diyebiliriz. Hollanda'da kadın-başlı hareketi çok çeşitli akım ve hareketlerden oluşuyor. Ama, belki diğer ülkelerden farklı olarak, bu çok farklı politik, ideolojik çevreden kadın-başlı hareketlerinin birlikte çalışma geleneği var. Hollanda'ya ABD nükleer füzelerinin, tüm yiğinsal ve aktif çıkışına karşı yerleştirilme kararının alınması, kadın-başlı hareketini yeni arayışlara, çıkış yollarına yöneltti. Bu çerçevede, kadın-başlı hareketinin sahip olduğu büyük potansiyeli, uluslararası çevrede birleştirmekten, kadınları barış savaşlarında daha etkin politik bir güç haline bu yolla

ulaştırmaya çalışmaktan başka çıkar yol görünmedi. 1986 yılı Eylül ayında, barış haftasında, Doğu'nun ve Batı'nın çeşitli ülkelerinden kadın-başlı hareketi temsilcilerini biraraya getirip birlikte neler yapabileceğimizi tartışmak girişimi böylece ortaya çıktı. 19-20-21 Eylül 1986 tarihlerinde Hollanda'nın Amersfoort kentinde, içinde, Sovyet, Amerika Birleşik Devletleri, Macaristan, Fransa, Demokratik Alman Cumhuriyeti, İngiltere, Belçika gibi ülkelerden temsilcilerin de bulunduğu 50 kadın biraraya geldik. "Yerinde ve Uzaya Silahlanma Yarışına Karşı Kadınların Gücü" adlı bu konferansta, birlikte neler yapabileceğimizi tartıştık. Birlikte davrandığında, kadınların barış ve silahsızlanma için savaşında büyük bir güç oluşturacağını saptadık. Bununla ve genel sözlerle yetinmeye, farklı sistemlerden, ülkelerden, inançtan ve politik görüşten tüm dünya kadınlarının uğrunda birlikte savaşım vereceği, somut bir hedef saptadık. Bu nükleer denemelerle son verilmesi ve bu konuda, başta SSCB ve ABD olmak üzere nükleer güçlerin bir anlaşmaya varması, hedefi oldu. Bu hedefi, saptamamız, şu nedenlere dayanıyor; birincisi nükleer denemelere son verilmesi, nükleer silahlanma yarışına kaynağında son vermek, nitel ve nicel olarak yeni nükleer silahların üretilmesini durdurmak anlamına gelen köklü bir önlem olacaktır. Ikincisi, farklı sistemlere, askeri paktlara bağlı, çeşitli kıtalardan ve ülkelerden kadınların, ortaklaşa yükseltilecekleri, uğrunda birlikte savaşabilecekleri bir hedef oluşturuyordu. Daha, SSCB'nin 1985 Ağustos'un da tek taraflı olarak ilan ettiği, nükleer denemeleri durdurma kararı vardı. Buna ABD başta olmak üzere diğer nükleer güçlerin katılmasını sağlamak tarihsel fırsatı ve görevi önemizde duyarlıdı.

Peki, bu konferansta, belirlenen

hedef için somut ve ortaklaşa yapılacak eylem kararları alabildiniz mi?

□ Konferansa çeşitli ülkelerden katılan kadınlar, Hollanda'yı temsil eden kadın bizlere, ortaklaşa ya da paralel yürüttülecek eylemleri eşğüdüreme, iletişimi sağlama görevi verdiler. İlk ortaklaşa eylem olarak, 24 Ekim BM'lerliğinde, hükümetlere ve parlamentolara yönelik bir çağrı yapma kararı aldık. Biz Hollanda komitesi olarak, bu amaçla bir çağrı kaleme aldık ve çeşitli ülkelerdeki komitelere yolladık. 24 Ekim günü, bu çağrıyı çeşitli eylemlerle ülkelerinin hükümetlerine ve parlamentosuna iletmelerini ve kamuoyuna maletmeye çalışmalarını istedik. Hükümetleri ve parlamentoları, 6 Ağustos 1986'da Meksiko'da 6 ülkenin liderinin nükleer denemelerin durdurulması için yaptığı öneri ve çağrı doğrultusunda harekete geçmeye çağrıldık. Bildiğiniz gibi, İsviçre, Hindistan, Yunanistan, Arjantin, Tanzanya ve Meksika liderlerinin yaptığı çağrı, nükleer güçleri ivedilikle nükleer denemeleri durdurma ve denemeleri tümüyle yasaklayan bir anlaşma imzalama, tüm hükümetleri ise bu doğrultuda aktif tutum almaya çağrıyordu.

SSCB'li ve ABD'li kadınlar başta olmak üzere çeşitli ülkelerden kadınlar çeşitli biçimlerde bu eylemi gerçekleştirdiler. Örneğin biz Hollanda'da çağrıları Başbakan Lubbers'e ilettik, hükümetin ve parlamentonun 8 Mart Dünya kadınlar gününe kadar bu doğrultuda neler yaptığını izleyip, değerlendireceğimizi bildirdik. Ayrıca, bir basın toplantısı ile çağrıyı kamuoyuna duyurduk.

1987'e girerken, ortaklaşa bir çağrı daha yapıldı. SSCB ve ABD içinde 7 ülkenin gazetelerinde yayınlanan bu yeni yıl çağrıda, Hiroshima'ya atom bombasının atıldığı 6 Ağustos 1987'ye kadar nükleer denemeleri yasaklayan bir anlaşma imzalanması istemiz dile getirdik. Bugünlerde ise Doğu'

dan ve Batı'dan çeşitli ülkelerin kadınları, 8 Mart Dünya Kadınlar gününü, Nükleer denemelerin durdurulması için eylem günü olarak kutlamaya hazırlanıyor. Biz Hollanda'da 7 Mart günü Utrecht'te, ülke içinde en geniş kadın-başlı hareketi temsilcilerinin katılıceği büyük bir toplantı düzenliyoruz. Bu toplantıya Meksika çağrısını yapan 6 ülkeden biri olan Yunanistan temsilci Margarita Papaandreae katılacak. Ama asıl önemlisi, önemlisi, dönemin içinde nükleer denemelerin durdurulması için en geniş kadın ve halk yiğinlarını seferber ederek, hükümeti ve parlamentoyu bu doğrultuda aktif tutum almaya zorlamak için yapacağımız çalışmalarını tartışacağız.

□ Ina, Hollanda hükümetinin bugüne kadar tutumu ne oldu, ne yaptı?

□ Nükleer şey denebilir. Elbette nükleer denemelerin ve silahlanma yarışının süresine karşı olduklarını söylüyorlar. Ancak, sıra aktif tutum almağa, eyleme geçmeye gelince, binlerce dereden su getiriyorlar. "Once nükleer silahların azaltılması için bir anlaşmaya varılmalı, sonra sıra nükleer denemelerin durdurulmasına gelir" gibi demagogilere başvuruyorlar. "NATO dayanışması" vb. gerekçelerle, ABD'yi SSCB'nin örneğini izlemesi için zorlamaktan kaçınıyorlar. Ben buna korkaklıktır. Aktif tutuma dönüşmen istem, düşüncenin ne anlamlı var.. Ama şunu söyleyebilirim, artık bu tip demagogiler tutmuyor. Kimseyi ikna etmemi başaramıyorlar. Belki eskiden başarıyorlardı ama artık tutmuyor. Bence barış hareketinin tüm dünyada, en azından Hollanda'da kazanımı bu oldu. Artık, yiğinlar, lafla işi, gerçek niyeti birbirinden ayırtır.

Cruise füzelerine karşı yiğinsal halkın hareketinden sonra, Hollanda barış hareketinde bir durgunluk, bir yorgunluk gözleniyor. Nükleer denemelerin durdurulması için, geniş çaplı bir halkın hareketi yaratılabilceğine inanıyor musunuz?

Evet, belki de Avrupa'nın en yaygın ve yiğinsal füze karşıtı hareketi Hollanda'da oldu. Her şey bir yana, 4 milyon kişi, dilekçe ile parlamentoaya başvurarak, cruise füzelerini istemediğini bildirdi. Buna karşın, hükümet koalisyonu, parlamentodan füze yerleştirme kararını çıkarttı. Bu kimi çevrelerde, bir yeniliği duygusu, umutsuzluk yarattı. Kimi çevreler ise, ya "yeniliyi kabul etmiş oluruz" korkusuyla ve

ya yeni durumda silahlanma yarışına karşı, barış için hangi istem ve yolla savaşımı sürdürmek gerektiğini kesiremedikleri için yeni bir atılıma geçemediler. Ama şunu güvenle ve övünçle söyleyebilirim: umutsuzluk, yeniliği duygusu ve duraksama en az kadın-başlı hareketinde gözleendi. Kadınlar toplumsal kurtuluşlarının, silahlanma yarışına son vermek ve militarizmi yeniliğe uğratmakla çok sıkı bağlı olduğunu artık daha iyi görüyorlar. Dahası, kökü, típkı kadınların ezilmesi kadar, eşitsizliği kadar, esklere, binlerce yıl ötelere dayanan, sorunları ve çelişkileri silahlı, militarist yolla çözme anlayışından, nükleer çağın gerektirdiği tarzıyla denk düşüyor. Biz ne erkeklerin, ne de kadınların üstün olduğu, her iki tarafın da kazanacağı eşitlik bir çözüm istiyoruz. Bu nedenle, Gorbaçov'un düşünce tarzı, yaklaşımı kadın hareketinin düşünce tarzıyla paralellik gösteriyor. Ne yazık ki, Reaga ve kliği hâlâ günü geçmiş, "ya ben ya o" mantığını, yaklaşımını sürdürür.

Ina Brouwer:
"Türkiye'de tüm baskılarla karşı barış için savaşmadan yılmayacağını gösteren kadınların varlığını biliyoruz. Nükleer denemeleri durdurmak için Doğu ve Batı ülkelerinden kadınların ortak girişimine Türkîyeli barışsever kadınları katılmaya ve bizimle ilişkiye geçmeye çağrıyorum."

lk isteyen bir süreç olduğunu kadın hareketi daha kolay kavrar. Kadın sorununda olduğu gibi, bilinçlenmenin, barış savaşlarında da en önemli kazanım olduğunu biliyoruz. Bu nedenle, füzeleri yerleştirmeye kararını onaylayememiş olsa da, Hollanda barış hareketinin yenilmiş olmadığını, bu savaşa katılan geniş yiğinları kalıcı bir biçimde bilinçlendirdiğini, kadın-başlı hareketi daha kolay kavradı. Kazanıklarımızın bilinciyle, şimdi daha köklü hedefler için ve barış hareketinin uluslararası birliğini daha da güçlendirerek harekete geçti. Ben, inanıyorum ki, Dünya kadınlarıyla birlikte Hollanda'da başladığımız, nükleer denemeleri karşı hareket, ülkenin barış hareketinde yeni ve eskisinden daha güçlü bir yükseliş yol açacaktır. Amanız budur.

Ve de ben barış hareketinin yeni den ve eskisinden de güçlü olarak yükseleceğine inanıyorum. Kadınların bu yeni yükselişte, sürükleyici ve başarılı bir rol oynayacağına da inanıyorum. Çünkü, iki sistemli dünyamızda ve nükleer çağda, barış ve güvenlik sorunlarına yaklaşımda yeni bir düşünce tarzı gerekiyor. Bir tarafın kazandığı, öbür tarafın kaybettığı bir satranç oyunu anlayışla, "ya ben ya o" anlayışla böylesi bir çağdaş anlayışla, barış ve güvenlik sorununu çözmek artık olanaksız. "Ya hep beraber, ya hiçbirimiz" demek, her taraf için de güvenlik sağlayacak çözümü bulmak zorundayız. Bu yeni tarz düşündür, kadın hareketinin, kadın sorununun çözümüne ilişkin düşüncede tarzıyla denk düşüyor. Biz ne erkeklerin, ne de kadınların üstün olduğu, her iki tarafın da kazanacağı eşitlik bir çözüm istiyoruz. Bu nedenle, Gorbaçov'un düşünce tarzı, yaklaşımı kadın hareketinin düşünce tarzıyla paralellik gösteriyor. Ne yazık ki, Reaga ve kliği hâlâ günü geçmiş, "ya ben ya o" mantığını, yaklaşımını sürdürür.

Ina, Doğu ve Batı ülkelerinden kadınların nükleer denemelere karşı ortak girişimine, diğer ülkelerden kadınları da katmak için neler yapıyorsunuz? Bu anlamda, Türkîyeli kadınlar bir öneriniz, mesajınız var mı?

□ Biz henüz işin başındayız. Bu girişime tüm kıtalardan, tüm ülkelerden kadın-başlı hareketlerini katmak istiyoruz. Özellikle, yaygın deyişle Güney ülkelerinden kadınların katılması özel bir önem kazanıyor. Gelişenlerde, Avustralyalı kadınlarla ilişkiye geçti. Türkiye, hem bir NATO üyesi olarak, hem de bulunduğu stratejik bölge açısından önemli rol oynayabilecek bir ülke. 1980 askeri müdahaleinden sonra, barış ve kadın hareketinin yasaklandığını ve yarğılandığını biliyoruz.

Ama, Türkiye'de tüm baskılarla karşı barış için savaşmadan yılmayacağını gösteren kadınların varlığını biliyoruz. Kadınlar kararlı ve yaratıcıdır. Her koşulda, barış için savaşının uygun yollarını bulabilirler. Ben, bu söyleşide yoluyla Türkiye'deki barışsever kadınlarla seslenmek istiyorum. Nükleer denemeleri durdurmak için Doğu ve Batı ülkelerinden kadınların ortak girişimine Türkîyeli barışsever kadınları katılmaya ve bizimle ilişkiye geçmeye çağrıyorum. İlişki adresimiz: Post Box 1011, 2001 Haarlem-Hollanda'dır. □

Orhan Apaydin ve Hukukun Üstünlüğü İlkesi*

Halit Çelenk

Bir yıl önce sonsuzluğa uğradığımız Orhan Apaydin gerçek bir Hukukçu'yu. Bilindiği gibi, hukukçu demek "Kanun adamı" olmak demek değildir. Kanun adamı, haklı-haksız tüm yasalara biçimsel olarak bağlı insan demektir. Oysa yasalar da haksız, insan hak ve özgürlüklerine aykırı olabilir. Bu nedenle kanun adamı haksızlıkların aracı haline de gelebilir. "Hukuk" bundan farklı bir kavramdır.

Gerçek hukukçu; hukukun ana ilke-lerini özümseyen, İnsan Hakları'na dayalı bir hukuk anlayışını iç ve dış toplum olaylarına ve toplumsal gelişmelerde uygulayabilen ve olayları bu açıdan değerlendirme yeteneğini kazanmış kişidir.

Bunun yanında, dönemin siyasetik tidi hukukun üstünlüğünü savunmak, hukuk'un gösterdiği yoldan ayrılmamak da gerçek hukuk olmanın önemli bir ölçüsüdür.

Orhan Apaydin her zaman İnsan Hakları'nı, Hukuk devletini ve Hukukun Üstünlüğü ilkesini savundu. Yazılarında ve çalışmalarında bu ilkeleri ve çoğulcu demokratik rejimi isledi, dile getirdi ve bunlar için mücadele verdi.

"Türkiye'de hukuk düzeni ve olumsuz gelişmeler" konulu paneli açış konuşmasında Orhan Apaydin şöyle demektedir:

"Anaya'sının niteliklerinden biri de hukukun üstünlüğü ilkesidir. Ama hangi hukukun üstünlüğü? Nazilerin, faşistlerin, falanjistlerin getirdikleri bir hukuk da vardır. Anayasamızda sözü edilen hukukun üstünlüğü pek doğal ki, nazilerin, faşistlerin, falanjistlerin getirdikleri hukukun üstünlüğü değildir. Anayasamızda üstünlüğü kabul edilen hukukun nitelikleri de belirtimistiştir."

(*) Türkiye Gazeteciler Sendikası Tarafından Av. Orhan Apaydin'ın Ölüm Yıl Dönümü Nedeniyle İstanbul'da Düzenlenen "Hukukun Üstünlüğü" Konulu Panelde Av. Halit Çelenk Tarafından Yapılan Konuşmanın özetidir.

Anaya'sınız herhangi bir hukukun değil demokratik hukukun üstünlüğü ilkesini kabul etmiştir."

* * *
Sayın Apaydin'in bütün yaşamı boyunca savunduğu "hukukun üstünlüğü" ilkesini açmak için biz de burada aynı soruyu soralım:

Hangi hukuk'un üstünlüğü?
Gerçekte günümüzde iki hukuk anlayışı vardır:

Bunlardan birincisi, geçtiğimiz tarihsel dönemlerde, köleci toplumdan bu

"Basın suçlarında hükmünlüklerle yol açan anti-demokratik ceza yasalarının, bu arada Türk Ceza Yasası'nın 141-142-159 ve 163. maddelerinin değiştirilerek demokratik bir niteliğe kavuşturulması, pozitif hukukumuzun faşist ceza kurallarından arındırılması, siyasal iktidar için güncel bir sorun sayılmalıdır."

Orhan Apaydin

yana toplumsal gelişme aşamalarında siyasetik iktidar elinde bulunduran sınıf ve katmanların hukuk anlayışı. Yani başka bir deyişle bu iktidarların temsil ettileri sınıfların çıkarlarını koruyan emir, ferman ve yasaların oluşturduğu bir hukuk anlayışı.

Ikinci de, tarih boyunca "yönetilen" durumunda olan insanların yani işçi ve emekçi sınıf ve katmanların her türlü baskıya karşı verdikleri mücadeleler sonunda kazandıkları ve bugün "İnsan Hakları" denilen haklardan ve özgürlüklerden oluşan bir hukuk anlayışı.

Örneğin:
Yaşam hakkı, kişi güvenliği, beden tıslığı, çalışma hakkı, angarya yasa-

ğı, düşünce ve anlatım özgürlüğü, basın özgürlüğü, sansür yasağı, işkence yasağı, sendika hakkı, grev hakkı, toplu sözleşme hakkı, örgütlenme hakkı, bağımsız mahkemelerde yargılanma hakkı, doğal hakim ilkesi, suçsuzluk karinesi, savunma hakkı, haberleşme özgürlüğü, konut dokunulmazlığı, seyahat özgürlüğü... gibi haklar bunların bir bütündür.

Gerçek hukuk, bu hak ve özgürlükler saygı gösteren, onları güvence altına alan hukuktur.

İşte "Hukukun üstünlüğü" dediğimiz zaman bu tür bir hukuk anlayışını kastediyoruz.

Çağımızda "Hukuk Devleti" kavramı da bu haklara saygı gösteren "devlet şekli" ni anlatmaktadır.

Nitekim Anaya Mahkememiz bu konuda söyle demektedir:

"Devletimiz, Anaya'sının 2. maddesinde ifade edildiği gibi, bir hukuk devletidir. Kanunlarımızın, Anaya'sının açık hükümlerinden önce hukukun, bilinen ve bülün uygar memleketlerde kabul edilen, prensiplerine uygun olması şarttır." (28.4.965, 963/166 E. 964/76 K.).

Bu açıklama, "Hukukun üstünlüğü" ilkesine yaklaşan bir tanımlamadır.

Aşında bu ilke yüzyillardan beri savunulmuştur.

Ünlü hukukçu ve düşünür Ulpianus: "Hukuk insanlık içindir. Hukuk insanın onurlu yaşamasıdır." diyordu.

Hukukun üstünlüğü ne demektir? sorusuna, (Milletlerarası Hukukçular Komisyonu) 1959 yılında Yeni Delhi'de yaptığı bir toplantıda şu yanıtı vermiştir.

"Hukukun üstünlüğü demek, her zaman aynı olmadıkları halde birçok noktalarda benzerlik gösteren ve dünyanın çok farklı siyasi yapıda ve farklı ekonomik şart içindeki çeşitli devletlerinde yaşayan hukukcuların gelenek ve tecrübelere göre, ferdi, keyfi hükümete karşı korumak ve insanlık haysiyete-

Orhan Apaydin, Türkiye Barolar Birliği XI. Genel Kurulu'nda, 1978 Ankara.

tinden faydalamasını sağlamak için gereklilikleri tarişüfatmayan prensipler, müesseseler ve usuller demekti."

Tanımlamada yer alan ferdin, yani insanın, keyfi idareye karşı korunması ve insanlık haysiyetinden yararlanması, ancak "İnsan Hakları" na saygı göstermekle olanaklıdır. O halde hukukun üstünlüğü, "İnsan Haklarına dayalı bir hukukun" üstünlüğü anlamına gelmektedir.

* * *

Hukukun üstünlüğü açısından günümüz Türkiye'sine baktığımız zaman karanlık bir tablo ile karşılaşıyoruz:

12 Eylül yönetimi ve siyasal iktidar, ülkemizde az gelişmiş kapitalist bir sis-

temi yerleştirmek amacıyla, hukuk alanında bir operasyona girişmiştir. Başta 1982 Anaya'sı olmak üzere yeni yasalar çıkarılmış ve kimi yasalarda da önemli değişiklikler yapmıştır.

Böylece 12 Eylül yönetimi kendi hukukunu da beraber getirmiştir.

1982 Anaya'sının, otoriter, yasaklı, baskıcı, insan hak ve özgürlüklerini ikinci plâna iten ve devleti ön plâna çıkarın bir anayasa olduğu açıktır.

Yargıtay Hukuk Genel Kuruluda 14.9.1983 gün, 980/4-714 sayılı kararında Anaya'sının bu niteliğini saptamıştır.

Bu konuda Prof. Lütfi DURAN söyle diyor:

"Bu anaya 1980-1983 Askeri Yönetim döneminde Milli Güvenlik Kon-

seyi tarafından çıkarılan ana kanunların özünü yansıtma, otoriter bir idare düzeni kurmakta, askeri yönetim kanunlarından aktarılan ilke ve kurallara temel hak ve özgürlükleri kısıtlamakta ve sınırlamaktadır." (Cumhuriyet, 23.1.1985).

Bu Anaya: bir yandan hukuk devleti ilkesini kabul ederken, Cumhurbaşkanı'nın ve milletvekilleri'nin ant içme metinlerine "Hukukun Üstünlüğüne Bağlılık" kaydını koyarken öte yandan hukuk devleti ve Hukukun Üstünlüğü ilkeleriyle bağdaşmayacak şekilde hak ve özgürlükleri kısıtlayarak ilginç çelişkiler yaratmıştır.

Oysa çağdaş hukuk devleti anlayışına göre devletin onde gelen görevi insan hak ve özgürlüklerini tanımak, onları korumak, güvence altına almak ve yaşama geçirmektir. Yani "Devlet İnsan İçin'dir". Ama 1982 Anayasası'nın getirdiği hükümler bu anlayışa ters düşmekte ve "İnsan Devlet İçin'dir" temel düşüncesine dayanmaktadır.

Su anda düşünüyorum, "Hukukun Üstünlüğü" ilkesi üzerinde hep beraber düşünüyoruz. Son yıllarda görülen ve içinde bulunduğu, savunucu olarak görev yaptığı davaları anımsıyorum.

Eğer ülkemizde, Anaya'da da yer verilen "Hukukun Üstünlüğü" ve "Hukuk Devleti" ilkeleri geçerli olsayı DISK - TÖBDER - TİP - BARIŞDERNEĞİ - TSİP - HALKEVLERİ - TEPKÖYKOP - TÜRKİYE YAZARLAR SENDİKASI ve benzeri davalar açılmazdı. Çünkü bu davalar 141. maddeye dayanılarak açılmıştır.

1982 Anayasası yanında yukarıda sözü edilen yasalarla düşünce özgürlüğüne, basın özgürlüğüne, işçi haklarına, sendika kurma ve grev haklarına, örgütlenme hak ve özgürlüklerine ağır kısıtlamalar getirilmiş ve bu haklar kulanılmaz bir duruma düşmüştür.

Hukuk alanında yapılan bütün bu operasyonlar niçin yapıldı?

Az gelişmiş, çarpık kapitalist bir ekonomi sisteminin yanı sömürü sisteminin egemenliğini kurmak, korumak ve sürdürmek için. Hukuk bir araç olarak kullanılıyor. Sayın Apaydin bugün aramızda olsayı bu alanda mücadelemini sürdürdü.

Ülkemizde demokrasinin, barışın, adaletin, "Hukuk'un Üstünlüğü" ilkesinin yaşama gelebilmesi için başta anaya olmak üzere yukarıda anılan tüm yasaların değiştirilmesi insan hakları olçeklerine uygun bir niteliğe kavuşturulmaları zorunludur.

Yasalarda "Gizlilik"

Güney Dinç

"Gizlilik", göreceli bir kavram. Gizliliğin ölçütleri, kişiden kişiye, toplumdan topluma değişiyor. Teknolojinin sağladığı iletişim kolaylıklarını bilgi alışverisini hızlandırarak, yasaların koyduğu giz tanımını zorluyor. Bu gelişmeler elbette hukuku da etkiliyor.

Görülüp algılanabilen varlıklar, nesneler için, yeryüzünde gizlilik diye bir konu kalmadı. Uydular aracılığıyla yürütülen gözlemlerle, yok edici silahlarla en küçük kipirdanma, bu olanaktan yararlanan ulcelere kesintisiz izleniyor. Ekonomik araştırmalar yapılmıyor. Örneğin, Türkiye'nin tütün, pamuk, fındık, ayçiçeği üretimi, daha tarlada iken, uyduların derlediği bilgilerle gerçeğe yakın olarak saptanabiliyor. Bilinen ya da kolayca öğrenilen konuları yasalarla gizli saymak, çağın akışına ters düşen tutarsızlıklar oluyor.

BATI'DA DEVLET SAYDAMLAŞTIRILIRKEN...

Gizliliğin en geçerli ölçütü, kamu yararlarıdır. Kişinin kendisiyle bütünlüğüne, özel yaşamının dışa vurulmasında kamuşal çıkarlar bulunmadığı için, hukuk, özel yaşamı korumaktadır. Toplum yönetiminin ise, en ince ayrıntılara kadar yurtdaşlarca bilinmesi gereklidir. Demokratik denetim böyle kurulur. Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerde, bir süreden beri topluluğun benimsediği "Kişilerin yürütülmeye karşı korunması" ilkeleri doğrultusunda, devleti insana yabancılardan engeller kaldırılarak, kamu yönetimi içinde açıklığa gidilmektedir. Yeni gelişmelerin en önemlerinden birisi, dilekçe hakkının genişletilmesi yoluyla, yurtdaşların, devetten her çeşit bilgiyi istemeye yetkili kılınmalarıdır. Devlet, yurtdaşlar için, genel bilgi bankası durumuna getirilmektedir. Ancak, "kamu güvenliği, başkalarının özel yaşamının korunması, buluş ve patent haklarına

el atılmaması," gibi nedenlerle, bilgi verme yükümlülüğü yumoşatılmakta veya büsbütün kaldırılmaktadır. Batı'da devlet saydamlığından, Türkiye'de yurtdaşlar her yönüyle geçirgen durumuna getirilmekte, devlet, kapalı kutu olma görünümünü sürdürmektedir.

1926 yılından beri yürürlükte bulunan Türk Ceza Yasası'nın değiştirilmesi amacıyla hazırlanan tasarı, böyle bir yaklaşımın ürünüdür. Tamamlanınca-

Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerde, kamu yönetiminde açıklığa gidilmektedir. Yeni gelişmelerin en önemlerinden birisi, dilekçe hakkının genişletilmesi yoluyla, yurtdaşların devetten her çeşit bilgiyi istemeye yetkili kılınmalarıdır... Batı'da devlet saydamlığından, Türkiye'de yurtdaşlar her yönüyle geçirgen durumuna getirilmekte, devlet, kapalı kutu olma görünümünü sürdürmektedir.

ya kadar gizli tutulan ve kamuoyuna açıklanmasından sonra çok eleştirilen tasarı, çağdaş hukuk anlayışıyla birlikte, güncel teknolojinin de gerisinde kalmıştır. Sanki zaman hiç ilerlememiş gibi, altmış yıl öncesinin "devlet sırrı" kavramları aynen korunmuştur. T.C.Y.'nın 132-138. maddeleri arasında, devletin gizli ya da güvenliğe ilişkin bilgi ve belgelerini edinmek, bunları yayılamanak, çok ağır yaptırımlar gerektiren suçlar olarak tanımlanmaktadır. Bu maddeler yalnız basın için değil, bilim-

sel araştırma yapacaklar için de, aşılamayacak engeller koymaktadır. Ancak ne ceza yasasında, ne de başka yasalarada, gizliliğin açık bir tanımı yapılmamıştır.

T.C.Y.'nın 132. maddesinin 2. bendinde, "Gizli kalması devletin emniyeti ve ... menfaatleri icabından olan malumatı istihsal eden kimse, üç seneden on seneye kadar ağır hapis ile cezalandırılır." diyor. Aynı maddenin 3. bendinde, "selahiyetli makamların nesir ve işaasını menettiği malumatı istihsal eden kimseye..." iki yıldan sekiz yıla kadar ağır hapis cezası verilmesi öngörlüyor.

T.C.Y.'nın 137. maddesinde, "selahiyetli makamların nesir ve işaasını menettiği malumatı ifşa eden kimse, üç seneden aşağı olmamak üzere, ağır hapisle cezalandırılır." deniliyor.

Gördüğü gibi, cezaların ağırlığına karşın, suç tanımları son derece soyuttur. Hemen her belgenin, iç ya da dış güvenlikle bağlantılı olduğu ileri sürülebilir. En ömensiz yazışmaların uluslararası siyasetçilere dayanarak, eleştirilmekten çekinen siyasetçilere, "gizlilik" güvençesi altında, kamuoyu denetimini işlemeyen duruma düşürebilirler. Bu koşullarda gazetecilik yapıp bilgi iletişimini sağlamak, gerçekten yürekliş isteyen bir görevdir.

A.B.D. Başkanı L. Johnson'un 5 Haziran 1964'te Başkan İsmet İnönü'ye yazdığı ünlü mektubun yayınlanmasıyla başlayan hukuksal tartışma nedeniyle, Yargıtay 1. Ceza Dairesi'nin 20.4.1967 günü kararında aşağıdaki değerlendirmeler yapılmıştı:

"T.C.K. 132. maddenin 2. fıkrası, 1930 İtalyan Ceza Kanunu'nun 256. maddesinden aynen alınmış olup, amaç, devletin şahsiyetini ve dolayısıyla emniyetini korumaktır. Burada korunan şey, sağlanan bilginin sır olması değil, devletin güvenliği ve siyasal menfaatleridir."

T.C.K.'nın 136. maddesi ise, Ital-

yan Ceza Kanunu'nun 261. maddesinden aynen alınmıştır. Maddede,.. devletin emniyeti, milli veya milletlerarası menfaatleri icabı gizli kalması lâzım gelen bilgileri açıklama ayrı bir suç sayılmıştır."

Böylece Yargıtay 1. Ceza Dairesi, gazetecinin mektup örneğini edinmesini ayrı bir suç, bunun yayınlanmasını öncekinden bağımsız ikinci bir suç olarak değerlendirmiştir.

T.C.Y.'nın degindigimiz maddeleri, 1936 yılında yapılan değişimle yürürlüğe konmuştur. Kaynak İtalyan Yasası, faşist Mussolini yönetiminin güvenceleri arasındaki. O günden bu yana demokrasi anlayışı, kamuoyunun önemi, kitle iletişimindeki ilerlemelere koşut olarak yeni boyutlar kazandı. Ceza yasası tasarısı, bu gelişmeleri gözardı ederek, ufak tefek değişimlerle, yürürlükteki kuralları olduğu gibi koruyor. Üstelik, yargı güvencesi açısından, son derece sakıncalı bir yöntem getiriyor. Bakanlar Kurulu'na ait işlemlerin gizliliğini araştırmak için, yargıcı, "... hükümetten gelecek gerekçeyi değerlendirdikten sonra kararını vermesini..." öngörüyor. Böylece yargı,

gizliliği koyan yürütme organının gereklereine bağlı kılınıyor.

"GİZLİLİK"

Yasalarda gizliliğin tanımı bulunmasına karşın, "Gizlilik Dereceli Evrak ve Gerecin Güvenliği Hakkındaki Esaslar"ı belirleyen 13 Mayıs 1964 günü 3/3048 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi'nde, aşağıdaki tanımlar yapılmaktadır:

a- Çok Gizli

Izinsiz açıldığı takdirde milli yararlıya hayatı bakımından son derecede büyük zararlar verecek olan ve güvenlik yönünden olağanüstü önem taşıyan mesaj, döküman için... kullanılır.

b- Gizli

Izinsiz açıldığı takdirde milli güvenliğimize, prestij ve menfaatlerimiziiddi surette zedeleyecek ve diğer bir yabancı devlete yararlar sağlayacak nitelikteki mesaj, döküman... için kullanılır.

Yeterli olmamakla birlikte yukarıda tanımlar bile, T.C.Y.'ndan ve yeni tasarıdan çok daha somut ölçüler ver-

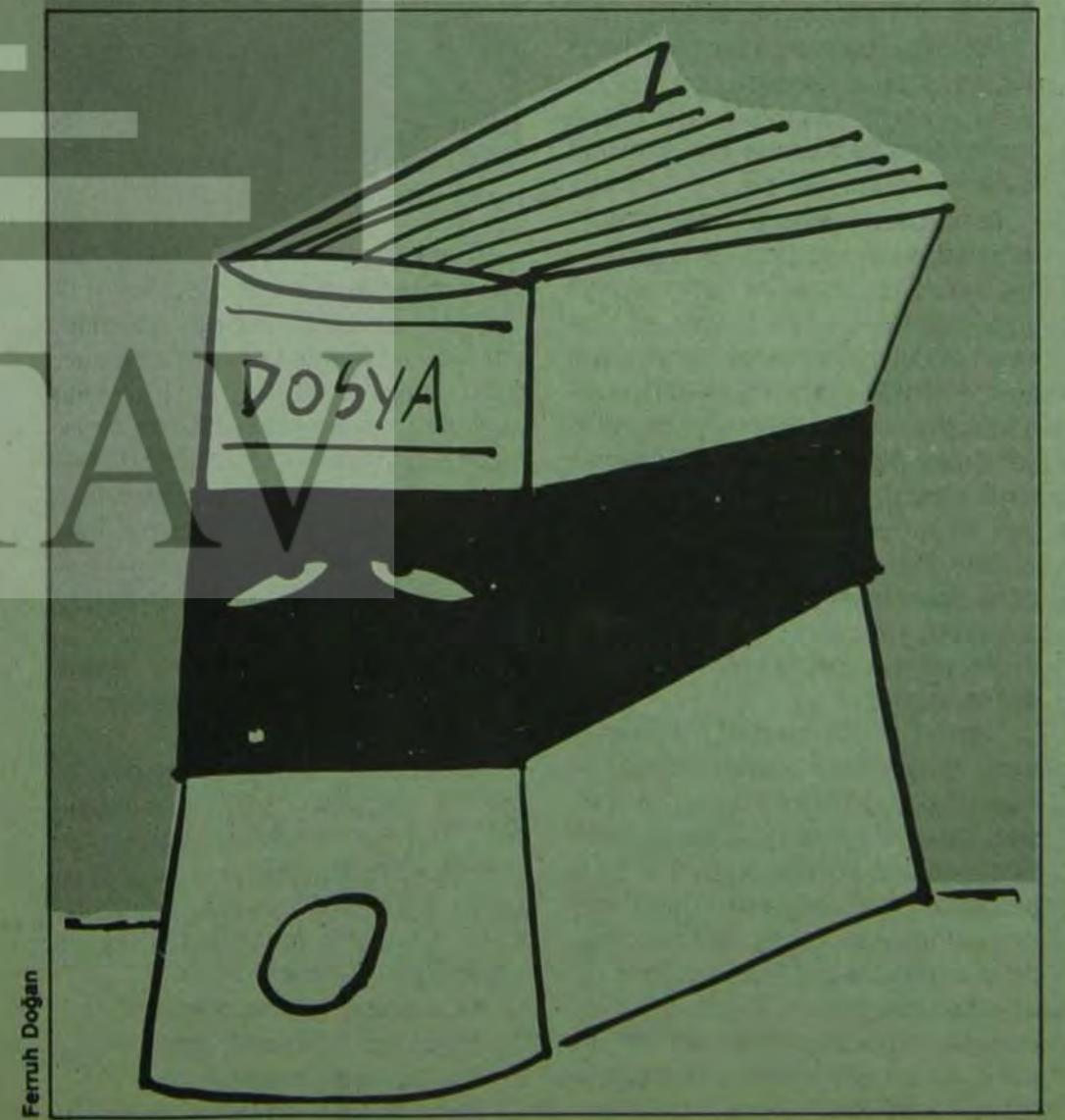
mektedir. Üstelik bu tanımlara rağmen, hiç gerekmmediği halde resmi yazılarla "gizli" damgasının vurulması, özellikle son yıllarda yaygınlaşan bir alışkanlık oldu. 1981 yılı sonrasında Başbakan Büyükerşteyn'in yayınladığı 66 sayılı genelge "... evraklara gelişigüzel ve lüzumundan daha yüksek gizlilik dereceleri verilmesi..." eleştiriliyor, "... çoğu zaman da gizlilik uygulamalarında geçen dikkat ve itinânın gösterilmemişti..." belirtiliyor. Bu belgenin de ortaya koyduğu gibi, bakanlık örgütlerinin, kamu kuruluşlarının gizlilik anlayışı, basına ve yurtdaşlara güvenilir ölçüler vermemektedir.

2577 sayılı İdari Yargılama Yöntemleri Yasası'nın 20/4. maddesinde, "... idarece gönderilen gizli belge ve dosyalardan... taraf açıldığı takdirde milli güvenliğimize, prestij ve menfaatlerimiziiddi surette zedeleyecek ve diğer bir yabancı devlete yararlar sağlayacak nitelikteki mesaj, döküman... için kullanılır.

YASAKLAR ZİNCİRİNE YENİ HALKALAR

Yaşanan gerçekleri gizlemek, düşünce ve eylemde tedbîlîyi sağlamak amacıyla, yasaklar zincirine yeni halkalar ekleniyor. "Sinema ve Müzik Eserlerinin Denetlenmesi"larındaki yönetmeliğin 9. maddesinde, içeriği suç oluşturmasa bile, "... dış siyasete aykırı, milli kültüre, örf ve adetlerimize uygun olmayan film, video ve müzik eserlerinin gösterilmesine ve icerisine izin verilmez." deniyor. Denetleme Kurulu'nun ve onu görevlendiren siyasetçilere, kamu gücü kullanılarak yurtdaşlardan gizlenen. Böylece iletişim ve haber alma özgürlüğü kısıtlanarak, yöneticilerin siyasetçilere beklenenlerine uygun düşmeyen yapıtlara, topluma ulaşma olanağı tâmin ediliyor.

Anayasâ'nın 28. maddesinde "Bâsin hürdür, sansür edilemez." kuralı yer almıyor. Öteyandan, düşüncelerin açıklanmasından başlayarak, o kadar çok engel ve yasak konuyor ki, insanlar, kendi özvarlıklarını sansürden geçirmek zorunda kalyorlar. Günümüzde alısmamış boyutlara varan gizlilik, devlet sirlarını korumayı değil, eleştiri ve tartışma yollarını kapatmayı amaçlıyor. □

"İnsan Sıçağı"

Dr. Erdal Atabek /B.S.

□ B.S. Bazı denemelerinizin olduğunu, bunların yakında kitaplaşacağını duyduk. Sizinle bu konuda söyleşmek istiyoruz. Yazılanların hapishaneye ilgili olduğunu öğrendik. Yazma gereğini neden duyduınız diye başlasak mı?

E. ATABEK: Bakın, ben hapishaneyi dışarda hiç anlatmadım. Neden diye düşündüm kendi kendime. Anmak mı istemiyorum, gömmek mi istiyorum. Uzun uzun düşündüm. Hiç biri değil. Hapishane olgusunu çok ciddi buluyorum da ondan galiba. Öyle bir gezi gibi, başımızdan geçmiş bir iş gibi anlatmak yanlış geliyor bana. Öyle değil çünkü. Hapishane çok ciddi bir olgu. Toplum açısından, kişi açısından çok incelenmesi gereklidir.

Oldum bittim gözlemi çok severim. Mesleğim de bu eğilimimi geliştirdi. Hapishane olayı, her yönüyle dikkatimi çekti. Hapishanedeki insan davranışları, mekân olarak özellikleri, oradaki yaşama biçimi, hersey dikkatimi çekti.

Ama, özellikle, hapisteki insanın davranışları. Başta kendim, sonra da hapiste gördüğüm herkes. Kaçakçı, siyasi, hırsız, katili, çocuğu, yaşlısı. Sonra görevliler. Gardıyanlar, müdürler, güvenlik komutanları, askerler, astsubaylar, subaylar. İçerdeki insana bakışları, kendilerine bakışları, oylara bakışları.

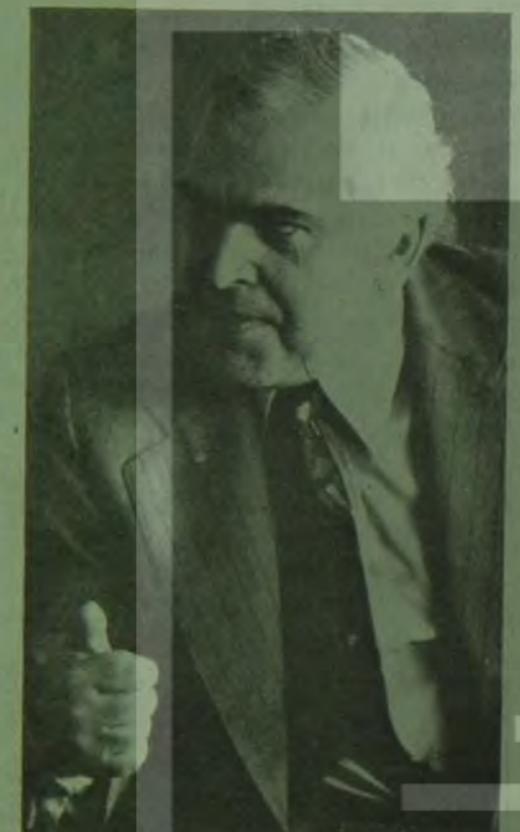
Hapishanedede sabahlar, akşamalar, yazılar, kışlar, baharlar.

Hapishanedede her şey ne ilginçtir bilmezsiniz. Yaşamak gerek.

□ **Bütün bunları yazınız mı? Bunları mı okuyacağınız?**

Bunların çok azını okuyacağınız, çok azını. Ancak bazlarını. Yazılanların bir özelliği var, kendimce önemli bulduğum bir özelliği. Yaşanmış olması. Yazdığını hersey yaşanmıştır. Yaşananların yazılması gereği inancındayım. Bilinmesi gereklidir. Öğrenilmesi gereklidir.

□ **Neden bilinmesi, öğrenilmesi gerekiyor? Bir tanıklık mı, bir dönemin belgesi mi?**

Dr. Erdal Atabek

□ Hayır. Öyle düşünmüyorum. Benim

kisi tanıklık değil, sanıklık. Bir dönemin belgesi olarak benim yazdıklarım dan çok daha önemli belgeler yayıldı. Erbil Tuşalp'ın yapıtları örnegin.

Ben iki şeyin bilinmesi için yazdım sanırım.

Biris, insanların aklında hapis-

haneler toplumun çöp tenekesi olarak yerleştirilmişdir. İnsanlarımız hapis-

naye "düşmek"ten korkar, utanır, ya-

kinlarının yüzü kızarır, akillara bu

yerleştirilmişdir.

□ **Peki, siz böyle olmadığını mı dü-**

şünüyorsunuz?

Evet, ben böyle olmadığını düşünü-

yorum. Hapishaneler çöp tenekesi de-

ğildir. Toplumun çöp tenekeleri çöplerin bulunduğu yerdir. Burası bazen lüks bir villâ olabilir, bazen bir yetkili- nin koltuğu, bazen de bir hapishane ranzası. Çöp neredeyse çöp tenekesi de orasıdır. İnsanlarımızın aklına yerleştirilen hapishane ön yargısına karşı çıkyorum. Bu bir.

İkinci, hapisanenin insanın çürü-

düğü bir yer olmadığını bilinmesini is-

tiyorum. Evet, insanlar hapishaneye

cürüsünler diye atılıyor. Ama işte, in-

sanın gücü orada. Neden hapiste yat-

tığını biliyorsa, inancına, düşünceleri-

ne, doğrularına sayısını yitirmemiş-

se, insan hapiste çürümez. Çürümek

şöyledir dursun, yeşerir, büyür, güçlenir,

yen boyutlar kazanır.

Ben, hapiste yatmadan öncesine

göre daha insan olduğumu duymus-

suyorum.

□ **Neredeyse hapis yatmaya özen-**

diriyorsunuz.

□ Hayır. Öyle bir niyetim yok. Hapi-

shane olayı insanın insana yaptığı en

büyük kötülıkların biridir. Ama in-

san, insan olmanın gücüyle, insanlık

bilinciyle bu kötülüğü aşar. Ya "hap-

se atarlar" korkusuyla ürkütülen, ken-

di gözünde aşağılanan, durduğu yerde

çürüyen insan? İşte, çürüme budur, kuruma budur, küçümseme budur. İnsanlar hapis yattıktan korkmasın, kendi içinde çürümekten korksun istedim, hepsi bu.

□ **Kitabınızı adı ne olacak?**

□ "İnsan Sıçağı" olacak. İnsan sıçağı.

□ **Söyleşi için teşekkürler.**

□ Ben teşekkür ederim.

Zula*

- "Biraz ipliği var mı? İgne?"

- "Ne yapacaksın?"

- "Şurası sökülmüş de dikeceğim."

- "Bende yok, Aliye bakiver, olacaktı."

İğneydi, iptilti, bir düğmeydi, bir parçacık teldi, böyle ivir zıvır hapisahede büyük önem taşıır. Dışarıda önem vermezdim böyle şelyelere. Nasıl olsa bakan var, yapan var hesabı. Burada işler değişik. Burada da yardım var, dayanışma var. Ama, her iş sende başlar, sende biter, unutmayacaksın.

Öyle olduğundan da her "mapus"un bir zulası olmalı. Var da. "Zula". Kimbilir kaç yüzyıllar boyunca çekilen sıkıntılarından sözüüp gelmiş bir hapisane mirası. "Gizli yer" demek. Zulan. Gizli yerin. Özel kovuğun. Yalnız senin bildiğin. Aranıñ zaman bile bulunmayacak yerin. Eski korsanların kıyılarda, işaretlerini yalnız kendilerinin bildiği dehlizleri, mahzenleri.

Hapisanede yerin öyle büyük değildir. Kıyıların, mahzenlerin yok burada. Bir köşedir bu, yatak altının bir kenarı, ya da dolabının el altında olmayan bir dip bölümü. Belki deamba bir yer. Artık onu sen bilirsin.

Eline geçene bir bakıp düşüneceksin. "İşime yarar mı?" diye. Yaramaz diye düşündüğünü bile atmayacaksın. Birisinin işine yarar. Sonradan işine yarar. Darda işine yarar.

Hapisanede yaşam zulalı yaşamdır. (Ya dışardaki, daha mı başka?)

Hiçbir şeyi sonuna kadar bitirmeyeceksin. Zulanda hep bir şeyle bulunacak. Paran, sigaran, kağıdın, zarfın, pulun, kalemin, kitabin, pilin, ilaçın, aspirinin, bir parça ip, bir iki tel parçası, ivirin, zıvırın.

Zula bu. Bugün gerekmeyen gün gelir işine yarar. Zulanı bos tutma.

Zula sözcüğü nereden gelmiş diye merak ettim, bulmadım. Bizim meraklıya sordum bilir diye, Ali Taygun'a.

"Ya İtalyancadır, ya Yunanca" dedi.

Pek aydınlatmadık sözcük kökenini, ama zararı yok. Önemli olan zulanın nasıl oluştuğu. O da anlaşıyor.

Toplumumuz "zula" olayına hiç de yabancı değil. Anneannelerimiz "kirli çıktı" değil miydi? değil midir? En sıkışık zamanında gider para isterin, bular buluturur. Akına gelmedik bir şey gerekir. "dur bakayım var mıydı?" der, bular, verir.

Ev kadınlarında davardı bu iş. Yemek zamanına az kalmış. Bakar kadın, maydanoz kalmamış. Hemen aklına Sadiye hanım gelir. Neden? Sadiye hanımda hiçbir şey eksik olmaz da ondan. Gidip sorar. "Dur hele, şurada olacaktı, tamam al komşu" sözleri arasında işini görür.

Toplumumuzda "zulacılık" hep vardı, sanırım daha da olacak. Yokların toplumuyuz biz. Yoklardan bulan.

Ama hapisanenin "zulası" hepsinden önemli. Evin, dükkânın, çarşının, pazarın hep burada. Ona göre düşüneceksin, ona göre hareket edeceksin.

Zulada mektupların da var elbette. Bütün mektuplarını zulaya koyma. Sevdiklerinden gelenleri. Saklamak istediklerini. Belli olur onlar. Hapisanede mektup okurken yalnız sözcükleri görmezsin. Yazanı da görürsin. Mektubu yazan eli de. Mektubun yazıldığı saat de merak edersin belki. Yazıldığı yeri de. Bir tarih vardır mektubun üzerinde. Ama ne zaman yazmıştır? İşini bitirince mi, işe başlamadan mı? Satır aralarını da okursun. Çabuk mu bitirmek istemiş? Öyle yazrıvermiş mi? "Şu mektubu yazayıp da, bekler şimdî" mi demiş yoksa "ah, bunu ona yazmalıyım, ne kadar severdi, keşke canım o da olsayıda görseydi bunu" mu demiş. Anılsın bunu mektuptan. Mektubun sesi vardır, seslenir sana.

Hapisanede mektuplar yazılıdan çok yazılmayı getirir.

Zulanda bunlar da var işte. Umut, umutsuzluk, sevinç, kahır.

Bak ne diyeceğim. Umutlarını koy zulana, sevinçlerini, sevgilerini, inancını, direncini.

Zulanda kahır saklama, umutsuzluk saklama, nefret saklama. Yaşlandırır seni. Çokertir. Bitirir.

Şerefin "zula"sında soğan var. Bildiğimiz kuru soğan. Seref tutmuş, kuru soğanı almış, boşalmış bir kavanozu ağızına kadar su doldurmuş, soğanı kavanozun tepesine, suyun üzerine oturtmuş. Soğan, suyun içine kökler uzatmış. Suynın içindeki kendine yararlı maddeleri almaya başlamış. Üstünden de filizleri çıkmış, onlar da işigi ala ala büyümeye başlamışlar. Birkaç kavanoz daha, birkaç da soğan. Oluş mu sana, küçük bir soğan yetiştirmeye alanı.

Bayıldım. Gidip her gün bakıyorum. Köklere daha bir üzüyor suyun içinde, yeşil yapraklar daha bir büyüyor. Kuru soğan, yeşil soğan oluyor.

Hey, yumurtaya can veren Allah.

Zulada soğan, işe bak sen.

Ahmet Arif: "Görüşmemiş yeşil soğan göndermiş" der. Görüşmenin gönderdiği yeşil soğan, soğandan ötedir. Sevgidir. Bağdır. Aramadır. Sormadır.

Kuru soğandan yeşil soğan yetiştirmek bunu aşıyor. Bu, insanın başarısıdır. İnsanın umudunu yeşertmesidir. Umutunu, direncini hapisanede yeşertmesidir. İnsanın inancını tazelemesidir. İnsanın kendini yıkamasıdır.

Boş bir reçel kavanozunda kuru soğandan yeşil soğan yetiştirmek, tüp bebekten daha mı az önemli?

Kuru bir soğan, suyu görünce, ölü sanılan gövdesinden küçüğün, yemeşil filizler uzatıyor, gökyüzüne doğrultuyor da, insanlar kafalarını hep toprağa mı gömecekler? Olur mu öyle şey?

Zulada umut var, umut. Yeşillik var, oksijen var, ışık var, mineral var, var oğlu var. İnanç var, direnç var, sevinç var, sevgi var.

Zulada yaşam var arkadaş, yaşam...

(* Dr. Erdal Atabek'in Çağdaş Yayınları'ndan çıkacak olan "İnsan Sıçağı" adlı kitabından.

"12 Eylül Günleri"

Kemal Anadol'un "Ölü Olmayan" Kitabı

Özcan Kesgeç

"Davası meselesi olmayan kitap kitabı değil... Davası olan kitap kavgası olan kitabı demektir.

Kavgasız kitabı hareketsiz kitabıdır. Hareketsiz kitabı ise ölüdür." Kemal Anadol'un davası vardır, kavgası vardır.

"12 Eylül Günleri" davası olan, kavgası olan kitabıdır.

Biyografi yerine, otobiyografiyi yeğleyenlerdenim. İnsanın yaşam öyküsünün başkaları yerine kendisi tarafından yazılması daha tutarlı gelir bana. Bunun gibi insanımız için, insanımız hakkında; insanımız yaşarken de yazmamalı konusunu diye düşünürüm. Bu görüşüm kuşkusuz insanımızın ölümünden sonra yazmak gereğini dışlamaz. Yaşarken hakkında hiç bir şey söylemeyenler için, ölümünden sonra veryansın yazmak, bana biraz ağıt gibi gelir. Kendimi "kör ölü badem gözülü olur" özdeyişini anımsamaktan alkyaramam. İnsanın anları için geçerli söylemeklerim. Bu anılar bir mücadeleyi, özellikle de siyasal savaşımı içeriyor, kendisini kamuoyu içine atıyor. Bunu kendisinden daha iyi kim yapabilir.

Bu yol kolay değil diyeceklerle katılıyorum. Özellikle ülkemiz alışkanlıklarında, nesnel olabilmenin, "Beni" anlatırken "Biz" içinde kalabilmenin, eleştirel bakabilmenin, kişisel hesapların dışına çıkabilmenin kolay olmadığı söylenebilir. Doğruları kuşkusuz. Ancak kolay olan ne varki?

CHP eski Zonguldak Milletvekili Kemal Anadol bu zor olanı seçmiş. "12

Eylül günleri" kitabı ile, siyasal yaşamın, siyasal savaşının önemli bir kesitini kamuoyunun gözleri önüne, kendisi sermiş, rahat bir anlatı, akıcı bir üslup, sade bir dil ve insandan hiç uzaklaşmayan bakışı ile. Zira "insan, insanların uzaklıktan, tıpkı bir kişiye, karişıklığa, uydurmasına kayar."

"Kim o?"
"Ben binbaşı Necati, Mehmet bey. Ordu bu geceden itibaren yönetimine el koydu. Parlamento feshetti. Size bir kötülik yapacak değiliz. Can güvenliğiniz sağlama için alıp götürüceğiz."

12 Eylül sabaha karşı Bahçelievler 17. sokakta oturan CHP Hatay senatoru Mehmet Sönmez evinden böylece alınarak Ankara merkez komutanlığına, Ordu dil ve istihbarat okuluna götürülüyordu. Pek çok sendikacı, politikacı, işçi, yazar, aydın gibi.

Hemen 16. sokakta oturan Kemal Anadol ise 10 Eylül günü evini Çankaya Pilot sokağa taşıdığı için alınamadı. 15. sokak ise 7 TİP'li gencin -5 değil- faşistlerce hunharca boğuldukları evin bulunduğu sokaktı.

9 Eylül 1980 günü bazı CHP parlementeleri "57. kuruluş yıldönümünde Cumhuriyet Halk Partisi Genel yönetimine ve örgütümüze açık mektup" adı altında bir bildiri yayılmıştı. Çokluğunu bu bildiriyi imzalayanların oluşturduğu CHP'li parlementeler de aynı şekilde merkez komutanlığına getirilmişlerdi. Ayrıca bir kısım AP'li, MHP'li, MSP'li parlementeler ve yöneticiler de vardı.

Ben de 12 Eylül sabahı bir manga asker refakatinde evimden alınmış ve merkez komutanlığına götürülmüşüm. Tümü ile 1 ay Dil ve İstihbarat Okulunda "misafir" edilmiştir.

Anadol, benim de yaşadığım 12 Eylül ve onu izleyen ilk günlerin Ankara'sını anlatlığı kitabı ilk bölümünde, neler yaptığı, arayışlarını ve Ereğli'de göz altına alınıp Ankara'ya getirilişini anlatıyor.

Bundan sonra bir "geriye dönüş" görüyoruz: "Erdemir'in iki yüksek фирмamı 'Ayşe' ve 'Zübeyde'yi' farkettim. Ayşe beni ister istemez 12 Mart 1975 günlerine götürdü."

"12 Eylül Günleri"nin 86'ncı sayfasından 218. sayfasına degen olan bölgüler kitabı ana bölümünü oluşturuyor. Karadeniz Ereğlisi'nin tarihini, bir küçük sahil kasabası olan Ereğli'nin; bu "Çilek kenti'nin" Ereğli demir çelik fabrikası -ERDEMİR- ile başlayan serüvenini "Çelik kentine" dönüştürmeyi, sanayileşmenin beraberinde getirdikleri olumluşulları olumsuzlukları, işçi sınıfının nitel ve nice gelişmesini, politik mücadeleyi, sendikal savaşımı 1961 Anayasasına hayır diyen kentin, nasıl bir sol potansiyele ulaştığının öyküsünü, bu bölümde buluyoruz. Yine bu bölüm Kemal Anadol'un Üniversite yıllarından başlayarak politik yaşamının önemli bir kesitin verildiği kısım. Zonguldak milletvekili seçildiği 1973 yılına kadar; Karadeniz Ereğlisi'nde, gazeteci, avukat ve yerel parti yöneticisi olarak Anadol 12 Mart günleri ve Anadol'un hapishaneyi tanıdığı dönem.

Ezilenlerin yanında yer aldığı, emekçilerle saf tuttuğu, yolunu açık seçik belirlediği yıllar. "Sosyal demokrat" olma savundaki bir siyasal partinin bu süreç için verdiği mücadelede "Sol kanata" yer almış, saf tutma uğrasının, parlementer olduktan sonra da "sol kanat" milletvekili olarak somutlanışı.

Kitabın bütünü için söylemeyecek bazı noktalar ağırlıklı olarak bu bölüm için geçerli. Kemal Anadol yer aldığı pek çok oluşumda kendisini ön planda çıkarmamaya özen gösteren bir alçak gönüllülük içinde. Bu olumluşuk, eleştirilmesi gerekliliği kimi kişi ve olayları açıkça eleştirememeye, özellikle de yakından bildiği kimi kişilerin davranışlarını daha net açığa kavuşturamama olumsuzluğunu getirmiştir. Erdemir ile ilgili sendikal mücadelede bu daha da açık.

Bu yargım için şu noktayı belirtmeliyim. Kemal Anadol 1973 yıldan bu yana arkadaşım. Ne zaman ve nerede tanıştığımızı anımsamıyorum. Ama bunun ya bir grevde ya da bir sendika toplantısında olduğunu biliyorum.

"Sosyal demokrasinin" ülkem açısından taşıdığı tarihi sorumluluğu ya da sorumsuzluğu kavramak açısından da ilginç malzemeler taşıyor kitabı. Bugün için DSP'nin yönetimine olmasa bile tabanına, SPH'nin ise tüm kadrolarına önemli deneyimler aktarıyor. Kırman, çok açık olmasa da eleştiri ve ozeleştiriği taşıyan bir anlatımla.

"Ecevit karizmasının" yaratılmasındaki katkıdan 12 Eylül sonrası Ecevit'i eleştiren tutuma geçiş, "ülkeyi 12 Eylül'e götürüren kapayı o gün hükümetten çeklip 1. MC'yi kurdurarak alamıştık." gibi bir eleştirel yaklaşım, "kişi" mücadeleşini değil "kadro" mücadeleşini yeşleyi; bulunan pek çok önekten bazlısı.

"Fukara tahir" -"Fakir tahir" değil- ile başlayan DİSK ile yörüngeşini tam bulan sendikal mücadelenin içinde ve tanığı olarak yaşamak. Bu güne bunları aktarmak, ilerici sendikal mücadelenin 12 Eylül'de ulaşığı yeri daha da anlaşıltırıyor.

"Maden-İş Sendikası Başkanı Fikri Yıldız, doğu karadenizli hoş bir şive ile konuşan sempatik bir insandır. Okuma yazmanın dışında öğrenimi yoktur. 1963 yerel seçimlerinde AP listesinden belediye meclisi üyesi seçilmişti."

...AP İlçe örgütü ile arası açılmıştı. Sendikası Maden-İş DİSK'in kurucuları arasında yer alınca Yıldız'ın durumu daha da kritik hale gelmişti. Ben CHP İlçe sekreteriydim." "bir gün yanına gittim. DİSK'i savunan, Metal-İş'e çatan bir deneç verdi." "Başkan dedim. Seni AP disiplin kuruluna verdim. Yakında atacaklar. Kaldı ki artık DİSK üyesi bir sendikanın temsilcisisin. İstifa etmen gerek miyormu?" "fırsatı kaçırmadım. Eğer istifa edersen CHP'ye seni törenle kayıt ederiz." "Birçok işçi ve sendikacı ile birlikte tören yaptıktı ve CHP'ye kayıtlarını yaptı."

Türk-İş üyesi ve genel başkanı AP milletvekili Kaya Özdemiroğlu'nun bulunduğu Metal-İş Federasyonuna bağlı, Metal-İş sendikası ile DİSK Maden-İş arasındaki mücadele, yetkinin daha sonra Yargıtay'ın kanun yararına bozduğu bir karar ile de ortaya çıkacağı üzere, siyasal iktidarın baskısı ile Metal-İş'e verilmesi Metal-İş'in kendisini feshederek Maden-İş'e katıl-

ma kararını almasına rağmen, bu kararın Zonguldak valiliğince uygulanılmaması şeklinde gelişen olaylar. Ve "nihayet Fikri Yıldız bir formül buldu. Yaklaşan Metal-İş genel kuruluna gidecek, verilen önerge ile önce sendika ya üye olacak sonra da şube başkanlığına aday olarak seçimlere girecekti... Hersey planlanan şekilde gelişti... Maden-İş şube başkanı Fikri Yıldız, Metal-İş sendikasına şube başkanı seçilmişti. Aradan aylar geçti. Fikri Yıldız Metal-İş'e başkan seçilmesine karşın iki sendika bir türlü birleşmedi. Yıldız Metal-İş başkanlığını benimsedi ve hayatından memnundu."

"Bugün halkın ve ilerici insanlığın mutluluk ve barış müdalesiinin dışında kalan aydın, ya egemen sınıfın elinde 12 Eylül Günleri

kullanmak, yanılmalarla, doğru olmayan algılamalarla, "12 Eylül'ü" olduğundan farklı görmeye yol açabilir kayısını taşıyor.

"12 Eylül Günleri" yer yer belgesel özellikler de taşıyor. Gazete sayfalarında kalmış kimi haber, yorum ve demeçleri veriyor. "Nisan ile mal" insan belleğine unutulmaması gereklidir. Özellikle 12 Mart Muhtırası karşısında alınan tavırların sergilenebilmesi bunların en olumlularından: "CHP dışındaki kuruluşların hem hemen tamamı komutanlarının verdiği muhtıradan yana oldukları için, bu muhtıraya karşı çıkan SDDF'na iyi gözle bakıyorlardı. Ancak TİP genel başkanı Behice Boran gönderdiği mesajda demokrasiden yana olan kuruluşların düşüncesi ayrılıklarını bir tarafa atarak bu konuda güçlerini birleştirmelerini söylüyor."

CHP'nin parti olarak 12 Mart muhtırasına karşı olduğunu Anadol'un kesisen ifadesi ile söylemek pek olaklı olmasa gereklidir. Ayrıca "hem hemen tamamı"nın dışında kalan tek siyasal örgütün TİP olduğu yadsınamaz bir gerçektir. TİP genel başkanının 12 Mart günü yaptığı açıklama, 15 Mart 1971 tarihli TİP MYK açıklaması ortadadır. SDDF genel kuruluna Behice Boran'ın gönderdiği mesaj, partisinin başlattığı "Faşizme Hayır Kampanyası" ile muhtıra radyolarda okunurken verdiği 12 Mart tarihli demecinin ve TİP MYK açıklamasının kararlı ve tutarlı bir ürünüdür.

"Davası, meselesi olmayan kitabı değil... Bu dava ve mesele ne kadar insana yakın, ne kadar kendi devrinin ve hiç olmazsa yakın geleceğin davası ve meselesi olursa kitabı o kadar büyük ve değerli olur. Davası olan kitabı kavgasız kitabı hareketsiz kitabıdır. Hareketsiz kitabı ise ölüdür."

Dostum Kemal Anadol'un davası vardır, kavgası vardır.

"Politika toplumsal bir olaydı. İnsanlarla yapılyordu. Tek başına politika yapmak uzun erimde olası değildi. Onun için özgürlük kavgası tek başına bireylere bağlı değildi. Türkiye'deki demokrasi savasını duraçak değildi. Yapılacak ve yürütülecekti."

(1) Nazım Hikmet, Sanat ve Edebiyat Üstüne, Edebiyat ve Sanat Yayınları, Sf. 92.

(2) a.g.e., S. 40.

(3) a.g.e., S. 38.

"Bilim Adamı Özgür Olacak, Kendisini Özgür Hissedecek ki Bilim Üretebilisin"

Ord. Prof. Dr. Cahit Arf/Sadika Dikna Erden

Ord. Prof. Dr. Cahit Arf dünya bilim çevrelerinin yakından tanıdığı ve ülkemizin bugüne degen yetişirdiği en büyük matematikçilerimizden birisi, belki de en büyüğüdür. Matematik yazısında kendi adıyla anılan teoremleri ve ilkeleri vardır. Klasik cebir kitaplarına göz atanlar onun adıyla sık sık karşılaşırlar. Cahit Arf seksen yıla yaklaşan yaşamını bilime adamış, matematiğin büyülü evreninden bir an olsun uzaklaşmamış, ülkesinin bilim ve teknoloji alanında ilerlemesi ve bağımsız bir bilim ordusu olması yönünde öncü uğraşlarda bulunmuş bir insandır. Öte yandan Cahit Arf insanı değerleri yoğun olan, mütavazi, ancak o tevazuun altında, yüzünde, özellikle gözlerinde matematikçiliğinin gururu okunan bir bilge kişidir. Diyebiliriz ki O, bilim adamlığının yanısıra dünyadaki bilgeler zincirinin Türkiye'deki işil işil halkasıdır.

S.D.E.

şaması için gereken bilgileri dışardan ithal ediyor... Ben bu ithalin pek isabetli olmadığı kanaatindeyim. Çünkü ithal edilen bilgi 2. dereceden bilgidir. İyi bilgileri onun sahipleri kendilerine alıyor... Bu yüzden toplum mütemadiyen başka toplumların isteklerine bağlı oluyor.

Başka çeşit engeller de görüyor musunuz?

Bilimle uğraşan kişilerin bir muhitleri olması lazım. Bir atmosfer yaratmaları lazım. Bir ülkede toplumun büyük kalabalıkları, başka bir gazete-

de söylediğim köşe dönüçlüklük, dalkavukluk, bağnazlık gibi sahalara yönelmişse, o zaman bilim adamı için atmosfer yaratmak hemen hemen imkansız olur. Bu atmosfer olmayınca da bilim adamı yok olur. Bilim adamının yetişmesi için toplum içinde hiç olmazsa bir azılığın ilmi anlama eğilimine sahip olması lazım. Ama bu çeşit eğilimler mücerret eğilimler olduğu için genç insanlarda çok güçlü olmaz. Maddi olan yahut da bir nevi kolay olan eğilimler çok daha fazla etkili olur. Dolayısıyla, söz konusu atmosfer olmayınca, o sözünü ettigimiz azılık bile olmayınca, bu ilmi eğilimleri taşıyan bir kaç kişi de bir süre sonra bu eğilimlerini kaybederler... Şu andaki durumumuza ben bu bakımdan pek şahane görmüyorum.

Hakiki anlamda ilmi eğilimden memleketicimizin yoksun olması bir takım insanların ilmi çalışma adı altında kendilerine yaşam vasıtasi temin etmelerine yarıyor.

Ord. Prof. Dr. Cahit Arf, bugün de bu kadar genç.

SADİKA DİKNA ERDEN: Sayın Arf, akademik özgürlük deyince neyi anlamamız gereklidir?

CAHİT ARF: Akademik özgürlük deyince neyin anlaşılması gerektiğini ben iyice bilmiyorum... Şimdiye kadar böyle bir sınırlamaya karşılaştım için... Akademik sınırlamanın ne demek olduğunu bilmiyorum... Bu sınırlamalar zannediyorum daha ziyade politik sınırlamaları... Ben politikacı değilim, o nedenle bilmiyorum. Özgürliği sınırlayan bir toplumda iki çeşit sınır olabilir: bir; o ülkede geçerli olan kanunlar sınır koymabilir... İki; ülkenin kendi tabii şartları içinde geçerli olan sınırlamalar olabilir. Ben matematikçiyim, dolayısıyla kanunlar matematiği hiçbir şekilde yasaklamıyor, yasakla-

yamaz da zaten. Şimdi toplumsal şartların yarattığı sınırlamaları biraz açıklayacağım: bunlardan en barizi bilimle yaşayan bir kimsenin ölmemek mecburiyetinde, yaşamak mecburiyetinde olmasıdır... Toplum bu kişileri huzur içinde tutmazsa, o zaman o adam o işi yapamaz, dolayısıyla bu bir sınırlama teşkil eder. İkincisi, bir ülkede bir bilim adamı, bir matematikçi veya bir fizikçi, kendi branşı ile ilgili bir problemi analiz etmeye çalışıyor... Ve fakat o kişiye o toplumun yönetiminden o işe ugraşma şu teknikle uğraş diye bir talimat geliyor... Aksi halde sana verilecek işimiz yok deniliyor... O zaman o kişi ilim yapamaz ve dolayısıyla ilmi çalışma yok olur... Toplumumuza şu anda durumu biraz böyle; ya-

27 Üniversite var... Bu üniversitelerde birçok genç insan gidiyor... Bu insanlar bu üniversitelere bir şeyler öğrenmek için gitmeyip, ellerine bir diploma alıp bir baltaya sap olmak için gidiyorlar... Bunlardan bazıları üniversitede kalyor. Üniversitede kalan kimse ilimle ilgisi olması gerekirken bunlar ilimle ilgili degiller. Amma bir takım göze çarpan işler de yapıyorlar. Mesela bazıları ilmi neşriyat yapıyorlar; fakat bu hakiki anlamda değildir. Arızi ilmidir. Bu hadise yalnız bizde olmuş değil. Bunun menşei bir başkına Amerika'dır. Amerika'da üniversite mensupları için geçerli olan bir formül vardır. İsmi de "Publish or perish." Ne demek olduğunu biliyor musun?

Hayır bilmiyorum...

Ya neşredersin ya da harap olursun... Bu Amerika'da geçerlidir. Amerika'da ilmi neşriyat sahife sayısıyla ölçülür... Bu ilmi yok eder... Amerika'da buna mukabil çok ciddi şeyler de var... O sayede zaten bugün bir çok konuda ön planda oluyorlar...

Yayın bakımından bizde durum nasıl?

Bizde birtakım neşriyat var. Bir kısmı bu neşriyat 50 yıl öncesine oranla memnuniyet vericidir. Fakat henüz ilmi düzeye gelmediği kanaatindeyim...

Toplumumuzdaki gelişmeler ve siyasi olaylar üniversitelerimizin bilim düzeyini etkilemektedir? Etkiliyorsa ne yönde etkilemektedir?

Bilim adamları rekabet edecekler.. Kayda kuya sahip olmayacaklar.. Emir almayacaklar.. Özgür olacaklar.. Kendilerini özgür hissedecekler.. Bakkala çakkala ihtiyaçları olmayacak. Toplumun haylazlık baskısı çok güçlündür... Onun için fazla imkanlar elliğine götürüldüğü zaman kayabılır... Yani bilim adamı zengin olmayacak, muhtaç da olurlarsa Playboy olabilirler..

Bilimle uğraşanların bir muhitleri olması lazım. Bir atmosfer yaratmaları lazım. Toplumun büyük kalabalıkları, köşe dönüçlüklük, dalkavukluk, bağnazlık gibi sahalara yönelmişse, o zaman bilim adamı için atmosfer yaratmak hemen hemen imkansız olur. Bu atmosfer olmayınca da bilim adamı yok olur.

1980 yılından sonra YÖK'ün yaratılması ve ondan evvel de politik akımların çok yayılmasının menfi tesirleri oldu. Aslında bence herkes dileği politik eğilime sahip olabilir. Manı olmanın anlamı yoktur. İnsan olarak bu böyle... Ama 73 dönemlerinde başlayıp 80'e doğru giden bu olaylarda bir takım kimseler sloganlarla hareket etmeye başladılar. Düşünerek değil... Sloganlarla hareket edince mukabil slogan sahiplerini harekete geçirdiler ve mukabil slogan sahipleri de bunu sebep addederek memlekette duruma el koydu. Düşünen insanlar, 12 Eylül öncesi hadiselerin sorumlusu olarak görüldü. Ve adeta düşünmemi yasakladılar. YÖK bunun için yaratıldı ve YÖK Üniversiteleri okul haline getirdi.

□ Bu durumda, üniversiteler okullaşmaya başladığına göre bilim-adamlarının yetişmesi bakımından meseleye biraz açıklık getirebilir misiniz?

□ Okul, yerleşmiş bir takım bilgileri bir takım insanlara, teknik mahiyette bir takım insanlara veren, onların kafasına yerleştirilen bir müessesesidir. Buna mukabil üniversitelerin fonksiyonu, etrafı, hadiselerle bakarak onları analiz etmek ve yerleşmiş hükümleri daima şüphe ile karşılamak ve arkasında ne var, hakikaten doğru mu diye araştırmaktır. YÖK bunu önledi.. Ve YÖK, aynı zamanda, üniversiteleri hem okul haline getirdi hem de sulandırdı... Sulandırmak da şöyle; bir kaba tuz ve üstüne su koyarsınız, o tuzlu su olur. Fakat 10 misli su koyarsınız artık tuzu su olmaktan çıkar... Bu anlamda söyleyorum.

□ Bu sulandırma meselesini biraz daha açar misiniz?

□ Bu memleketin, benim gördüğüm kadarıyla, hem öğretim üyesi bakımından, hem bilim adamı bakımından hem de bunların müsterisi olan öğrenci bakımından kapasitesi, şu anda 3-4 üniversitenin ötesine gidemez.. Zaman gelecek gidecek inşallah.. Ama şu anda öyle değil. Bunlar, 3-4 üniversite yerine 27 tane üniversite yaptı. İşte buna sulandırma denir.

para isteyecek diyelim; hükümet, bu işleri hangisi beceriyorsa onun isteğini ön plana almalı. O zaman üniversiteler, o isteklerini sağlamak için canla başla çalışırlar. Üretici olurlar... Ama ürettikleri pırıncı olmaz, ürettikleri bilim olur. Yani bilim ve bilim adamı olur. Çare, üniversiteleri bu bir nevi askeri okullar genel müdürlüğü şeklinde işleyen YÖK'ün dışına çıkarmak. Bu benim meslek okullarını, askeri okulları üniversitelerden aşağı görmem anlamına gelmez. Benim için muhtelif müesseseler ve bunların muhtelif fonksiyonları vardır. O fonksiyonlara uygun durumlar yaratmak bahis konusu. Bilim üretmenin temel koşulu, üretecek kişilerin bir çeşit tut-

Bu memleketin, benim gördüğüm kadarıyla, hem öğretim üyesi bakımından, hem bilim adamı bakımından hem de öğrenci bakımından kapasitesi, şu anda, 3-4 üniversitenin ötesine gidemez. Bunlar, 27 tane üniversite yaptı. İşte buna sulandırma denir.

kuya sahip olmasıdır. Örneğin bir kompozitor, işini, ona bir tutkusu olduğu için yapar. Bilim adamı da tipki bir kompozitor gibidir. Ama bilim kulaklarla duyulmayan ve gözle görülmeyendir. Beyinle görüp beyinle duyduğumuzdur...

□ Bu koşulların ülkemizde olmadığını söyleyebilir miyiz?

□ Hiç değilse çok az var. Amma 50 milyon için çok az...

□ O zaman bilim üretemenin koşulları...

□ Rekabet edecekler... Kayda kuyda sahip olmayacaklar... Emir almayaçıklar.. Özgür olacaklar.. Kendilerini özgür hissedeceler.. Bakkala çakalla ihtiyaçları olmayacağı. Toplumun haylazlık baskısı çok güçlündür. Onun için fazla imkanlar ellerine götürülmeli. Yani bilim adamı zengin olmayacak, muhtaç da olmayacak.. Zengin olurlarsa Playboy olabilirler...

□ Bu gelişmemezlik toplumda başka bir takım olgularla içice midir?

□ Şu bakımından içcedir. Bizim insan-

larımız belli bir refah seviyesine erişemediği için, düşünmekten ziade ihtiyaçlarını acilen karşılamak durumunda. Böyle bir insan bu ihtiyacını ya parayla ya da dalkavuklukla elde eder. Ya da milleti yobazlıkla aldatır. Eşkiyalık yapar. Bu şartlarda bir adamın düşünmeye ilgi duymasını beklemek imkani çok azdır. İnsanımızın düşünmeye başlayabilmesi refah seviyelerinin yükselmesiyle mümkün olabilecektir. Bizde, "bilgi" fikri yanlış anlaşılmaktadır. "Bilgi", ansilopevik ve birbiri arasında bağlantı olmayan birimler değildir. Eskiden mütebahir dener ve bir şey sorulduğunda hemen cevap alınan bir takım adamlar vardı. Bunlar bilgin adam denirdi. Bu zihniyet şimdibizim okullarımızda geçerli. TV'de yapıldığı gibi, bilgi yarışmaları programlarında insanların kafalarının lugat haline getirilmesine prim veriliyor...

□ Üniversitede süreklilik, kalıcılık, birim aktarımı, köklülük var mıdır? Cumhuriyet tarihinde bir üniversite geleneğinden söz edilebilir mi? Edilemez ise bunun nedenleri nelerdir?

□ Benim anlatmaya çalıştığım anlamda üniversite 1933 Üniversite Reformundan sonra oluşmuştur. 1960'a kadar kör topal gelişmiştir. Ancak yeteri kadar geliştirmemiştir. Bir örnek vereyim: 1933'de Hitler'den kaçan Alman bilim adamları Türkiye'deki Üniversitelerimize geldiler. Matematik sahasında da çok ünlü olan yetenekli bir adam geldi. Adı von Misses'ti. Daha sonra harple birlikte bu adamlar memleketimden ayrıldı. Ama onlarla başlayan bir eğilim devam etti. Örneğin daha önce ilmi yayın yoktu. Onlarla birlikte böyle bir mecmua çıkmaya başladı... ve 1960'a kadar devam etti. Sonra yavaş yavaş sönüdü.. şimdi sönüdürümda... Böylece 1960'a kadar bir

süreklik sağlanmış oldu.

Ancak o zamanların başbakanı üniversiteleri hocaları için "kara cüppeliler" tabirini kullandı. O sıralarda üniversite hocaları yaşamını sürdürmek için 2. bir iş arıyordu. Yani bu günkü durumun bir benzeri o zaman da vardı. Ancak 1960'tan sonra kurulan ODTÜ buna ıstısa teşkil eder. ODTÜ eski üniversitelerin rejimine bağlı değildi. Öğretim üyeleri mukaveleli çalışıyordu ve ikinci bir iş aramak durumunda değildi. Bir yandan da bu ülkede de bu işler yapılabılır iddiasını taşıyorlardı; sonuçta ispat ettiler de... □

□ Teşekkür ederiz, sayın Arf. □

Üniversitelerden Sonra Sıra TÜBİTAK'ta mı?

Refet Erim*

Bugün, TÜBİTAK üzerinde yoğunlaşan tartışma, etkili bir çevrede, başka alanlarda da olduğu gibi, bilinçli olarak kavramlar kaydırılarak, doğrular saptırılarak, alaca kararlılıkta sürdürülüdügünden ve de amaç, sorunu tanımlayıp ona göre çözüm aramak yerine, kafalardaki modele, gerekçe ve kılif hazırlamak olduğundan nereye vardırılağı da önceden belli. TÜBİTAK sıradan bir kamu kuruluşuna dönüştürülmek isteniyor... Hiç kuşku olmasın ki bu dönemde yasada yapılacak her değişiklik iyiiye ve ileriye doğru değil, kötüye ve geriye doğu olacaktır.

27 Mayıs 1960 sonrasının, toplumun sorunlarına elitlerin hazırladığı formüllerle çözüm arayan iyimser ve umutlu ortamında, Türkiye'yi bilim ve araştırmada da "Gelişmiş Batı Ülkeleri" düzeyine çıkarmak için bir deneyim başlatılmıştı. Batıdaki Bilimsel Araştırma Konseyleri modelinden esinlenmiş bu deneyim, (TÜBİTAK), nerdeye 25'inci yaşına basıyor. Toplum yaşamında uzun sayılmasa bile herhalde kısa da olmayan bu sürede, Türkiye'nin bilimsel ve teknolojik araştırma düzeyi nereden nereye geldi, bu düzeyin göstergeleri sayılan profesyonel araştırmacı sayısı veya araştırma harcamalarının GSMH'ya oranı neydi ne oldu, TÜBİTAK -olaklı veya olumsuz- bu değişimde ne ölçüde etken oldu, ya da TÜBİTAK olmasaydı hangi ölçüde ne değişirdi.. Bunlar bugün irdeleniyor, tartışılmıyor.

Kötüsü, bu tartışma, etkili bir çevrede, başka alanlarda da olduğu gibi, bilinçli olarak kavramlar kaydırılarak, doğrular saptırılarak, alaca kararlılıkta sürdürülüdügünden ve de amaç, sorunu tanımlayıp ona göre çözüm aramak yerine, kafalardaki modele, gerekçe ve kılif hazırlamak olduğundan nereye vardırılağı da önceden belli. TÜBİTAK sıradan bir kamu kuruluşuna dönüştürülmek isteniyor... Hiç kuşku olmasın ki bu dönemde yasada yapılacak her değişiklik iyiiye ve ileriye doğru değil, kötüye ve geriye doğu olacaktır.

Denetlenmesi bile özel bir yöntemle gerçekleştiriliyordu. Kamu görevi yapıyordu ama özel hukuk kurallarına bağlıydı ve çalışanları kamu personeli idi ama memur değildi, sözleşmeliydi. Daha önemlisi kendi organlarını kendisi seçiyordu. Başbakan ve Cumhurbaşkanı,

bu seçimi bir "ikili kararname"yle sa-dece sonuçlandırıyorlardı.

Türk kamu yönetiminin alışmış, olağan ilkelerine ve yöntemlerine iyice yabancı olan bu ayıcalıklar TÜBİTAK'a hem kazanç sağladı, hem de bir takım sıkıntılara yol açtı.

Kazanç sağladı çünkü gerçekten, TÜBİTAK özellikle başlangıçta, yani, kamu bürokrasisinin engelleri henüz aşılabilmişken ve TÜBİTAK kendi elini kolunu kendi bağlamaya başlamadan önce, yasanın verdiği esneklikten yararlanarak, gerek insan gücü, gerek fiziksel araştırma olanakları bakımından alışmış temponun çok üstünde bir gelişme düzeyi gösterdi. Merkezde bürokrasiye boğulmamış, verimli bir karar ve uygulama örgütü; enstitülerde, ülkemizde bir başka örneği olmayan çağdaş, pahalı araştırma gereçlerine sahip, iyи yetişmiş, yeterli sayıda araştırmacıdan oluşan nitelikli bir araştırma potansiyeli oluşturdu.

Ama bunun yanında, TÜBİTAK'a sağlanan ayıcalıkların hiçbirine sahip olmayan, kendi işlevini de en az TÜBİTAK'ın kadar önemli saydıkları için bu haksız kayırmayı (!) çerçevesinde sindirimleyen tüm kamu bürokrasisi, istemezük dedi mi, hükümetlere bile kök söküren bu koca çark, TÜBİTAK'ın ayıcalıklarını birer birer işlemez hale getirmek için elinden geleni ardına koymadı. TÜBİTAK'ın tüm işlemleri her türlü vergi, resim, harçlardan bağıskı mı, daha sonra çıkan ilgili vergi yasalarında bağılılığına sahip kurumlar arasında TÜBİTAK'a yer verilmedi.

TÜBİTAK'ın yurtdışından getireceği araç gereç her türlü dışalım kısıtlamasının dışında mı, ithal rejimleri ve bütçe kuralları öyle düzenlenendi ki, bırakın her türlü kısıtlamanın dışında olmayı yurtdışından öneğin bir otomobil getirmek için DPT'nin uygun görüşünden sonra Bakanlar kurulu kararı gereklidir.

(*) TÜBİTAK, Eski Genel Sekreteri

TÜBİTAK'ın mali özerkliği mi var, bütçeden istendiği kadar ödenek verilirse verilsin, bu ödeneği verile emrine bağıltmak ve hele hazineden nakit olarak tahlil etmek yıldan yıla güçleşti, sonunda TÜBİTAK yıl içinde bütçede öngörülen ödeneğin ancak bir bölümünü, o da çok gecikerek, kullanabilir dumura düşürüldü.

Bürokrasi böyledi de, siyasal iktidarlar farklı mıydı? TÜBİTAK'ın kendi organlarını kendi oluşturmasını, yani idarı özerliğini, dönem dönem hükümetler de içlerine sindiremedi, TÜBİTAK'ın başına -yasaların açık hükümlerine karşın- kendi adamlarını getiremeyeince, yasada salt formalite olarak düzenlenmiş "seçilenleri kararname çıkararak görevde atama" işlevini silah olarak kullanıp kurumu etki altına alma denemelerine girişildi. Bu denemelerin birincisi 1973-1977 arasında CHP-MSP karma hükümeti ile I. MC döneminde yaşandı. Erbakan'ın zoruya, TÜBİTAK yasası değiştirilmeye kalkıldı. TÜBİTAK'ın seçilmiş Genel Sekreteri ve Bilim Kurulu Üyelerinin atanması yllarca sonuçlandıramadı. Ikincisi (ve bence daha ağır olanı) 1983 Kasımından beri yaşıyor. Bu ikinci deneme ANAP Hükümeti görevde başlarken, Cumhurbaşkanının onaylamayı reddettiği, TÜBİTAK'ın kuruluş yasasını yürürlükten kaldırın ve yerine sıradan bir kamu kuruluşu kurmak isteyen Kanun Hükmünde Kararname girişimiyle başladı; seçilmiş Bilim Kurulu Üyelerinin yillardır görevde baştılmaması, Genel Sekreter seçimlerinde yapılan ağır baskılar ve kurum üst yönetim görevlerine yaptırılan yanlış atamalarla sürüyor. (Burada 1963-1980 arasında TÜBİTAK'ın gerek AP Hükümetleri döneminde Başbakan Demirel'den, gerek CHP döneminde Başbakan Ecevit'ten gerçekten destek görüldüğü, özellikle AP Bakanlarının çatıştığı sorunların, yarattığı güçlüklerin Başbakan Demirel'in araya girmesiyle çözümlendiğini belirtmek hâlbiliyik olur.)

KURUMİÇİ SORUNLAR

Ama bunlar bir yana, TÜBİTAK, kuruluş yasasının sağladığı imkanlara ne ölçüde sahip çıkabilmiş, sistemin gerçekten başarılı olması için yapılması gerekenleri ne ölçüde yerine getirebilmiştir?

İlk olarak, TÜBİTAK, bir yandan kamu bürokrasisinin ağır baskılardan

etkisinde kalarak, bir yandan da kurum denetçilerinin ve "ibra kurulu"nın eleştirilerini karşılamak için, kendi getirdiği düzenlemelerle, gittikçe artan oranda kendisini kısıtlamaya başladı. Bugün ulaşan noktada, TÜBİTAK'ın Artırma ve Eksiltme Yönetmeliği, Devlet Artırma ve Eksiltme Mevzuatından daha esnek değil, Muhasebe Yönetmeliği, 1050 sayılı "Muhasebe-Umumiye Kanunu"na taş çıkartır.

TÜBİTAK'ta karar organı olan "Bilim Kurulu" ilk kez 1963 yılında oluşturulduğunda, Cahit Arf'lar, Mustafa İnan'lar, Feza Gürsey'ler, Erdal İnönü'ler bu kurulda yer alıyordu. Ama

**TÜBİTAK
değerlendirilirken,
aslında, başarılmak
istenilen işin, özellikle
Türkiye gibi,
sanayileşmemiş,
kurduğu derme çatma
sanayı yabancı
ülkelerden patent veya
know-how karşılığı
getirilmiş teknolojiyle
çalışan bir toplum için,
ne denli güç bir iş
olduğu ve de
TÜBİTAK'ın bu çok zor
işi başarmadaki
performansının -hele
ayrı dönemdeki başka
kurumlarla
karşılaştırılınca- hiç de
kötü olmadığı, çoğu kez
bilerek, göz ardı
ediliyor.**

sonraki yıllarda oluşturulan kurullarda aynı bilimsel düzeyi tutturmak mümkün olmadığı gibi, önemli oylamalarla kilitlenmeye varan kesin görüş ayrılıkları ve kamplasmalar yaşandı. Kendi kendini yenileyen Bilim Kurulu, dışarıdan bakılınca küçük bir çevrenin içine sıkışmış gibi görünüyordu. Doğaldır ki, aslında sistemin değil, görevde gelen kişilerin kusuru olan ve TÜBİTAK'ın beklenen gelişmeyi göstermesini engelleyen bu durumlar, sisteme karşı olanların eline koz verdi.

TÜBİTAK'ın görevlerinden, bilimsel araştırmaları "teşvik etmek ve geliştirmek" için çaba harcanırken,

"düzenlemek ve koordine etmek" görevi ciddi biçimde ihmale uğradı. Kuruşunun üzerinden 25 yıl geçmesine ve başlangıçta bu maksatla Atilla Karaoğlu, Mümtaz Soysal, Bilsay Kuruç, Ergun Türkcan gibi isimleri bünyesine almasına karşın, bugün bile TÜBİTAK bir "Bilim Politikası" belgesini kendisi ortaya çıkarabilecek, bu konuda ilk günlerde gösterdiği ciddi çabayı sürdürmiş değildir.

Daha önemlisi, TÜBİTAK, Türk Üniversitelerinin 1970'li yıllarda bu yana yaşadığı sıkıntılardan tümenden, yöneticilerinin önemli bir bölümünü üniversitede öğretim üyesi olduğu için, neredeyse birebir boyutta etkilendi.

Türk üniversitelerindeki tüm rahatsızlıklar TÜBİTAK'a da yansındı. Bu yüzden, üniversitedeki sorunların öğretim üyeleri üzerinde yarattığı sıkıntıları ve bunalımları hafifletmek üzere, alternatif bir bilim ve araştırma ortamı yaratmak işlevi gereğince yerine getirilemedi, böylelikle kanıma TÜBİTAK ve dolayısıyla Türk araştırma yaşamı bakımından ciddi bir fırsat değerlendirmemiş oldu. Bu başarılmış olsaydı 1970'lerden beri; özellikle YÖK'ten sonra, Üniversitelerin uğradığı kan kaybının bilim ve araştırma yaşamızdaki etkisi çok daha hafif olabilirdi.

TÜBİTAK, sanayi ile de yeterli bir işbirliği geliştiremedi. Aslında bunun bütün kusurunun TÜBİTAK'tan kaynaklandığını söylemek mümkün değil. Tabii TÜBİTAK sanayinin sorunlarını belirlemek, bu sorunlara çözüm aramak açısından yeterli ölçüde hevesli ve gayretli davranıştı ama, sanayiden de ciddi hiçbir talep gelmiyor. Sanayi yaratıcı değil taklitçi olduğu için, araştırmaya ihtiyaç duymuyor, sanayinin karşılaşacağı ve aslında çözümlemesi büyük verim artışı sağlayacak, işletme ve üretimle ilgili sorunları da, TÜBİTAK Enstitülerini araştırmadan saymıyordu. TÜBİTAK ile sanayinin frekansları uyuşmuyordu. Bu sorun, zaman içinde TÜBİTAK'ın "rafa kaldırılan" bir takım araştırmalar yapan, "avara kasnak" çalışan, her yıl milyarlarca lira ödeneği harcadığı halde "elle tutulur" bir şey ortaya çıkaramayan bir kuruluş damgası yemesine yol açtı.

Bütün bu değerlendirmeler yapıldıktan, aslında, başarılı istenen işin, özellikle Türkiye gibi, sanayileşmemiş, kurduğu derme çatma sanayı yabancı ülkelerden patent veya know-how karşılığı getirilmiş teknolojiyle çalışan bir

toplum için, ne denli güç bir iş olduğu ve de TÜBİTAK'ın bu çok zor işi başardı. Aynı zamanda performansının -hele aynı dönemdeki başka kurumlarla karşılaştırınca- hiç de kötü olmadığı, çoğu kez bilerek, göz ardı ediliyor.

Ve özellikle... Bütün bu sorunlar, güçlükler, TÜBİTAK'ın kuruluş ve işleyişi biçiminden kaynaklanıyor, karar organlarını, Genel Sekreterini hükümetler belirler ve görevlendirirse hiçbir sorun kalmayacak yargısı, başta da belirttiğim gibi, alaca karanlık bir tartışma ortamında giderek yaygınlaştırılmaya çalışılıyor.

CÖZÜM YASAYI MI DEĞİŞİTİRMESİKTİR?

Oysa TÜBİTAK'ın sıkıntısı, soruları, yasasından, örgütleniş biçiminden, zaten kuşa çevrilen özerliğinden, bağımsızlığından kaynaklanıyor. TÜBİTAK'ın yasa değişikliğine değil, hem bilimsel hem yonetisel bakımından iyitiliklere sahip, ruh sağlığı da yerinde, yöneticilere ihtiyacı var.

TÜBİTAK'ta bugün, bilimsel yayınlar SEKA'ya hurda kağıt olarak gönderiliyor, yıkılacağı bilinen merkez binasında milyonlar harcanarak lüks tatlolar yapılmıyor, kullanılabilir malzeme hurdaya atılarak gene milyonlarca liralık mefru satılıyor, personel yönetmeliği değişikliğiyle araştırmacı personel lehine olması gereken denge ters yüz ediliyor (araştırma başuzmanı, hukuk müşavirinin altına indiriliyor, lütfedilip şube müdürleriyle bir tutuluyor), inşaat bahanesiyle TÜBİTAK merkezi sanayı karşısına, benzin satış yeri birliği metruk bir binaya taşınmaya hızlandırılıyor.

Beri yanda Enstitülerde üç kuruş ödeneğin sıkıntısı çekiliyor, yılların emeği insan gücü birikimi eriyor, en değerli araştırma elemanları yurt dışına veya özel sektörde kaçıyor.

Bunların hangisinin TÜBİTAK Yasasıyla ilgisi var ki? Bunların hangisinin önlenmesi için Yasanan değişmesi gerekiyor ki?

Öyleyse TÜBİTAK için çözüm nededir? Kanımızca baştan beri TÜBİ-

TAK'ta yapılan en önemli yanıtı, yönetim kadrolarında profesyonel yöneticilere çok az imkan tanınmış; üst yönetim, asıl görevleri üniversitede olan bilim adamlarınca çoğu kez yarı zamanlı olarak, üstlenilmiş olsası oluşturmaktadır.

Tabii bir bilimsel kuruluşta bilim adamlarının da, kuruluşun ana politikasının belirlenmesinde büyük ağırlığı olacaktır. Bu yüzden, asıl görevleri üniversitede olduğu için saygınlıklar TÜBİTAK'taki başarı ya da başarısızlıklarına bağlı olmayan gerçekten değerli bilim adamlarıyla, meslekleri yöneticilik olan, tam zamanlı profesyonel yöneticiler arasında uyumlu bir denge kurulduğu dönemler TÜBİTAK'ın en başarılı dönemleri olmuştur. Bunun yanında TÜBİTAK Yasası'nı, örgüt biçimini, yönetim yöntemlerini değiştirmek değil, tersine, tarz olarak uygulamaya ihtiyaç vardır.

Hiç kuşku olmasın ki bu dönemde yasada yapılacak her değişiklik iyi ve ileriye doğru değil, kötüye ve geriye doğru olacaktır. □

KENT-KOOP "İKİBIN YILINDA KONUT" Konulu Karikatür Yarışması

Kent-Koop (Batıkent Konut Üretim Yapı Kooperatifleri Birliği) 1987 yılının Dünya Konut Yılı ilan edilmesi nedeniyle "İkibin Yılında Konut" konulu bir karikatür yarışması düzenlemiştir.

YARIŞMA KOŞULLARI:

- Yarışma amatör ya da profesyonel tüm karikatür sanatçılara açıktır.
- Yarışmaya katılabilecek karikatürlerin yayınlanmamış ve ödül almamış olması gereklidir.
- Yarışmaya en geç 12 Haziran 1987 tarihine kadar Kent-Koop (Atatürk Bulvarı No: 57 Kat: 3 Yenişehir/ANKARA) adresine karikatür yarışması rümuyla taahhütler olarak posta ile ya da elden ulaştırılması gerekmektedir.
- Gönderilecek karikatürlerin boyutları, 25x35 cm'den büyük olmamalı ve postada kırılıp yıpranmayacağı şekilde ambalajlanmalıdır.
- Yarışmacılar karikatürleri ile birlikte bir adet fotoğraf ve kısa özgeçmişlerini de göndereceklerdir.

ÖDÜLLER

Birincilik Ödülü plaket ve	200.000.- TL.
İkincilik Ödülü plaket ve	150.000.- TL.
Üçüncülik Ödülü plaket ve	100.000.- TL.
Ayrıca 5 adet mansyon, plaket ve	25.000.- TL.

SEÇİCİ KURUL (abecesel sırayla)

Ferruh DOĞAN
Tan ORAL
Turhan SELÇUK
Metin PEKER (Kent-Koop adına)

Para, Faizler ve Sermayenin Getirisı

Güntac Özler

Daha çok borç piyasasında parasal değişkenler aracılığıyla belirlemeyle parasal ya da nominal faizlerin az çok piyasa tarafından belirlenmiş bir nisbi fiyat niteliğinde olduğunu ve ödenen faizlerin ekonomik olarak edenebilir olduğunu inanılmaktadır... Sermayenin getiri tarafından karşılanmayan her nominal faiz oranı yüksektir.

PARA GÖZLÜĞÜ, AT GÖZLÜĞÜ

Daha önceki yazımızda da, son on yıllık dönemde içinde, ekonomik olaylara "para" çevresinden bakıldığı, bunun ise önemli bir saptırıcı işlevi gördüğünü söyleyip darduk. Para, hiç kuşkusuz, iktisat biliminin en önemli unsurlarından biridir. Pek çok durumda, para gözluğu ile bakmak yararlı ve açıklayıcı olabilir. Ama parasal katégorileri bile gerektiği gibi kavramadan, bunların yüzeyel tanımlarıyla yola çıkmak, analizleri daha başından başarısızlığa mahkum etmektedir. Öyle sanıyorum ki, hançeri çerçeveden bakılsa bakılsın, doğru kavramlarla aynı noktalara ulaşmak mümkündür. Bazı hallerde bu daha kolay, bazen de daha zor olur. Bizde ise bu, hemen hemen imkansız hale geldi. Piyasa, para ve fa-

izden söz edenler bunları doğru dürüst tanımlama gerektiğini duymuyorlar. İktisat kavramının birkaç yüzyıllık birikiminden yararlanmayı da akıl edemiyorlar.

İkinci bir gözlemimi daha aktarmak istiyorum. Öğrencilik günlerimizde ve çok sonra, iktisatçıları ve kuramlarını çok ciddiye almadık. "Hayat modelleme benzemez" lafını hangi genç iktisatçı etmemiştir ki! İnsanların gerçekten önemli ve zor sorunları uğraşmış oldukları çok geç farkettik. Umarım yenerler bizler kadar kavrayışı kıl değildir. Yine umarım bu yazımı genç iktisatçılar da okur. En azından eski iktisatçıları daha ciddiye almaları mümkün olurdu.

BİRAZ KURAM

Okuyucular için biraz sıkıcı da olsa, faiz kuramından söz etmek gerekiyor.

Iktisat bilimi çok eski zamanlardan beri piyasaları bölmeye alışkanlığındadır. Klasik ve neoklasik okullar, borç para alınan piyasa (*loan market* ya da *bond market*) ile, mal piyasasını ayrı ayrı ele alırlar. İşte bu geleneksel ayırmadan da iki faydalı ve ünlü kavram türemiştir.

Bunlar para, faiz ve doğal (*real*) faiz kavramlarıdır. Bu kavramları Thornton, Mill ve Ricardo'da bulmak mümkündür ama ayırmak ve bu gün bilinen biçimde tanımları Wicksell'e aittir. Para faiz oranı (*money rate*) ile, kredi piyasasındaki arz ve talebin belirlediği oran tanımlanmaktadır. Doğal faiz ile ise, yatırımcının sermayesinin getiri özdeşleştirilmiştir. Böylece pazara daha önceden verilmiş olan yerine, üretimin fiziksel koşullarının belirlediği bir doğal (*natural*) oran tanımlanmış olmaktadır. İktisat biliminin tüm düşünceleri akımları farklı biçimlerde de olsa doğal faiz kavramının tanımı ve iktisatku-

ramının en önemli yerine oturtmuşlardır. Ricardo'nun tek-mallı dünyasında bu oran "misir oranı" (*corn-rate of return*), bunun çok-mallı dünyaya genişletilmiş hali olan Sraffa'da kârlılık oranı (*rate of profit*) olarak yerini alır. Pek çok klasik ve neo-klasik iktisatçı, faizi sermayenin marjinal etkinliği açısından tanımlamışlardır. Keynes'de de faiz, sermayenin marjinal etkinliği açısından çözümlenmiştir. Ricardo-Sraffa dünyasında doğal ekonomik yapıının teknolojisi tarafından belirlenmektedir.

Modern iktisat, reel ve parasal faizin az ya da çok, karşılıklı etkileşim içinde olduğunu saptamış bulunmaktadır, kredi ve para piyasası, emek piyasası kendi dengelerine ve genel dengeye parasal ve reel faiz oranlarının uyusumu ile ulaşabilirler. Başka bir deyişle bütün piyasaların çalışması, faiz ve fiyatların belirlenmesine bağlıdır. Bu çözümleme, artık klasik ayrimı da çözümlemiş bulunmaktadır. Piyasaların dengeyi bütün bir fiyat sistemi tarafından belirlenir ve her fiyat (faiz ve ücret dahil) her piyasayı etkiler.

Bizim açısından, burdan çıkan sonucu şudur: faiz temelde reel bir değişkendir. Keynes'in işaret ettiği bazı durumlarda parasal değişkenlerden de etkilenmekle birlikte nisbi fiyatlarla aynı kategoride yer alır. Para miktarındaki değişimler ve likidite tercihindeki kaymalar nisbi fiyatları etkilemeyecektir. Para faiz oranı (*money rate*) ile, kredi piyasasındaki arz ve talebin belirlediği oran tanımlanmaktadır. Doğal faiz ile ise, yatırımcının sermayesinin getiri özdeşleştirilmiştir. Böylece pazara daha önceden verilmiş olan yerine, üretimin fiziksel koşullarının belirlediği bir doğal (*natural*) oran tanımlanmış olmaktadır. İktisat biliminin tüm düşünceleri akımları farklı biçimlerde de olsa doğal faiz kavramının tanımı ve iktisatku-

ramının en önemli yerine oturtmuşlardır. Ricardo'nun tek-mallı dünyasında bu oran "misir oranı" (*corn-rate of return*), bunun çok-mallı dünyaya genişletilmiş hali olan Sraffa'da kârlılık oranı (*rate of profit*) olarak yerini alır. Pek çok klasik ve neo-klasik iktisatçı, faizi sermayenin marjinal etkinliği açısından tanımlamışlardır. Keynes'de de faiz, sermayenin marjinal etkinliği açısından çözümlenmiştir. Ricardo-Sraffa dünyasında doğal ekonomik yapıının teknolojisi tarafından belirlenmektedir.

deki kayma benzer bir değişmeye neden olabilecektir. Para miktarındaki değişimler ancak bu temel hareket kuralları üzerinde bir yere oturtabiliriz.

Son otuz yıl içinde hızlı bir kalkınma süreci içinde olan ülkemizde, faizin üretim teknolojisi ve verimlilik kavramıyla ilişkili olduğu bu kadar çabuk unutulmamıştır.

REEL'DEN NE ANLIYORUZ?

Reel ya da doğal faiz denen kategoriden o kadar uzaklaşık ki reel faiz artık enflasyonun etkisinden arındırılmış (*endekslenmiş*) faiz anlamına gelmeye başları. Oysa parasal faizin belirlenmesini konuşmak bile bir endekslenmiş faiz üzerine konuşmak gerektir. Son beş yıl içinde (daha eski değil) fiyatlardan ve faiz oranından enflasyonun etkisini arındırmayı öğrendik ve bunu dünyanın en büyük buluşu olarak kabul eder olduk. Bütün yetkililer ağız birliği "reel faiz pozitif olmalı" diyorlar. Aksi halde tasarruf sahipleri tasarruflarını devreye sokmazlar. Genel olarak doğru. Ama bu bir sonuç değil. Daha başta varsayılmıştır. İktisatçılar "lira" konuşmak yerine "somun ekmek" konuşmalar. Ya da endekslenmiş fiyatla aynı şey demek olan 1 somun ekmekle satın alınabilen lira açısından konuşmalılar. Bu işin alfabetesi. Enflasyonsuz faiz reel faiz olunca, sermayenin verimliliği tarafından belirlenen reel ya da doğal faiz kavramı çöptenekine atılmıştır.

DERME ÇATMA İKTİSAT BİLGİLERİNİN KÖTÜ SONUÇLARI

Bizce bu kavram karışıklığının vahim sonuçları vardır. Daha çok borç piyasasında parasal değişkenler aracılığıyla belirlenen parasal ya da nominal faizlerin az çok piyasa tarafından belirlenmiş bir nisbi fiyat niteliğinde olduğuna ve ödenen faizlerin, ekonomik olarak ödenebilir olduğuna inanılmaktadır. Piyasadaki faizin yüksek olup olmadığını özetleyen bir cümleizi burda bir kere daha tekrarlamak istiyorum. Sermayenin getiri tarafından karşılanmayan her nominal faiz oranı yüksektir.

EGE CANSEN DİYOR Kİ:

Ülkemizde bu işin farkında olan çok

az sayıda insan var. Akademik iktisatçılarından ses çıkarımı ise hiç yok. Bana öyle geliyor ki piyasanın nabzını elde tutan pratik iktisatçılar olayın daha çok farkında. Bunlardan Hürriyet Gazetesi ekonomi yazarı Ege Cansen, piyasa bilgisi ve sağduyu ile sermayenin verimliliği kavramına ulaşıyor ve soruların kökenini, bizce son derece haklı olarak, orada belirliyor:

"Finans-kapital, ancak fizik-kapital dönüştükten sonra üretim aracı haline gelir. Fizik-kapital döndüğü zaman da bunun belli bir verimi vardır... Ben yıldır hep şu cevabı bulmaya çalışmışım... Acaba dünyada genel olarak sermayenin normal getiri nedir? Getirilerin istatistiksel bir dağılmını yaptığımız zaman, normali bulabilir miyiz? Evet, bulabiliriz. Bu getirinin veya verimin sınırlı bir normali oluşmuş fizik dünyadan gelmektedir." (*)

Eğer bu alıntıyı bir akademik iktisatçının eline verip yorumlamasını isteseniz, bazı noktalarda itirazları olabilir. Ama ifade edilen olgunun temel manevi üzerine fazladan bir şey söylenemez. Konumuz buradaki itiraz noktaları değil, tüm iktisatçılarımızın unutmuş olduğu üretim dünyasının gerçeklerine dikkatlerin çekilmiş olmasıdır. Sayın Cansen çok temel ve çok önemli bir soruna işaret etmektedir. Bu temel tesbitten sonra, sanayi sektörünün finansmanı sorunları konusunda bir analiz geliştirmiştir. Analizin öğeleri konumuza daha da ışık tutucu niteliktedir. Cansen'in saptaması söyle:

"Türkiye'de bugün yaşanan olayın adı finansman sıkıntısı değildir. Bu yanlış bir ismidir. Türkiye'de finansman sıkıntısı yaşanıyor demek olayı anlamamak demektir. Ayrıca finansman sıkıntısı da vardır. Olay başka bir nedenden kaynaklanmaktadır; bunun bir sonucu da finansman sıkıntısıdır. Gerçekte sorun firmaların kâr etmemelerinden kaynaklanmaktadır. Tabii kâr edemeyen bir şirketin de finansman sıkıntısına düşmesi kadar da doğal bir şey olamaz."

Cansen daha sonra kârsızlık olsusunun nedenlerini araştırmaktadır. Burada hemen ekleyelim ki, kârsızlık veya kâr yetersizliği ampirik bir olgudur ve tartışmasız saptanabilir. Bunu yapmak ise oldukça zordur. Bildiğim kadarıyla hiçbir kurum ya da iktisatçı sonuçları kamuoyuna yansımış böyle bir araştırma yapmamıştır. Sayın Cansen de buunu çeşitli gözlemlerinden, izlenimlerinden ve kısmi inceleme ve araştırma-

lardan çıkardığını söylemektedir. Bizim de izlenimlerimiz aynı yöndedir. Ama izlenimlere çok güvenemeyiz. Bu oldukça önemli bir nokta. Eğer kârlılığın daralması gerçek ve süregelen bir olsa ise, bugune kadar ekonomik yapıya kogeldiğimiz teşhislerin yeniden gözden geçirilmesi gerekecektir. Sayın Cansen'in izlenimlerinin doğru olduğunu varsayırsak, hem kendi sorduğu sorular hem de diğerleri gündemi işgal edecektir. Cansen'in sorduğu ilk doğal soru şirketlerin niçin kâr edemediğidir.

İşte bu soruya verdiği yanıtta Cansen piyasa faizi ile sermayenin reel getirisini kıyaslamaktadır.

"Ülkemizde son iki yıldır krediye ödenen reel faiz, sermayenin reel getirisinden çok daha yüksektir ve aradaki fark giderek açılmaktadır... Demek ki şirket önce özkaynakları ve borç kaynaklarıyla temin ettiği randimanın tamamını, borç kaynaklarına faiz diye ödeyecektir; yetmezse koyduğu özsermayenin bir miktarını da yine faiz ödemek için kullanacaktır... Kaynakların tahsisini açısından negatif faizi savunmak gerekmektedir. Ancak bugünkü faiz de surrealist bir faizdir." (**)

SORULAR, SORULAR...

Göründüğü gibi borç kaynaklarının fiyatını kâr kemirmektedir. Bunun doğal sonucu, ekonomik faaliyetlerin daralması olmamıştır. Oysa biliyoruz ki ekonomimizin deklare edilmiş büyümeye performansı olağanüstüdür. Ege Cansen'in benim de katıldığım teşhis ile ekonomimizin olağanüstü büyümeye performansı nasıl csakmaktadır? Bu soruya da yanıtlamak gerekiyor. Sayın Cansen kârların daralması olayında haklı ise reel büyümeye konusunda da şüphe duyması gerekmektedir. Şimdi kâr manevi neden negatif olduğunu sormamak gerekmektedir. Reel faiz parasal faiz altında bu performans nasıl kalıcı olabilir? Bu bizi büyümeye tahmininin yanısına ekonomimizin daha temel bir karakteristiğine götüreceklerdir. Bu karakteristik, gelirlere ve bölüşüme ilişkindir. Sayın Cansen'in "reel" analizindeki bir eksikliği de kapatıcı niteliktedir. Reel kârların düşüşü acaba talep yetersizliğinden kaynaklanıyor olabilir mi? Bu sorunun yanıtı bir sonraki yazıya belliyecek.

(*) Açık oturum, "Sanayi sektörünün finansman sorunu" Banka ve Ekonomik Yorumlar, Ocak 1987, sayı 1, s. 12
(**) a.g.e. s. 13

Kapital'de Meta Fetişizmi

Alaattin Bilgi

Kavramlar, düşünen aklın en yüksek ürünleridir; ama bir kez ortaya konduktan sonra da düşünceyi yeniden üretmenin, yeni düşüneler (yeni kavramlar) üretmenin temel taşlarını oluştururlar.

Etrafımızda olan biteni anlayabilmek, anlamlandırmak, kavrayabilmek için temel kavramlara gereksinimiz var; sadece "birşeyler" algılamak, "birşeyleri" sezmek yetmiyor. Elbette sezmek önemli. Ama sezgiler ve kavramlar arasında diyalektik bir bütünlük var. Daha XVIII. yüzyılda Kant "Kavramsız sezgiler kör, sezgisiz kavramlar boştur" diyordu. Böyle olduğu için ki, insanların düşünmelerinin, gerçeği görmelerinin istenmediği dönemlerde kitaplar

toplaniyor, kitaplar yakılıyor, kitaplar yasaklanıyor; kavramları edinmenin yolu kapatılıyor, insanlar kavramsızlaştırılıyor.

80'li yıllar, ülkemizde, özellikle genç kuşakların kavramsızlaştırılmak istediği ve önemli ölçülerde bunun başarılı olduğu yıllar oldu. Kavram boşluğunu doldurmak bir derginin boyutlarını elbette çok aşıyor. Biz yalnızca, gözlenen toplumsal -ekonomik- politik olaylarda her şeyi yerli yerine oturtabilmek için animsamatmamız gereken belli kavramların varlığına işaret etmekle yetiniyoruz. Ve Alaattin Bilgi, sunduğumuz yazısında, yetkin kalemiyle, bu tür kavramlara ilişkin örnekler veriyor...

B.S.

Kapital'in hemen başında, Birinci Bölümde yer alan ve metaların fetiş niteliğini irdeleyen kesim, bu konunun ilk kez sistematik bir biçimde ele alınması açısından bu eserin en ilginç ve özgün sayfaları arasında sayılır. Ancak, kimi yazarlar, kapitalist burjuva toplumunun, en yalın ve en küçük ekonomik birimi olan 'metaîn' incelendiği birinci bölüm sonunda bir 'Fetişizm Kuramı' geliştirilmesini yadırgarlar. Oysa, kapitalist üretimin daha yüksek ve karmaşık biçimlerinin çözümlenebilmesi için önce bu en küçük **hücrenin** iyice bilinmesi nasıl gerekiyse, kişinin satın aldığı ya da ele geçirdiği bu metaîn dilediğince kullanmak, ona egemen olmak yerine, adeta onun egemenliği altına girmesinin daha işin başında bilinmesi de, kapitalist toplumda insan-meta ilişkisinin kavranması için o denli gereklidir.

Meta üretimi hiç kuşkusuz kapitalizmden çok önce de vardi, ama bu üretim biçimi ancak burjuva toplumda genel ve egemen bir ilişki halini aldı. Bu tür bir toplumda herşey, ama herşey bir meta olup çıkıyordu; yalnız nesneler -çizme, kitap, plak- değil, diyalim güzellik, yetenek, uygun bir ses, deha ya da alın teri bile birer meta, alınıp satılabilen, sermayeye çevrilebilen bir şey olabiliyordu. Dahası, insan da bir meta haline geliyordu: "Üretim, insanı sadece bir meta, insanî meta, meta biçiminde belirlenmiş insan olarak üretmeye kalmıyor, onu bu duruma uygun olarak fizik bakımından olduğu kadar entellektüel bakımından da insanlıktan uzaklaştırılmış bir varlık olarak da" üretiliyordu.⁽¹⁾

KULLANIM-DEĞERİ, DEĞİŞİM-DEĞERİ

Bütün metalar kullanım-değerleridir; yani bunlar bir ekşilik ya da gerisiniyemeyi, doğrudan ya da dolaylı olarak karşılarlar. Bu aşamada gereksinmelerin niteliği konu düşidir ve herhangi bir moral yargı içermezler. Savaşçı bir toplumda silahlar da bir gereksinmeyi karşılarlar ve dolayısıyla kullanım-değerleri sayılır. Metalar bir de değişim-değerine sahiptirler; yani başka metalar ile değiştirilebileceğini taşırlar.

KARL
MARX

İmdi, insan üzerinde, toplumsal ilişkiler üzerinde böylesine belirleyici rolü olan bu meta denilen şey neyinnesiydi? Meta önce, insanın belli bir gereksinimini karşılayan, sonra bir başka şeyle değişilebilen bir nesneydi. Emek ürününün meta olabilmesi için, her şeyden önce insanın herhangi bir gereksinmesini (buğday, masa, nal, tablo gibi) karşılaması, ikinci olarak da, başka şeyle değiştirmeye elverişli olması gerekiyordu. Köylünün, kendi doğrudan tüketimi için yetiştirdiği buğday onun beslenme gereksinmesini karşılıyordu, ama bunu atının nalyla değiştirdiği anda meta niteliğini kazanıyor, böylece buğday ile nal, bir yandan köylünün, öte yandan nalcının gereksinmelerini karşılayan, değişim konu olabilen nesneler, metalar halini alıyorlardı. Demek ki, doğrudan tüketim için değil, ama değişim için, satış için üretilmiş ürüne, ekonomi politikte meta adı veriliyordu.

Değişim, farklı metalar arasında nicel (sayısal) bir bağıntı kurulmasına yolaçar, bir metaîn x birimi, bir başka metaîn y birimi ile değiştirilir. Bu türden nicel bir karşılaştırmanın yapılabilesmesi için Marx, her iki metaîn da ortak bir özü içermesi gerektiğini öne sürer ve buna de değer der. "...metalar değiştirildiğinde, kendisini, değişim-değerî olarak ortaya koyan ortak öz, onların değeridir."⁽²⁾ Bu ortak öz, diyalim ağırlık gibi fiziksel bir özellik olamaz. Çünkü fiziksel özellikler, metaîn kullanım-değeri yönüyle ilgilidir. Öyleyse buradaki ortak etmen ancak her iki metaîn da emeğin ürünleri olmalıdır. "...metaların kullanım-değerlerini bir yana bırakırsak, geriye ortak tek bir özelikleri, emek ürünleri olmaları özelliklerini kalır."⁽³⁾

Bu saptamaları yaptıktan sonra Marx, sözkonusu değer'in büyüklüğünü irdeler. Bu değerin büyüklüğü nasıl ol-

çülecektir? "Besbelli ki, malın içerdığı, değer yaratıcı özün niceliğiyle ölçülecektir." Öyleyse bir metaîn değeri, o metada somutlaşan toplumsal bakımından gereklî emek miktarına, yani, "bir malî, normal üretim koşulları altında, o sıradaki ortalama hüner derecesi ve yoğunluğu ile elde etmek için gereklî" emek zamanına bağlıdır. Belli bir malî değeri, bu belli mal için harcanan fiili toplam iş saatine bağlı olmayıp "toplumsal bakımından gereklî" iş saatine bağlıdır. Yani değer, bireysel değil toplumsaldır. Yavaş çalışan bir işçi, hızlı çalışandan daha az değer üretir. "...bir metaîn değeri, onun için harcanan emeğin niceliği ile belirlendiğine göre, işçi ne kadar tembel ya da beceriksiz olursa, metaîn üretimi için o kadar fazla zaman gerekeceğinden, onun ürettiği metaîn o kadar değerli olacağı sağlanabilir. Oysa, değerin özünü oluşturan emek, türde insan emeğidir, bir biçimli (uniform) emek-gücü harcamaasıdır."⁽⁴⁾

Değerin toplumsal niteliğini ve değerin özünü oluşturan emeğin, türde ve bir biçimli insan emeği olarak anlaşılmazı gereğini vurgulayan Marx, öyleyse, "herhangi bir malî değerinin büyülüğını, toplumsal olarak gereklî emek miktarı ya da onun elde edilmesi için toplumsal bakımından gereklî emek-zamanı belirler"⁽⁵⁾.

İmdi, insan emeğinin ürünü olan ve yine insanın belli bir gereksinmesini karşılamak için -onun kullanması için üretilen, ve üstelik taşıdığı değer toplumsal olan bu yalnız (ve masum) şey, nasıl oluyor da, ona -insana- hizmet edecek yerde onun üzerinde egemenlik kurabiliyor? Taşıdığı değerin toplumsal niteliğine karşın, toplumdaki değer yargılardan tepetaklak olmasına yol açabiliyor?

Marx, ilk bakışta metaların çok basit ve kolay anlaşılabilir şemiyi gibi göründüklerini, oysa yakından incelenince bunlarda adeta mistik, gizemli bir yanın bulunduğu farkedileceğini söyler. Meta üretiminin, her bireysel üreticinin pek çok başka üreticilere bağımlı olduğu toplumsal bir işbölümünü öngördüğü bilinir. Bu tür üretim bir kez yerli yerine oturdu mu, çeşitli metaların değerleri, sanki bu metaların özünde bulunan bir nitelik gibi görünmeye başlar ve değerin toplumsal değeri seçilmez hale gelir. Para artık, değerin pek doğal ve yaşayan bir simgesi gibidir. Üreticilerin kendi emek ürünleri ile olan ilişkileri, bunlarla kendi aralarında doğrudan bir ilişki gibi değil de, bu ürünlerin kendi aralarında doğan toplumsal bir ilişki gibi görünür. Nasıl ki, din aleminde insan beyninin ürünleri olan doğaüstü güçler, insandan bağımsız canlı varlıklar gibi görünür, hem birbiri ile, hem de insanoğlu ile ilişki içinde girerlerse, metalar aleminde de, insan elinin emeği olan ürünler aynı bağımsızlık içinde görünürler. Dinde, kimi nesnelere doğaüstü güçler yakıştırılarak bunlar fetiş haline getirildiği gibi, emek ürünlerine de "meta olarak üretildikleri anda yapışiveren ve bu nedenle meta üretiminden ayrılmaması olanaksız olan şeye," Marx, **Fetişizm** diyor.⁽⁶⁾

Farklı ürünleri, değişim sırasında değer bakımından eşitlediğimiz zaman yaptığımız iş, bunların üretimi için harcanan farklı türden emekleri, soyut insan emeği olarak eşitlenmekten başka bir şey değildir. Yararlı bir nesneye 'değer' damgası vurmak, değişim alanında yer alan toplumsal bir olaydır. Tıpkı konuştuğumuz dilin toplumsal bir olay olması gibi. Ne var ki biz, emeğin bu toplumsal niteliğini, ürünlerin kendilerinde (bizatlı) bulunan nesnel nitelikler gibi görürüz. Marx, metalarla yüklenen bu gizemli (fetiş) niteliğin, kapitalist üretim biçiminden kaynakland-

ğını, değerin en sonunda ulaştığı para-biçiminin bile, özel emeğin toplumsal niteliğini ve tek tek üreticiler arasında ilişkiye aydınlığa kavuşturmak yerine, bunu örtbas ettiğini öne sürer. Kapitalizm öncesi toplumlarda, örneğin orta çağda feodal toplumlarda, doğrudan bey için üretimde bulunan serfin, ürettiği ürün ile arasında böyle gizemli bir perde bulunmamaktadır. Dolayısıyla, tarihsel olarak belli bir toplumsal örgütlenmeye özgü bu durum, daha ileri toplumsal örgütlenme aşamalarında ortadan kalkacaktır. Marx bunu şöyle ifade eder: "Metaların bütün gizemi ve emek ürünlerinin metalar biçimini aldığı anda çevresini saran büyüğe sihir, öteki üretim biçimlerine geçer geçmez, bu yüzden kaybolur."⁽⁷⁾

Marx'in bütün *Kapital* boyunca kullandığı tarihsel diyalogik yöntem gereği çıkarttığı bu sonucu kaydettikten sonra biz yine meta fetişizminin etkilerini incelemeye devam edelim.

İnsan çalışmasıyla, doğanın sağladığı maddelere biçim verir, bunları kendisine yararlı olacak şekilde değiştirir. Sözelimi, ağacın biçimini masa olarak değiştirir. Bu yine haliyle de masa, yine ağaçtan yapılmış bir eşya, bir kullanım-değeri olarak sıradan bir şeydir. Ama meta olmaya ilk adımı atar atmadan, tamamen başka bir şey olur çıkar. Marx bunu, *Kapital*'de sık sık başvurduğu alaycı bir usulupa şöyle anlatır: "Yalnız ayakları üzerinde yerde durmakla kalmaz, tüm öteki metalarla ilişki içerisinde, amuza kalkar ve o ağaçtan beyninden 'masa yürütütmekten' çok daha çarpıcı, parlak fikirler saçar."⁽⁸⁾ İnsan ürünü olan ağaçtan yapılmış masa, meta haline gelmekle adeta bağımsız bir kişilik kazanmış ve üreticisi üzerinde egemenlik kurmaya başlamıştır. Masa-meta için geçerli olan, bütün metalar için de geçerli olduğu gibi, meta üretiminin yaygınlaşması ile bu egemenliğin sınırları da genişlemekte ve insanoğlu metalar dünyasında ne yapacağını bileyemez hale düşmektedir. Diyelim bugün A marka otomobil, gereksinmeden çok moda olduğu için piyasayı kaplamada ama ertesi gün çıkartılan B marka otomobil onun pabucunu dama atıvermektedir. Bütün beyin yıkama araçları şu ya da bu meta için tüketiciyi koşullandırmakta, şu koku ya da bu kumaş kişiliğinizi oluşturan biricik öğe olarak benimsetilmektedir.⁽⁹⁾ Rekabet halindeki firmalar reklam için büyük paralar harcamakta ve bu da yine tüketicinin cebinden çıkmaktadır. Kiyasiya rekabet yüzünden bazı firmalar iflas etmekte, bazı firmalar devleşmekte, holdingleşmekte.

ÜRETİMİN TOPLUMSAL NİTELİĞİ

Metalar aleminin insanoğluna oynadığı bu oyun asilnda, üretimin toplumsal niteliği ile sözde 'bağımsız' üretici arasındaki çelişkinin bir ifadesidir. Bu 'bağımsız' üretici, ister istemez, hammadde ile emeğin fiyatına, emeğin ortalama üretkenliğine, arz ve talebe, tüketicinin gereksinme ve satın alma gücüne, kısacası toplam toplumsal koşullara tabidir. Demek ki meta, her alana yaygın bir toplumsal üretim aleminde, 'özel' olarak yürütülen bir ekonominin iç çelişkilerinin nesnelleşmesinden başka bir şey değildir. İnsanın üretim faaliyeti metada üç yönyle kendisini belli eder. Meta her şeyden önce, doğanın sağladığı öğelerden yapılmış bir doğa nesnesidir. Emeğin bir ürünüdür, yani belli bir amaca hizmet etmek üzere insan tarafından düşünülen ve biçimlendirilen bir nesnedir. Ve

ensonusu, özel mülkiyet ve işbölümüne dayanan bir toplumun ürünüdür, toplumsal bir nesnedir. İşte bu üç yönlü gerçeklik içerisinde daha derin bir çelişkinin sırrını saklar: tekbaşına bir nesnedir ama -sahibinden habersiz- bir bütünüle bağlantısı vardır; özel bir şeydir ama toplumsalaşmıştır. En bireysel göründüğü zaman bile, genel talep, genel emekle bağılılık halindedir. "Bugün kâr getirir yarın felaket; fiyatı yükselsi ve düşer; bir başka yerde daha üretken bir çalışma yöntemi bulunduğu için değeri düşüvermiştir; rakipsizken göklere çıkartılmış, bollaşınca gözden düşüvermiştir; politik bir bunalıma ve hatta savaşa pekala neden olabilir; şu haline bakılırsa sahibi aslında onun tutsağı gibidir. İnsanların bir yandan toplam emeği (ve toplam talebi) daha kapsamlı hale gelir ve öte yandan işbölümü ne kadar incelir ve karmaşıklırsa, nesneler arasındaki yoğun ve birbirini örten ilişkilerin gücü de o kadar büyür. Emeğin toplumsal niteliği, emek ürünlerinin meta biçimini içerisinde egemenliğini sürdürür. Çok kez özel üretici ya da sahibin plânlarını bozar, hesaplarını boşça çıkarır, doğa gücü gibi her şeyi gözünün önünde silip süpürür ve, bir yandan emek ile talebin toplumsallığı, onun karşısında sahip olmanın keyfiliği arasındaki sahte ilişkiye yickeyip düzeltir. Emek ürünü meta olarak, üreticiyi alt etmiş, bütün ilişkileri nesnelleştirecek, insanı olmaktan çıkarmıştır."⁽¹⁰⁾

Peki, meta dediğimiz bu yalnız nesne, insanı ve toplumu böylesine allak bullak ettiğine göre, ya 'metalar metası' altın ile, tüm metaların saygıdeğer temsilcisi para nelere kâdir değildir? Marx, bu konuda sözü, edebiyatın büyük ustalarına bırakmak ister gibidir. *Kapital*'de olsun, 1844 Elyazmaları'nda, burjuva toplumunda paranın kudretini incelediği yerlerde olsun, Shakespeare'den Goethe'den alıntılar yapar. Biz yalnız Shakespeare'den yaptığı alıntıları izleyeceğiz:

"Altın, sarı, gözkamaştırıcı, değerli altın.
Bunun şu kadan, karayı ak, çirkini güzel,
Eğriydi doğru, adiyi soylu, yaşlıyı genç, korkağı yiğit yapar.
... Ah tanrılar nedir bu? Niçin bu?
Rahipleriniz, uşaklarınızı yanınızdan kaçırır;
Çeker güclü insanların yastıklarını başlarının altından;
Bu sarı köle
Din de kurar, din de bozar, kutsar lanetlili;
Hayran eder herkesi kocamış cüzzamıyla;
Hırsızlara yer, senatörlere kürsüde
Ün, şan, saygınlık kazandır;
Odur geçkin dullara yeniden koca bulan;
... Gel lanetli maden.
Orta malı orospusu insanlığın."⁽¹¹⁾

Shakespeare, altının, paranın nelere kâdir olabileceğini anlatmaya devam ediyor:

"Ey sen, tatlı kral katili, oğlunu babasından ayıran sevgili! Hymen'in bakır yatağını kıriletten pırılı! Yiğit Mars! Her dem taze, genç, sevimli ve yumuşak baştançıkarıcı. Gözkamaştırıcı parlaklığı Diana'nın kucağındaki kutsal kaneften! Sen imkânsızlıklar kaynaştırın ve onları öpüşüren görünür tanrı! Her dilde konuşan sen, yüreklerin denek taşı! İnsanlığa, kâlene, başkaldırmış gibi davran. Hayvanların dünya egemenliğinin ellerine geçirmeleri için bütün gücünle onları kendilerini yokedecek kavgalar içine at!"⁽¹²⁾

Marx, yaptığı bu alıntılarında -altılarını kendi çizmiştir- Shakespeare'in, paranın iki önemli özelliğini vurguladığını kay-

deder: 1. Görünür tanrıdır (buna tanrıların suretidir de diyebiliriz); bütün insanı ve doğal nitelikleri karşısına döndürür; karışıklık ve evrensel bozulmanın nedenidir; imkânsızlıklar bağıdaştırır; insanlığı yokedecek kavgaları başlatabilir. 2. Evrensel kibar orospudur, insanların ve halkların pezevengidir.

"Paranın tüm insanı ve doğal nitelikleri bozup karıştırması, olanaksızlıklar bağıdaştırması -tanısal güç- onun, insanların yabancılasmış, yabancılataşın ve yabancılana özü olarak kendisinde içeriilmişlerdir. İnsanlığın yabancılaşmış kudretidir o.

"Değerin varolan ve görünen kavramı olan para, her şeyi birbirine karıştırıp birbirile değiştiğine göre, her şeyin evrensel karışıklığı, yer ve işlev değişimi, tersine çevrilmiş dünya, bütün doğal ve insanı niteliklerin karışıklık, yer ve işlev değiştirmesidir."

Metalar metası, her türlü değerin ölçüsü paranın yaratığı bu yabancılasmaya, kişilik değişimine ve insanı değerlerin yozlaşmasına bir çare var mıdır? sorusuna Marx, çarenin yine insanda yattığı yanıtını verir:

"İnsanı insan, ve onun dünya ile ilişkisini, insanı bir ilişki olarak kabul ettiğin anda, sevgiyi ancak sevgi, güveni ancak güven ile vb. değiştirebilirsin. Eğer sanattan zevk almak isterSEN, sanat kültüründe sahip bir insan olman gereklidir; eğer öteki insanları etkilemek istiyorsan, onlar üzerinde gerçekte canlandıracak ve yüreklenirici etkisi bulunan bir insan olman gereklidir. İnsan ile, doğa ile ilişkilerinin her biri, senin gerçek bireysel yaşamının iradenin amacına uygun düşen özel bir ifadesi olmalıdır. Eğer sen, karşılıklı sevgi, uyandırmadan seversen, yani senin sevgin, sevgi olarak, karşılıklı aşkı uyandırmazsa, eğer seven insan olarak senin gösterdiğin belirtiler ile sen kendini se-

vilen insar, durumuna dönüştürmüyorsan, senin aşkin gücsüzdür ve bu da bir mutsuzluktur."⁽¹³⁾

Yine Marx'in düşünce çizgisini izleyerek bu konuya söyle sonuçlandırmak mümkünür sanırı: nasıl ki geçmişte, daha yalnız toplumsal yapılarda, nesneler arası ilişki, insanlar arası ilişkiye karartmıyordu ise, geleceğin bilime, ortaklaşa çalışmaya ve buluşmeye dayalı ve herkesin toplu iradesine tabi toplumunda da, yabancılasmış, yabancılataşın ve yabancılana özü olarak kendisinde içeriilmişlerdir. İnsanlığın yabancılaşmış kudretidir.

(1) Karl Marx, 1844 Elyazmaları, Sol Yayımları, Ankara, 1976, s. 172.

(2) Karl Marx, Kapital, Sol Yayımları, Ankara, 1978, s. 53.

(3) aky, s. 52

(4) aky, s. 53

(5) aky, s. 54

(6) aky, s. 88

(7) aky, s. 91

(8) aky, s. 86. Burada Marx, o sırada Avrupanın aristokrat ve burjuva çevrelerinde pek moda olan ruh çağrıma ve masa yürüme gibi telepati gösterilerine alayla değiniyor.

(9) Birkac ay önce, bir gazetede Bağdat Caddesi gençliği ile yapılan bir röportajda gençler, "Ayagınızda 60 bin liralık -bilmem ne- marka ayakkabı yoksa burada kır tavlamayızsınız," diyorlardı. Dilerseniz bunu, sevginizi ya da aşkin ayağa düşmesi diye de yorumlayabilirsiniz!

(10) Ernest Fisher, Marx In His Own Words, Pelican Books, 1984, s. 57-59

(11) Shakespeare, Atinalı Timon, Perde IV, Sahne 3.

(12) aky, Perde IV, Sahne 3.

(13) Alıntılar için bkz: Karl Marx, 1844 Elyazmaları, Ekonomi Politik ve Felsefe, Sol Yayımları, Ankara 1976, s. 229-235.

TÜSTAV

KENT-KOOP "KONUT VE İNSAN" Fotoğraf Yarışması

Kent-Koop (Batıktent Konut Üretim Yapı Kooperatifleri Birliği) 1987 yılının Dünya Konut Yılı olması nedeniyle, "Konut ve İnsan" konulu fotoğraf yarışması düzenlemiştir.

YARIŞMAYA KATILMA KOŞULLARI

1. Yarışma amatör ve profesyonel tüm fotoğraf sanatçılara açıktır.
2. Yarışmaya katılacak yapıtlar daha önce yayınlanmamış olmalıdır.
3. Yarışmaya en çok 4 fotoğrafta katılınır.
4. Yapıtların boyu, en az 18 x 24 cm, en çok 30 x 40 cm olacaktır.
5. Yarışmacılar yapıtları ile birlikte bir adet fotoğraflarını ve kısa özgeçmişlerini de göndereceklerdir.
6. Yapıtların en geç 25 Mayıs 1987 tarihine kadar (Kent-Koop Atatürk Bulvarı No: 57 Kat: 3 Yenişehir/ANKARA) adresine fotoğraf yarışması numuruyla taahhüt olarak posta ile ya da elden ulaşılması gerekmektedir.
7. Gonderilen yapıtlar kırılıp, yıpranmayacak şekilde ambalajlanmalıdır.
8. Gonderilen yapıtlar iade edilmeyecek, sergilene ve yayımlama hakkı Kent-Koop'un olacaktır.
9. Yarışma sonuçları 15 Haziran 1987 tarihinde açıklanacaktır.

SEÇİCİ KURUL ÜYELERİ (abecesel sırayla)

Rıza ARAT
Sıtkı FIRAT
Ozan SAĞDIÇ
Mehmet ÖZER (Kent-Koop adına)

Çarşılık Hesabı Evde de Yapabilir miyiz?

Gödel'in İkinci Teoremi

Ali Nesin

“Çarşılık hesabı evde de hesaplayabilir miyiz?” Bu soruya Hilbert 1900 yılında sormuştur. Birçok matematikçinin 30 yılını da zehir etmiştir. Kurt Gödel bu soruya 1930 yılında “evet” diye yanıtlığında yirminci yüzyılın en ilginç ve en önemli teoremlerinden birini kanıtladığının bilincindeydi. O tarihten sonra “Evrenler Kuramı” diye bir kuram gelişmiştir. Bu kuram bir gün orta okullarda, liselerde okutulacak ve bir takım kişiler buna ‘Modern Matematik’ diyerek ya küümseyecekler ya da gözlerinde büyütüceklere.

Bir sabah uyandığınızda evren de-
ğiştirdiğinizi ayırsadınız. Elinizi
yüzünüzü yıkayıp bahçeye çıktıınız.
Kahvaltı amacıyla ağaçtan elma topladınız. Elmaların ikisini sağ, ikisini sol
elinizde tutuyorsunuz. Masa başında geçtiniz, elmalarınızı masanın üstüne koydunuz. Aaaa! Masada sadece üç elma var. Oysa, diyorsunuz şaşkınlıktan çıkmayan sesinizle, “ $2+2=4$ ” bir teoremdir. Nasıl oldu da bu evrende ikiyle
ikiinin toplamı üç olduğunu? (Sizin yerinizde Bertrand Russell olsaydı, kendisinin de bir elma olduğunu ve bu evrende sadece bir elma olduğunu anlırdı. Nasıl mı? Bunu gelecek yazıya bırakalım.)

Kuramla, yani teoriyle, uygulamanın uyumu bir yaşam içinde olup olmadığını hiç düşündünüz mü? Evde yapılan hesap yanlışça çarşıya uymaz. Ama doğrusa uymadığı olur mu?

O sabah, o evrende iki elma, iki elma daha üç elma etti. Ama bu, iki elma, iki elma daha dört elma etmez demek değildir. Pekâlâ da iki elma, iki elma daha hem üç elma, hem de dört elma edebilir. Yani o evrende üç, dört de eşit olabilir.

Giriş bölümünün amacı okurun kafasını karıştırmaktır. Yazının geri kalan bölümünde kuramla uygulanmanın arasındaki ilişkiye açıklamaya çalışarak bu karışıklığı gidereceğiz. Doğal olarak kendimizi matematikle sınırlayacağız.

Politikadaki, sanattaki kuram ve uygulama bizim konumuzun içinde değildir.

Önce matematiğe kuramın ne olduğunu açıklayalım. Her matematiğe kuramın bir belitler, yani aksiyomlar, kumesi vardır. O kuramda çalışan matematiğe, belitleri doğru olarak kabul eder ve o belitlerden yola çıkararak, daha önce belirlenmiş kurallara uyararak, teoremler kanıtlar. Örneğin,

$“2+2=4”$,
aritmetik kuramının;

“Bir üçgenin iç açılarının toplamı 180 derecedir”, düzlem geometrisinin teoremleridir. Matematiğe bu teoremleri kanıtlamak için gereç olarak kuramın belitlerini, yöntem olarak da bütün matematiksel kuramlar için aynı olan kuralları kullanır. Her ne kadar kanıtını yaparken bir kâğıt parçasına bir şekil çizmişse de, o şekli yalnızca belleğine yardımcı olmasından kılınmıştır. Çizilen şekil matematiğe evrenimize bağlar. Matematiğe, çalışmasının ürünü o şekil üzerinde görür, ancak kuramını etkilemez. Özettir, kuram soyuttur, kâğıt üzerinde yapılır.

Öte yandan her kuramın evrenleri vardır. Bir kuramın evreninde, o kuramın belitleri geçerlidir. Örneğin belitlerimizden biri,

“Her noktadan her doğuya bir paralel doğru geçer”
diyorsa, o kuramın evrenlerinde gerçek-

ten her noktadan, her doğuya bir paralel geçer. Matematiğe için evren, matematiksel nesnelerin yaşadığı bir ortamdır. Kuramda “paralellik” kavramı varsa, evrende paralel doğrular vardır. Örneğin tam sayılar kumesi, aritmetik kuramının bir evrenidir, çünkü tam sayılar kumesi, aritmetik kuramın bütün belitlerini doğrular. Aritmetik kuramın başka evrenleri de vardır. Onları bu yazımıza sığdırılamayacağınız, ancak şimdilik şunu söyleyelim: bütün bu evrenlerde toplama ve çarpma işlemleri vardır ve, örneğin, evrenin herhangi üç elemanı x, y, z

$x \cdot (y + z) = x \cdot y + x \cdot z$
eşitliğini sağlar. Sözün kısası evren, matematiğe gözle görülür, elle tutulur bir şeydir.

Bu iki kavramın birbirile olan ilişkisi nedir? Kuramla evren kavramları bağımsız iki kavram mıdır?

Bir kuramın evreninde, o kuramın belitlerinin doğru olduğunu biliyoruz. Peki teoremler de geçerli midir? Matematiğin kâğıt üzerinde, evrenlerden, yani uygulamalardan, bağımsız olarak kanıtladığı teoremler evrenlerde doğrudur mu? Örneğin, düzlem geometrisinin bütün evrenlerinde, bütün üçgenlerin iç açılarının toplamı hep 180 derece midir? Bir teoremi kanıtlamak için kuramın belitlerini kullandığımıza ve kuramın evrenlerinde de o belitler doğru olduğuna göre bu sorunun yanıtının ‘evet’ olması gereklidir. Gerçekten de yanıt ‘evet’ tır. Bu sonuç geçen yüzyıldan beri biliniyor. Doğrusu pek şaşırtıcı da değildir. Hele matematiğe için bundan daha doğal birşey olamaz, çünkü evren kavramı işte bu sonucun doğru olabileceği biçimde tanımlanmıştır.

Yani matematiğe, evren kavramını tanımlarken, kanıtladığı teoremlerin, tanımlayacağı evrenlerde de geçerli olmasını istemiştir. Belki şaşırtıcı olabilecek tek taraf, bu kavramın aynı zamanda doğal bir kavram olmasıdır; yani matematiğin bu kavramı yara-

David Hilbert; 20. yüzyıl düşünencesinin yönünden katıda bulunan ünlü matematikçilerden, 1900'de yüzyılımızın matematikçileri için 23 proje önerdi.

tambilmek için kendini pek zorlamamasıdır.

Bir önerme, bir kuramda kanıtlanabiliyorsa

o önerme, o kuramın bütün evrenlerinde geçerlidir.

Bu birinci teoreminiz, ikincisi, birincisinin ters-yüz edilmiş.

Milattan çok önce yaşıyorsunuz, da-
ha Pisagor'lar, Tales'ler, Öklid'ler or-
talarda yok. Yine bir sabah uyanıyorsunuz
ve önüne geçilmez bir aşka, eşinizin,
çocuklarınızın şaşkınlıkları arası-
nda bir kâğıt üzerine üçgen çizip iç
açlarını toplayırsınız. Akşama doğ-
ru bütün üçgenleri çizip bitirdiniz. İç
açlıklarının toplamı hep 180 derece çıktı.

Yeni bir şey öğrenmenin verdiği erinç-
le akşam yemeğine oturuyorsunuz. Eşinizle
çocuklarınızla güler yüzlü
hoşsohbet bir yemek... Derken yudum-
lamak üzere olduğunuz şarap genzini-
ze kaçıyor, ağınzınızdan burnunuzdan
çıkyor. Çünkü içinizde bir şüphe düştü.

- İşte, diyorsunuz kendi kendinize,
demek düzlem geometrisinin bütün ev-
renlerinde, bütün üçgenlerin iç açıları-
nın toplamı 180 derecedir. Bu sonuca ulaşabilmek için 10 yılım verdim, iyice
yaşlandım, ailem de dağıldı bu yüzden.
Acaba düzlem geometrisinin belitlerine dayanarak bu sonucu kanıtlayabil-
mişim?

Derdemez peçetenin üstünde, doğ-
ruluğunu on yılda anlayabildiğiniz teo-
remi beş dakikada kanıtlayıcıyı-
sunuz.

İkinci sorumuzu sormanın zamanı geldi: Bir matematiğe kuramının bütün evrenlerinde bir önerme doğrusa, o önerme, o matematiğe kuramının belitlerine dayanılarak kanıtlanabilir mi? Başka bir deyişle, gayet doğal ve basit olan kanıtlama yöntemlerimiz yeterli mi, yoksa daha güçlü yönetmelere mi gereksinimiz var. Daha da Türkçesi: çarşılık hesabı evde de hesaplayabilir miyiz?

Bu soruyu Hilbert 1900 yılında Paris'te yapılan ünlü bir konferansta sormuştur. Birçok matematiğe kuramının 30 yılını da zehir etmiştir. Kurt Gödel bu soruya ‘evet’ diye yanıtlığında yirminci yüzyılın en ilginç ve en önemli teoremlerinden birini kanıtladığının bilincindeydi.

Bir önerme, bir kuramın bütün evrenlerinde doğrusa

o önerme, o kuramın belitleriyle kanıtlanabilir.

Gödel bu teoremini 1930 yılında kanıtlamıştır. O tarihten sonra Evrenler Kuramı (Model Theory) diye bir kuram gelişmiştir. Bu kuram bir gün orta okullarda, liselerde okutulacak ve bir takım kişiler buna ‘Modern Matematik’ diyerek ya küümseyecekler ya da gözlerinde büyütüceklere.

A.B.D.'nde Kitle İletişim Araçlarının Görevi:

Uygun Bir Gerçek Bulmak

Kerstin Stjärne/Çev. Gürhan Uçkan

Amerikan kitle iletişim araçlarında gerçek kenara atılıyor ve çarpıtılıyor. Önemli olan para ve erk. Basın da görevini çok güzel yerine getiriyor: iş çevreleri ve resmi makamlarla elele vererek yönetimdeki egemen güçleri destekleyici bir gerçek yaratıyor, kamuoyu oluşturuyor.

16 Mart 1986'da Başkan Reagan ulusa seslendi. Konu Nikaragua idi.

Tüm ulus, birçok şey yanında, Nikaragua'nın Meksika'yı yıkmayı tasarladığını, Sovyetler için bir derin sulimanı yapmakta olduğunu, Brezilya'da ortamı karıştırduğunu, Avrupa'da faaliyet gösteren her terörist örgütü bârındırdığını ve ABD'ye kaçak olarak kokain soktuğunu öğrendi.

Aynı gün, San Francisko Examiner, birisi San Francisko'da, öteki Miami'de iki kokain şebekesinin ortaya çıktıığını açıkladı. Polis, paraların "Nikaragua'ya demokrasiyi geri getirmek için kullanılacağını" öğrenince, (yani, Kontralar'a aktarılacağını) parayı şebekelere geri verdi. Olayı AP ajansı duyurdu ama büyük iletişim araçlarından haber olmadı.

Eğer Başkan, Sandinistlerin ABD'yi yıkmak için kokain ticareti yaptıklarını söylüyorsa, bunun tersini ileri söylemek, vatan hainliği ile eş anlamlıdır.

Başkanların yalan söylediğlerini Johnson'un Vietnam politikası ve Nixon'un Watergate'i ile geçen basını bu gerçekle iyi geçinmeyi de öğrendi. Ne ki Reagan yönetimi kendisinin yansığından, diğerlerinden çok daha yüzşüce ve başarılı olarak; tersine yönelik bilgi kanallarını tıkayarak vermemeyi başarıyor.

Barış İçin Gazeteciler Komitesi^(*) Başkanı Jack Landau, "Reagan'ın başı zamanı koymaya çalıştığı kısıtlama ve sansür önlemlerini, Eisenhower'den Nixon'a dek hiçbir başkan savaş zamanı bile istemedi," diyor.

ile yoğunlaşan, 1920'lerde yeniden alevlenen, II. Dünya Savaşı'nda biraz olsun yataşan bu korku, daha sonra soğuk savaştan altında yeniden azıktan sonra, 1980'li yıllarda yeniden 'Ramboizm' ile yaşanır hale geldi. Amerikan kamuoyu için 'komünizm' sözcüğü, işte böyle bir tepki doğuyor ki, en akıl almaz masalları inanılır yapıyor: örneğin, Avrupa barış hareketinin KGB'ce yönetildiği, Papa'ya suikasti Ruslar'ın yaptırtıldığı ve Dünya Kiliseler Konseyi'nin gizli bir devrim merkezi olduğu gibi Parenti birçok haberin nasıl ilk önce küçük bir aşırı sağcı gazetedede başlatıldığını, daha sonra diğer tutucu basına aktarıldığını ve sonunda büyük ve liberal iletişim araçlarına ve bölge televizyonlarına haber olarak geçildiğini iz sürerek ortaya çıkarıyor.

El Salvador'daki seçimler ile Nikaragua'daki seçimlerin; Salvador Allende ile Pinochet'in tanıtımalarını karşılaştırmak; Reagan'ın bitmek bilmeyecek "barış manevraları" ile "Rusların sürekli propaganda numaralarını" veriş biçimlerini gözden geçirmek, gerçekin çok kaba bir biçimde sapıtılmamasının güzel örneklerini oluşturacaktır.

KOMÜNİST KORKUSU

Milyonlarca Amerikalı'nın Sandinistlerden nefret etmesi, yerinde yapılan incelemeler sonucu değil ama, hükümetin halkın çoğunluğunun düşüncesine ters düşen bir dış politika izleme hakkını kendisinde bulmasına çok yararlı oluyor. Parenti kitabında, her şeyden önce gerçekin görüntüsünün, para ve egemen çevrelerin keyfine uygun olarak nasıl çarpıldığini, gerektiği zaman bir kenara atıldığını ve şekil değiştirildiğini örneklerle veriyor. Temel rollerden biri, hiç kuşkusuz komünist korkusuna oyնanıyor. 1800'lü yılların sonrasında doğan, Rus devrimi

Parenti'nin kitabına güzel bir destek, Ben Bagdikian'ın "İletişim Tekeli" (The Media Monopoly- Beacon Press, 1983) adlı kitabından geliyor. Bu kitap her şeyden önce iki gerçeği göz önüne seriyor: Amerikan düşünme pazarındaki mal sahipliği yapısını ve reklam gelirlerinin yavaş yavaş ama kesinlikle tüm basın ve yayın dünyasına nasıl şeşil verdigini. Bagdikian, kitabına aldığı listelerle elli büyük şirketin tüm Amerikan kitle iletişim araçlarını kontrol altında tuttuğunu gösteriyor. Bu şirketlerin şefleri, aynı çatı altında toplanıyorlar: Bilgi ve Kültür Özel Bakanlığı.⁽²⁾ Bu elli kişi, tüm Amerikan endüstrisini oluşturan 500 büyük şirkette giderek artan oranda (tüm satışların % 87'si) pay sahibidirler. Yazar bunlar için "Ekonominin aristokratları" deyimini kullanıyor. Bu elli isadamı, basın-yayın dışında diğer sahalarda da çıkar sahibi oldukları için örneğin dış yatırımlarda- ellerindeki iletişim organizalarını dış politika konusunda kamuoyu oluşturmaktan başarıyla kullanıyorlar.

Haber sektörü ile endüstrinin aynı aile içinde toplanması hiç kuşkusuz endüstri içinde gayet iyi ama habercilik için hiç de öyle değil. Bagdikian, "Endüstri gazetecileri etkileme olanağına hep sahip olmuştu," diyor, "ama şimdi onların işvereni durumunda."

Bagdikian, görevinden alınan şeflerden, yayını matbaada durdurulan kitaplardan, yayın programından son anda alınan TV programlarından ve basının bilinci olarak yönlendirilmesinden oluşan uzun bir örnek listesi de yayınıyor. Reklamcılar iletişim araçlarını etkilediği bilinen bir şey; oysa bu artık, en doğal hak haline de gelmiştir. Durumun en ciddi yanı, büyük şirketlerin oluşturduğu olaylara bakış biçiminin; çoğu kez bilincsiz olarak kitle iletişim araçlarını yönlendiriyor olmasıdır. Gazetelerin sayfaları ve televizyon kanallarının en gözde saatleri -20:00- 23:00- giderek bir çeşit tüketici yaratma atmosferine dönüyor.

Bu ortamda Sandinistler'in durumu hiç içacıçı değil. Başkan'ın dünya olay-

larını Rambo'dan öğrendiği ortada. Reagan'ın şirketlerin alım-satımlarını düzenleyen yönetmelikte önemli görevlerin sağlanması, bir süredir ABD'de, kitle iletişim araçlarının sahip değiştirme trafigini hızlandırdı. Örneğin, Rupert Murdoch ve Ted Turner -iki endüstri devi- şu anda, tanınmış film şirketlerinden (20th Century Fox ve MGM/UA) haber dağıtım uydularına dek kitle iletişim araçlarının her türlü sahipler. General Electric, büyük bir TV-sirketi yanında, çeşitli uyduların bağlı olduğu bir uyu merkezini de satın alarak 1930'da yürüdü iletişim tekneline, şimdi yeniden sahip oldu. Ve şimdi, büyük TV-istasyonları, haber servislerini kısmaya yarışmaktadır. Şefler, haberlerle ilgilenmiyorlar. Çünkü ortada hızlı kâr olanağı yok. Amerikan iş piyasası, "yenilenlere" yaşam hakkı tanımıyor. Yeryüzünün yarısına, daha hızlı, sık, yumuşak ve parlak görüntüler gerek. □

(1) Reporters Committee for Freedom.

(2) The Private Ministry of Information and Culture

BEDELLİ BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

önemi; çünkü New York Times Amerikan gazeteciliğinde değer yargıları oluşturan kitabın yazarı, New York Times'da 26 yıl çalıştı. 1980'den beri, daha önce kimsenin yapmadığı ama yapmış olması gereken şeyi yaptı: New York üzerinde düzenli olarak yazdı. Ne ki onun sütunlarında, evsizler, kiralık daire pazarı, çikarıcı bankalar ve utançlı şirketler yer aldı. Gazetesinin başyazısında desteklenen dev bir otobana karşı çıktıığı gibi, gazetenin çok cazip tatil sayfalarına degen acı bir yazı da yazdı. Bu sayfalarda villa semtlerinin varlıklı okurlarına seslenilirken, kentin göbeğinde yıkıma terkedilmiş yok-sul semtleri yok yerine konuluyordu. Sonra yıllık tatiline çıktı. Ağustos döndüğü zaman, artık yazacak sütunu yoktu. Gazetenin başka bir bölümündeki kısa bir duyuru, sütunun kaldırıldığı yazıyordu. Eylül ayında görevinden ayrıldı. 26 yıl birlikte çalıştığı meslektaşlarından hiçbir tek kelime söylemedi. Mutlak var basın özgürlüğü ama bedeli de var.

New York Times'da olanlar

etnam sarsıntısından sonra gerçekleştirdi kur ayarlamalarıdır."

Progressive, kişinin oldukça iyi bilgilenebilme ve sağduyusunu koruyabilmek için okuması gereken bir kaç küçük ve "görüş dergileri" denilen dergilerden biri. Ekim 1984 sayısında, Lâtin Amerika'nın gazetecilerce işlenişi konusunda "Reagan'ın Gazetecileri" adlı yazı çok okunmaya değer bir yazdı.

Bir başka yayın organı, The Nation yeri kolay doldurulamayan ve okunulmadan olunulmayan bir dergidir. 18 Ağustos 1984 ve 17 Ağustos 1985'de çıkan iki özel sayı, gayet inandırıcı belgelerle Ruslarca düşürülen Güney Kore yolcu uçağı konusunda, ABD resmi görüşünden çok ayrı bir sonuca varıyor ve okurun, gerçekte kimin böylesine soğukkanılıkla bunca insanı ölümle sürüklendiğini düşünmesine neden oluyor. Bu sayılarda gözler önüne serilen gerçekleri başka hiçbir yayın organında göstermezsiniz.

ABD basınında para konuşduğu zaman gazeteler susuyor. K.S.

Başkan ve Onun Sadık Basını

**Prof. William Dorman/Per-Ulf Nilsson
Çev. Gürhan Uçkan**

"Amerikan basını, sanıldığından da kötüdür. Şu sıralar peşpeşe ortaya çıkan gerçekler, istisnaların kuralı bozmadığının kanıtıdır. Altı yıldır basın tarafından suda yüreyebilir olarak gösterilen Başkan'ın kürek bile çekemediği ortaya çıktıği için halkın başına güvensizlikle bakıyorsa bunun suçunu basın kendinde aramalıdır." Bu sözler Sacramento'daki Kaliforniya Devlet Üniversitesi Profesörü WILLIAM DORMAN'a ait. İsviçreli gazeteci PER-ULF NILSSON kendisiyle görüştü.

ABD'de kitle iletişim araçlarının oynadığı rol konusunda "İran-Kontralar" açıklamaları, iki tepki doğdu: Reagan'ın, halkın önemli bir bölümünün desteğini de alarak, gerçeği araştırmayı görev bilen basın konusunda aşağılayıcı ve suçlayıcı kınamaları ve sürekli olarak basını sola sapmakla suçlayan aşırı sağın kanatlarına rüzgârı alması.

Basın ve yayın üyeleri, biraz da utanarak, uzun süredir akıldı, ideolojik, parça parça ve rastgele bir politika izleyen ülke yönetimi ve Başkan konusunda neden daha önce gerçekleri yazmadıklarını düşünüyorlar. Son çare olarak başvurulacak bir nükleer savaş heyecanlı bir bilgisayar oyunu olarak gören ve dış politikası Arap teröristle savaşmaktan ibaret olan bir başkanı basın neden bunca zaman el üstünde tuttu? Basın neden ABD'ye ve dünyaya Beyaz Saray'da Rambo idéaleline sarılmış bir üstteğmenin oturduğunu ve ABD'nin dış politikasının büyük bir bölümünü şekillendirdiğini daha önce yazmadı? Basın neden en temel politik ve ekonomik konularda kara-cahil ve anlamaktan uzak olan bir başkanı eleştirmedi?

- Elimize eleştirmeye şansı asla geçmedi; çünkü halkın, çok saygı duyduğu bir başkanın eleştirilmesini dinlemek istememişti.

(*) *Dagens Nyheter*, 21.2.1987, Stockholm'den özelten çevrilmiştir.

(**) *The US Press and Iran: Foreign Policy and the Journalism of Defiance*, University of California Press

basının davranışlarını açıklamaya yetmiyor. Evet, güç birikimi ve kârî gazetecilik anlayışına göre yürütülen gazete sahipliği, başarılı bir kapitalist yöntemde temel oğe durumunda. Ne ki yalnızca bunu bilmek, basının davranış biçimini açıklamaya yetmez. Soğuk savaş sırasında Amerikalı gazetecilerin, sıcak savaş içindeki yerlerdeki gazeteciler gibi davrandıklarını görmeye başladım. İsviçre'ye da ABD'de, hiç fark yok. Mermiler vizildamaya başladığı an gazeteciler devlete hizmete başlıyorlar.

Burada olan da bu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra biz, sürekli olarak aynı sabit düşmana karşı seferberlik halindeyiz. Bunun sonucu olarak basın, ulusal güvenlik gereği olarak devletin temel çıkarları doğrultusunda davranışıyor. Kitle iletişim araçları, gayet sadık ve istekli olarak ortaya bir çeşit ruhsal deli gönkleşenler ve vatandaşların kahramanca giymesine onayak oluyorlar. Bunlar da, seferberlik halinin bir gereği olarak gösteriliyor. Bu ulusal psikolojik durum, gözle görülür biçimde derinleşiyor; öyle ki şimdi artık, insanların sonu demek olan nükleer bir savaşın hazırlığı yapılmıyor.

Prof. Dorman, ABD basınının en önemli özelliklerini söyleyip:

- Sovyetler Birliği'nin önderi ve halkı, onları düşman olarak gösteren resme uygun terimlerle anlatılıyor.

- Silahlamanın temelinde yatan gerkesinmenin ne olduğu sorusu gündeme getirilmiyor.

- Dünya görüntüsü, ABD'nin çıkarları doğrultusunda çiziliyor. Kurtuluş hareketleri, komünistlerce yatırım yapılması olarak gösteriliyor. ABD yanlısı rejimler çok olumlu terimlerle geçerken, ABD'ye eleştiri getiren ülkelerin yöneticileri için bunun tam tersi yapıyor.

- ABD içinden gelen eleştirilere yer verilmiyor. Ve Prof. Dorman şu açıklamaları getiriyor:

BASIN ÜZERİNE KİTAP

Dorman yirmi yıldır basının, politik ve ekonomik erk ile olan ilişkisine genelde eğilmiş, özellikle de Amerikan dış politikasını izleyişine bakmış. Şu sıralar, "Amerikan basını ile İran" konusundaki kitabı çıkıyor. Çok satan basın kendisinin çalışmalarının giderek ender olarak yayınlanmasını, araştırma konunun özelliğine bağlıyor.

Dorman, Amerikan basınının göründüğünden çok daha kötü olduğunu ileri sürüyor. Sanılanın tersine, gayet ideolojik olduğu ve egemen güçlerin koruyucusunu yaptığı görüşünde. Araştırıcı gazeteciliğin ve gizli şeylerin bulup çıkarmanın çok az görülür hale gelmesinin nedeni olarak, bu tür gazeteciliğin yalnızca yukarıdan yesil ışık yakılınca yapılmıyor olmasına gösteriyor.

- Basına yönelik geleneksel eleştiri,

Who's more believable?

Kitle iletişim araçları sahasında gerçek bir dev olan Times Mirror'da çıkan bu ilan, kitle iletişim araçlarına mı yoksa erk'e mi inanılacağı konusunda herhangi bir soru getirmiyor, CBS'in ünlü haber programcısı Dan Rather'in Ronald Reagan kadar güvenilir olduğunu övünüyor!

ULUSAL GÜVENLİK DEVLETİ

- Ulusal güvenlik devletinin eleştiri kaldırımı hiç niyeti yoktur. Liberalizmin solundaki tüm politik muhalefet, küçük ve dağınık entellektüel gruplardan, geçici halk hareketlerinden ve kampanyalarından oluşuyor. Bu arada, sendikal hareketin kanadının kesik olduğunu, devlet ideolojisi içinde yer aldığı da belirtmek gereklidir. Çıkmamasına izin verilen seslerin tümü, üst mevkideki tanınmış politikacılardan, iş adamlarından ve akademisyenlerden geliyor.

Bunlar da, belirli çerçevelerin dışına çıkmadıkları sürecek.

Silahsızlanma tartışıldığı zaman, politikacılar ve uzmanlar arasında ve ayrıntılar konusunda yapılıyor. Gerçek eleştirciler, tek tük pürüz çakaran, gösteri yapan bireyler olarak tanımlanıyor.

Kontralar'a destek konusundaki tartışmalar, tümüyle Amerikan çıkarları doğrultusunda yapıldı. Hiçbir politikacı kalkıp, Sandinist yönetimi savunacak cesareti kendinde bulmadı.

İletim araçları, belirli bir centilmenler sosyetiesinin üyelerinin elindedir. Bu kişiler, kokteyl soolanlarında, golf sahalarında karşılaşış birlikte olurlar ve aralarındaki ufak tefek görüş ayrılıklarını mutlaka tatlıya bağlarlar. ABD basını bugün ülke üst yapısına öyle bağlıdır ki, sorulduğu zaman hemen bütün gazeteciler, kendi basınlarının dünyanın en özgür basını olduğunu ve nesnellikten asla ödün vermediğini söylerler.

Amerikan gazeteciliğinde söylenen bir sözü tınak içinde ve kendinizden bir şey katmadan verirseniz, nesnel gazetecilik görevinizi kusursuzca yerine getirdiniz demektir.

TERÖR DENGESİ

Bu "nesnel" gazeteciliğin sonucu olarak, ortaya gayet açık eksiklikler çıkmıyor. Her şeyden önce, gazeteciler, ulusal güvenlik devletinin yarattığı psikolojik terör dengesinin ürünüdürler. Bu dengeye göre Sovyetler Birliği saldırın düşmandır, kapitalizm refah demektir ve üçüncü dünya ülkeleri, komünizm den etkilenmiş anti-demokratların tehdidi altındadır.

Bunun dışında, gazeteler nesnellik adına, üst yapının görmek istediği şeyler yazıyorlar. New York Times'dan Judith Miller, "Bizim görevimiz haber yaratmak ya da haberleri etkileyebilecekler görüşlere yer vermek değildir," diyor; "bizim görevimiz, olayları ve görüşleri ortaya çıktıkları gibi işlemek." Yani, gizli şeylerin açık'anmasına yer yok!

Buna ek olarak, nesnelligin belirtisi olan tınak içi alıntıların büyük bir çoğunu, üst üyelerinin sözleri olduğu olduğunu belirtelim.

William Dorman, denge gazeteciliğinin, konuşmaların karşılıklı olarak aktarılması demek olduğunu, araya gazetecinin açıklayıcı bilgiler vermek, gerekli soruları sormak için girmesine izin verilmeyiğini sözlere ekliyor. "Gerçek iki kanattan birindendir, ortada değil." Ve şöyle sürdürür:

- Son olarak, bu tür gazeteciliğin, gelen haberlerin fena halde parçalanmasına yol açtığını eklemek gerek. Yorumlu yapılmayan haberlerin içeriği, ne bakımdan önemi olduğunu ve gerçek degeri gümbürtüye gidiyor. Okur her gün binlerce bulmacanın kafasına yağına on binlerce parçasının altında kalır; parçaları birleştirerek genel görüntüyü ortaya çıkarma olanağından yoksun olur.

Profesör Dorman, söyleşimizi şu sözlerle bitiriyor:

- Ne ki bu durum, basınıza erk'in eleştiri gözlemcisini olmakla övünme hakkı vermez.

Başkan Reagan, özel bir etkiye basını kurcalamış, kandırılmış ve korkutmuştur. Reagan yönetimi, halkın çoğunluğunun politik reflekslerini yönlendiren devlete karşı halkın bilincinde yatan korku dolu sevgisinin tellerinden çalmayı bilmiştir.

SADIK BASIN

Ulusal geri çekilme döneminden sonra ülke sınırları dışında girişen bir yonetmeye geçilmesi, basının sadık olması eğilimini doğurur, diyor William Dorman. Nükleer savaş tehlikesini güncelleştirerek, düşmanı çiğirtkan renklere boyayarak ve anlamsız, bireysel bir teröristinden oluşan tuzu biberi ekleyerek Reagan yönetimi, uzun süre ciddi eleştirilerin olmasını önlemeyi başardı.

- Biz İranlılarla alay ediyor, Humeini gibi bir deliye nasıl olup da taptıklarına şaşıyoruz ama Reagan ile Humeini arasında önemli benzerliklerin olduğunu unutuyoruz. Her ikisi de, iki kafası karışık halkın üzerinde aynı etkinin sahibi olabildiler. Şimdi Reagan kürsüden düşüyorsa, bu bizim basının becerisinden ötürü değildir. Ancak bir Suriye gazetesi büyük açıklamalarda bulununca bu konuya değinmek zorunda kaldılar. Daha sonra da İran parlamento sunun sözcusu tüyler ürpertici şeyler ortaya döktü. Zaten zaman, bir değişim için çok çok elverişliydi; seçmen barometreleri bir değişim zamanı geldiğini gösteriyordu ve başkanlık seçimi ne iki yıl kalımı. Hükümet şeşeli yanlışlar yapmıştır: bir Amerikalı gazeteci ile casus olduğu ileri sürülen bir Rus'u değiştirmiştir, Libya teröristi konusunda basına yanlış bilgi vermiş ve Reykjavik'te büyük bir yanlış adım atmıştır. Şimdi İran'a Beyaz Saray mahzenlerinde alınan gizli kararlarla silâh satıldığı, gizli banka hesapları olduğu ve Kongre'ye yalanlar söylendiği çorap sokğu gibi ortaya çıktıkları gibi işlemek." Yani, gizli şeylerin açık'anmasına yer yok!

Buna ek olarak, nesnelligin belirtisi olan tınak içi alıntıların büyük bir çoğunu, üst üyelerinin sözleri olduğu olduğunu belirtelim.

William Dorman, denge gazeteciliğinin, konuşmaların karşılıklı olarak aktarılması demek olduğunu, araya gazetecinin açıklayıcı bilgiler vermek, gerekli soruları sormak için girmesine izin verilmeyiğini sözlere ekliyor. "Gerçek iki kanattan birindendir, ortada değil." Ve şöyle sürdürür:

- Son olarak, bu tür gazeteciliğin, gelen haberlerin fena halde parçalanmasına yol açtığını eklemek gerek. Yorumlu yapılmayan haberlerin içeriği, ne bakımdan önemi olduğunu ve gerçek degeri gümbürtüye gidiyor. Okur her gün binlerce bulmacanın kafasına yağına on binlerce parçasının altında kalır; parçaları birleştirerek genel görüntüyü ortaya çıkarma olanağından yoksun olur.

"Ekmek İstiyoruz Evet, Gül de İstiyoruz Ama!"

A.B. Göhler

8 Mart bütün ülkelerde "Dünya Kadın Hareketi Uluslararası Dayanışma Günü" olarak anılıyor. Kadın-erkek eşitsizliğinin toplumun büyük kesiminde kadınlar aleyhine fiilen sürüp gittiği, hatta kazanılmış kadın haklarına karşı -çoğu dinsel kökenli- yeni tehditlerin yükseldiği günümüz Türkiye'sinde 8 Mart'ın anımsanması, gectığımız ay, ne yazık ki dar bir çevre ile sınırlı kaldı. Elbette, bütün bir mücadelenin bir tek güne sığdırılması ya da kadın haklarının yılda bir gün animsanarak diğer zamanlarda üstünün kullenmesi değil özlenen. Arkadaşımız A.B. Göhler de, Federal Almanya'dan yazıp gönderdiği, Dünya Kadın Hareketi'nin dününe kısa bir bakışı içeren yazısında beşçimizi her an bu konuda da canlı tutmamızı istiyor olmalı...

B.S.

Eviensel açıdan bakıldığında "kadın hareketi"nin kökeninin "işiçi hareketi" kadar eski olduğu ve günümüzde de "işiçi hareketi" kadar güncelliğini sürdürdüğü görülür.

"Kadın sorunu"nu köklü biçimde ilk inceleyenler Marx ve Engels'tir. Özellikle Engels "Dillerin, Devletin, Özel Mülkiyetin Kökeni" adlı yapıtında, kadınların eziitmeye başlamasının si-nifsal ve toplumsal nedenlere dayandığını belirtiyordu. Engels, kadınların eşitsiz konumlarının biyolojik, ya da psikolojik nedenlerden kaynaklanmadığını, kadınların binlerce yıl toplumun eşit üyeleri olduğunu, ancak özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla ailedede ve toplumda geri bir konuya düşükleri ni kanıtlamaktaydı.¹⁾

Alman Sosyal Demokratlarının önderlerinden August Bebel'in Şubat 1879'da, yani bundan yüzseki yıl önce yayınlanmış olan "Kadın ve Sosyalizm" adlı yapıtı, o zamandan bu yana, bu konuya sıkı sıkıya bağlı olarak canlılığını kaybetmemiş, güncelligiyi yitirmemiş bir yapıttır. Bebel'in söylemeklerini kadın hareketlerinin geçirdiği aşamalar, bu yolda çekilen zorluklar kesin şekilde doğrulamıştır. Kadın hareketleri içinde kazanılan pratik Bebel'in yapıtını bütünlemiş, genişletmiş; fakat içeriği önemini hiçbir biçimde yi-

tirmemiştir.²⁾

Bu arada, yaşantısı boyunca "kadın sorunu" üzerine çalışmalar yapmış ve büyük eserler vermiş Aleksandra Kollontay'ın ismini anmadan geçemeyeceğim. "Kadın sorunu" için yıllar yıldı mücadele vermiş ve vermekteden, erkek veya kadın, o kadar çok kişi vardı... Kanımcı, bugün artık "kadın sorunu" yalnızca "kadınların sorunu" olmaktan çıkmış, evrensel bir sorun haline gelmiştir.

A.B.D. VE AVRUPA'DA KADIN HAREKETİ

8 Mart'ın Dünya Kadınlar Günü olarak saptanmasına, daha doğrusu özel bir kadınlar günü oluşturulması düşüncesine nereden gelinmiştir? Bunun öncüleri kimlerdir? Bu konuda anımsanması gereken bir dizi olay var: örneğin; 1858 yılında New York kadın işçilerinin, insanlık dışı çalışma koşullarına karşı ve eşit işe eşit ücret için yaptıkları yürüyüşler. Daha sonra, 1908 yılında Manhattan'da, tütün ve tekstil kadın işçilerinin daha yüksek ücret, daha iyi çalışma koşulları ve daha kısa iş süresi için grev ve yürüyüşleri. Ama böylesi bir "gün"ün doğuşu, asıl 1909 yılında, Amerikan sosyalistlerinin, kadınlar oy hakkı verilmesi ve sosyalist düşünce için yaptıkları propaganda ve

gösterilere dayanır. 20 Şubat 1909'da Amerika'nın bütün kentlerinde "Kadınlar Günü" bayram şenliği içinde kutlandı. O gün, kadın hareketinin temsilcileri göz alicı bayraklarıyla sosyalistlerin yanında yürüyüse katıldılar.

8 Mart 1909'da yine New York'da, daha iyi yaşam ve çalışma koşulları ve kadınlar oy hakkı için, ayrıca çocukların işçi olarak çalıştırılmasına karşı büyük bir yürüyüş daha gerçekleşti.

O yıllarda Avrupa'da da, ister prolet kökenli, ister burjuva kökenli olsun, çok sayıda ileri düşüneli kadın, hareketin içinde yer aldı görülmüyor.

Aslında 1871 Paris Komün'ü sırasında Fransız kadınlarının verdiği mücadelede "Kadın Hareketleri Tarihi"nde çok büyük rol oynadığını vurgulamak gereklidir. Daha sonraları, Avrupa'da Alman sosyalistlerinin kadın hareketleri konusunda başı çektileri görüldü.

1907'de Stuttgart'ta toplanan Enternasyonal Sosyalist Kongresi'nin önde gelen ereklerinden birisi enternasyonal kadınlar konferansının yapılabilmesiydi. Bu konferansa onbeş ülkeden ellisekiz kadın temsilci katıldı. Kadın işçilerin, anne ve çocukların korunması ve kadınların politik eşitliği gibi temel konularda düşünce birliğine ve anlaşmalara varıldı. Clara Zetkin Stuttgart'daki konuşmasında, "Kadınlara oy hakkı verilmesi" için "bütün kadınların hep birlikte eyleme girmek zorunda oldukları" belirtmiş ve bu konuya bütün ayrıntıları ile eğilmişti.³⁾

26-27.8.1910'da 17 ülkeden 100 temsilcinin katılımıyla Kopenhagen'da 2. Enternasyonal Sosyalist Kadınlar Konferansı toplandı. Kopenhagen konferansında, her yıl "Uluslararası Kadınlar Günü"nün kutlanması kararlaştırıldı.

"Kadınlar Günü", alınan bu karar doğrultusunda ilk olarak 19 Mart 1911'de Danimarka, Almanya, Avusturya, İsviçre ve ABD'de kutlandı. Başarı beklenenin üstündeydi. Bir milyonun üzerinde kadın toplantılar ve

EKMEN VE GÜLLER⁴⁾

Birlikte yürüsek eller, bizimledir güzel günler
Mutfağın karanlığında ve kurşun renkli hangarda
Yoksul dünyamıza birden güneşin ışığı düşer
Şarkımız olur söylenen: Ekmek ve gül, dudaklarda.

Birlikte yürüsek eller, erkekler için de kavgamız
Hiçbir insan doğamaz ki, ana yoksunu toprağa.
İş tulumu, ter ve boğaz, değilse yaşamak yalnız
Ekmek İstiyoruz evet, gül de İstiyoruz ama!

Birlikte yürüsek eller, ölülerimiz omuzda
Onların ekmek çiğliği şarkımızla da yüksellsir.
Yetmedi onların sesi, aşka, güzele, sanata
Bu yüzden mücadelemez, ekmek kadar gül içindir.

Birlikte yürüsek eller, daha güzel bir gün işir
Yığınların efendisi çalışma artıktı yetir
Direnən kadın elleri tüm insanlık için açır
Hayat da bütün olmalı: Ellerde, ekmek ve gül!

(Cev. Yılmaz Onay)

Walter Womacka,
Ana ve Çocuk,
1969

yürüyüslere katıldı. Kopenhagen'da kabul edilen sosyalist eşitlik anlayışına bağlı olarak, temel istem "Kadınlara Oy Hakkı" ve "Toplumun Sosyalist Değişimi" idi.

1912 yılında Fransa, Hollanda ve İsviçre'de Uluslararası Kadınlar Günü ilk kez düzenlendi. Kadınlara oy hakkı, iş kadınlarının korunması ve günde sekiz saat çalışma için gösteriler ve yürüyüşler yapıldı.⁵⁾

1912'de ABD'de olanlar ise unutulamaz. Burada kadınlar bayrakların üzerine "Biz Ekmek İstiyoruz, Fakat Güller de" diye yazarak "Ekmek ve Güler" şiirini kitlelerin ortak sesi haline getirdiler.

Bu şiirin kaynağı Massachusetts eyaletinin Lawrens kentindeki 14 bin tekstil işçisinin grevine dayanmaktadır. 11 Ocak 1912'de, insanı ölmeyecek kadar geçindiren iş ücreti ve çocuk işçi şartlarına dayanımlıya karşılık grev başlandı. Özellikle kadınlar kesin bir doğuş verdiler. Erkeklerden çok kadın işçiler grev nöbetinde, grev kırtıcılarına karşı direndikleri için turuklandılar. Serbest bırakılmaları için para ödenmesi yerine hapise gitmeye yeşlediler. Kadınların şarkı olarak söyledikleri bu şiirle, bu grevün kazandi. Kadınlar bu şarkıyı yemek kantinlerinde, toplantılarında, gösterilerde, yürüyüşlerde ve kentin bütün sokaklarında söylüyorlardı.

İLK DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA KADIN HAREKETİ

1914 öncesinde Fransa, Çekoslovak-

ya ve Rusya'da da Kadınlar Günü toplantıları düzenlendi. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasıyla, 1914, uzun bir süre için "Uluslararası Kadınlar Günü"nın kitleSEL toplantılar ve yürüyüşlerle kutlanması son yıldı.

Ayrıca 1914'de Rose Luxemburg anti-militarist tutumu yüzünden bir yıl hapse mahkum oldu. Bu yıl içinde Almanya'da, Fransa'da, Avusturya'da ve İsviçre'de, savaş tehlkesine ve Rose Luxemburg'un tutuklanması karşı yapılan gösteriler, önceki gösteri ve dayanışmalardan daha da güçlüydü.

1915 yılında yalnızca Norveç ve İsviçre gibi tarafsız ülkelerde açık gösteriler düzenlenebildi. 1915'te Almanya'da bu tür gösteriler olağanüstü oldu. Zira savaş çırğınlığı egemeni ve barış görüşmeleri vatan hainliği olarak nitelendiriliyor. Keskin sansüre karşın Clara Zetkin "Eşitlik" gazetesindeki çağrısında, o yılın "Kadınlar Günü"nün savaşa karşı bir gün olarak ele alınmasını öneriyordu. 1915'in Kadınlar Günü eylemleri, 500 kadının Almanya'da parlamento önünde savaş kredisini protesto etmesi, sosyalist kadınların Bern'de, radikal pasifistlerin Denitauny'da toplantılarıyla sınırlı kaldı.

1916'da "Kadın işçiliği ve vatandaşlık hakları" üzerine, savaşa karşı gösterileri de içeren toplantılar düzenlendi. Savaş yıllarda kadınlar madenlerde, metal, makina, kimya ve elektrik sanayii kollarında çok ağır işleri yüklediler. Günde 14 saat erkek ücretlerinin %65 ve %75'ine çalışıyorlardı. Kadın-

Kaynaklar:

- (1) Z. Kılıçaslan, "Düşün", Mart 1986, İstanbul
- (2) Florence Hervé, "Brot und Rosen", Verlag Marxistische Blätter, Frankfurt am Main, 1979
- (3) Renata Wurms, "Brot und Rosen", Verlag Marxistische Blätter, Frankfurt am Main, 1979,
- (4) Renata Wurms, "Wir Wollen Freiheit, Frieden, Recht", Verlag Marxistische Blätter, Frankfurt am Main, 1983,
- (5) Renata Wurms, Frauen Bilder Lesebuch, Elefanten Presse GmbH, Berlin 1980.

Kafka, Bond, Böll

Düşünsel Tiyatronun Ülkemizdeki Yazgısı

Ayşin Candan

Tiyatro sanatını homo ludens'in en başta hangi yaşamalı güdüllerine seslendiği ölçüsüne vurursak, iki farklı tiyatro türü belirir; düşünsel tiyatro ile duyumsal tiyatro. Bu iki türün her yerde farklı izleyici topluluklarına seslenerek varlıklarını sürdürdüklerini, bazan birinin, bazan da ötekinin daha ağırlık taşıdığını görürüz. Örnegin güneyli ulusalarda duyumsal tiyatro, kuzeylilerde, özellikle de Almanca konuşulan ülkelerde düşünsel tiyatro önde gelir. İtalyanların *Commedia dell'Arte*'si, Fransızların *Opera Comique*, Bulvar, vb. türlerine karşılık Almanların felsefe ilkelerinden yola çıkan Schiller, Kleist gibi dram ustaları tarihte ve günümüz oyun dağalarında başı çeker. Bazi yazarlar ier iki yönelik yapıtlarında dengeli bir biçimde yan yana var etme yeteneğine sahiptir, Shakespeare gibi. Bazları da Can Yücel'in "Akıl, duyguların en incesi" deyiş gibi öyle sine keskin bir düşünselliği yakalarlar ki, bu, en derin duygusallığa özdeştir.

Brechi'in kuramında "damak tiyatrosu" ya da "mutfak tiyatrosu" gibi bir deyimle karşılaşabileceğimiz önemli bir kavram yer alır. Bu, günümüz Türk tiyatrosu benzeri durumları özetler bir deyim, ne yazık ki. Sıradan duyumsallığı aşan bir biçimde insanın en temel hayvansı içgüdülerine seslenen bir sahne yayımı, zaten aklından çok duyularına düşkün bir ulusun aklını iyiden iyiye belden aşağısına doğru celebiyor. Son yıllarda böyle bir tiyatro anlayışının giderek sahnelerimizde egemen olması, bunun kanıtı. Devletin tiyatrosunun sif ödev yerine gelsin düşünselyle oynadığı, önemli adlar taşıyan, fakat ruhsuzca oynanan yapımların yanı sıra, özellikle İstanbul tiyatrolarında anlamsız güldürü ve müzikallerden öteye geçilememesi de bu gerçeğe işaret ediyor. Sonuç olarak tiyatrodada zihinsel hazırlık arayan azınlık izleyici aradığını bulamaz durumda.

Düşünsel tiyatro adına seçenek olus-

turabilecek bir kaç yapım da ötekilerin kalabalığında izleyicisini bulamadan yi tip gidiyor. Oto-sansür, yanlış koşullanmış izleyici, kayıtsız eleştirmen ve yetersiz duyuru sonucunda çok önemli bir tiyatro anlayışı can çekişiyor. Bugünlerde İstanbul'da oynanmakta olan üç nitelikli oyun bu yazgıyı paylaşıyor. Bunların yazar adlarının yan yana sıralanması bile doğulu batılı tüm ölçülere göre etkileyici bir dizi ortaya çıkartıyor: Kafka, Bond, Böll. Her üçünün de kamuoyuyla ilgili sorunları var.

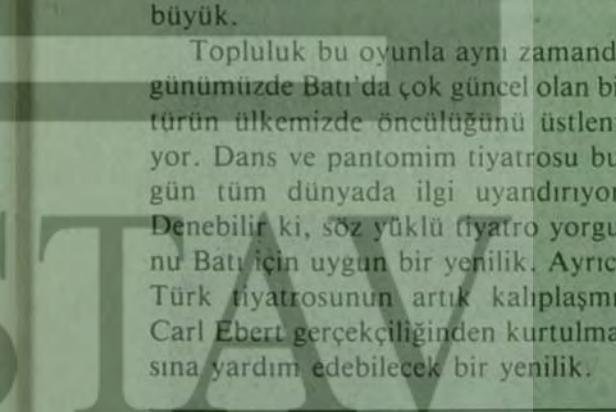
"DEĞİŞİM"

Kafka'nın *Değişim* başlıklı anlatısı Steven Berkoff'un sahneye uyarlanmasıyla sahneleyen Taner Barlas Mim Topluluğu, önce Kenter Tiyatrosunda oynadığı bu oyunu şimdi Kadıköy Moda sinemasında sürdürmektedir. Kafka'nın çağdaş tiyatro açısından önemi

Bu anlatım seçiminden ötürü *Değişim*, düşünsel yönelik başka oyunlara kıyasla ve onlardan farklı olarak bol söyle dayanan bir yapıt değil. Bedensel anlatım burada konusulan sözün ya-

"Yaz", Dostlar Tiyatrosu

"YAZ"

Dostlar Tiyatrosu'nun haftada tek gösteriyle sürdürdükleri *Yaz*, günümüz Batı tiyatrosunun en çok konuşulan "yeni" yazarı Edward Bond'un bir yapıtı. Oyunları 1960'lardan bu yana İngiltere'de ve başka ülkelerde sık olarak sahneneliyor. Buna karşılık yakın geçmişteki bir amatör girişim dışında ülkemizde ilk kez bu Dostlar tiyatrosu yapımlıyla tanıtılıyor. Edward Bond'un oyuncularının en çarpıcı özelliği, şiddete yer vermeleri. Bundan dolayı, özellikle orta sınıf izleyicilerden dehset ve red

"Katharina Blum'un Yitirilen Onuru", İstanbul Şehir Tiyatrosu

nışra onunla eşdeğer ağırlıkta belirleyici. Pantomim, dans, vb. anlatımların genelde daha duyumsal izlenimlere kaynak olduğu sanılır. Oysa bu tür bir oyunda önemli olan, koreografik ve bedensel becerilerin sergilennmesi değil, bunların etkilerinde düşünceye yönelik olması. Topluluğun bu sahneleyişte karşılılığı ve başarıyla üstesinden geldiği güçlük, bu karşılıklar arasında düşünce yanı ağır basan bir yapıyı gerçekleştirtilmeleri. *Değişim*'in içeriği, çağdaş insan üzerine belki en etkileyici bildirinin, sanırım bu başarıda payı büyük.

Topluluk bu oyuna aynı zamanda günümüzde Batı'da çok güncel olan bir türün ülkemizde önemini üstleniyor. Dans ve pantomim tiyatrosu bugün tüm dünyada ilgi uyandırıyor. Denebilir ki, söz yüklü tiyatro yorgunu Batı için uygun bir yenilik. Ayrıca Türk tiyatrosunun artık kalıplasmış Carl Ebert gerçekçiliğinden kurtulmasına yardım edebilecek bir yenilik.

"KATHARINA BLUM'UN YITİRİLEN ONURU"

İstanbul Şehir Tiyatrosu, dışardan çağrıda olan yönetmenlerle gerçekleştirdiği atımlardan en önemlisini bu yıl Yücel Erten'in dilimize çevirerek yönettiği *Katharina Blum'un Yitirilen Onuru* ile sunuyor. Yapıtları 1960'lardan bu yana İngiltere'de ve başka ülkelerde sık olarak sahneneliyor. Buna karşılık yakın geçmişteki bir amatör girişim dışında ülkemizde ilk kez bu Dostlar tiyatrosu yapımlıyla tanıtılıyor. Edward Bond'un oyuncularının en çarpıcı özelliği, şiddete yer vermeleri. Bundan dolayı, özellikle orta sınıf izleyicilerden dehset ve red

rin bir düşünselliğe yönelik topluma engellenmiş konumda kadın, işçi, vb. azınlık kişilerin yaşam savaşlarıyla ilgili bir bildiri içeriyor. Kafka ve Bond'un yapıtlarından farklı olarak *Katharina Blum*'da umut var.

Oyun, epik tarzda. Ard arda hızla geçen yaşam tablolarında belgesele yakın bir anlatım tempusu var. Bu, biraz siyah-beyaz bir anlatım ve yalnız bir usul. Şehir Tiyatrosu'nun Fatih sahnesinde oynanan bu oyunun izleyicisini bulduğu söylemeyemez. Fakat basını konu etmesi yüzünden başında uyandırıldığı yankı sayesinde öteki iki oyundan daha fazla şansı var.

Üç yapının da sahne estetiğine ilişkin sorunları yok değil. Ancak bunlar izleyicilerinden alacakları yanıtla üsteinden gelinabilecek sorunlar. Dostlar ve Mim Topluluğu izleyici olarak yalnızca çok genç bir kesite sesleniyorlar. Durum öyle ki, orta yaşa gelip de düşünmeyi bir kenara atmamış tiyatro izleyicisi yok mu, sorusunu akla getiriyor. Evet, tiyatro özünde duyumsal bir anlatım ortamı. Çünkü sanatçı ile izleyici yüz yüze getiren, şimdi ve burada var olan, sonra da yi tip giden bir sanat. Birçimden kaynaklanan bu duyumsallık, ancak düşünselliğe yönelik yayına anlamlı dengesini bulabilir. Tiyatronun yaşam için elzem olduğu nokta bu. Ancak, düşüncenin yaşam için elzem olduğunu kavranmasından gereklidir.

Öner Yağı
KARDELEN

1960 Akademik Kütüphane Kütüphane Bütün Oldu

"Tam Rolünde"

**Şahin
Yenişehirlioğlu**

Kollarında pazu bantları Gamalı Haç'ın yeni bir utkusunu kırmızı, kan kırmızısı rengindeki Nazi ruhunun derinliklerinde bir kez daha muşluyor. Binlerce insanın, tek bilincin insanların simgesi haline getirilmiş bu epifenomen, tarihinde yazısını değiştirecek atacaktır: Gamalı Haç Hint tapınaklarının süsleme sanatı motiflerindendir. Seksüel (cinsel) gücü betimler. Kırmızı renk ise, insanı büyütleyen en önemli bir renk olup şiddet ve saldırganlığı temsil eder. Siyah ise bitimi, ölümü, ama kurtuluşu, bir boşluktan geçisi gösterir. İşte Gamalı Haç'ın Hitler serüveni budur. "Büyük Alman" toplumunun "Hint Avrupa" kökenli süper insanın dünyaya açılmasını ve öteki insanlar üzerinde kesin bir hegemonya kurmasını sağlayan evrensel bir "fazilet-kardeşlik-ulusal birlik ve tek boyutluluk" bildirgesidir. İnsana ve dünyaya meydانا okuma göstergesidir. Bu simge çerçevesinde tek vücut olmuş süper insanlarlığını nasıl oldu da 1940-1944 ölüm süresinde bilincin ikiye bölünmesi gibi tam ortasından ikiye ayrıldı: Batı ve Doğu Almanya uluslararası ortaya çıktı? Aslında bu bir yabancı düşmanlığı olmayıp, kışacısı insan düşmanlığıydı.

* * *

Devlet tiyatrolarının küçük Sahne'de bize gösterime sunduğu Nesrin Kazankaya tarafından sahneye konan, yine bir Alman hem de Yahudi bir yazarın yazdığı senaryodan uyarlanan, Sezer Duru ve Nesrin Kazankaya'nın dilimize kazandırdığı "Tam Rolünde" oyununu bir genç olarak seyrederken - çünkü bu oyun gençlere hitabediyormuş, bir "Gençlik Oyunu"- hep biraz yukarıda sıraladığım düşünceler ve görüntülerle doluyordum.

Devlet Tiyatroları'nın böyle bir oyunu repertuarına almış olması çok sevindirici ve şaşırtıcı aynı zamanda. Çünkü, daha sonraki bir dönemde günümüz Almanya'sında yeni -Nazi öz-

lemelerin gündeme geldiği bir sırada, yabancı ve Yahudi düşmanlığının alabiligine - şiddetde de başvurularak - körüklenmediği bir dönemde, aynı oyunda da olduğu gibi yüce Türk insanının "aşağılık" Yahudi insanıyla eşdeğer tutulup "Go Home" dediği bir zamanda, Türk Devleti'nin politikasının kesinkes bilindiği bir evrede nasıl oluyor da böyle bir oyun konabiliyor. Yüce Devletiminin Yüce Tiyatrolarında? İşte şaşırtıcı olan bu noktadır. Eğer bizim "güzel" insanımızdan söz etmeyeip de yalnızca Yahudi'den söz etseydi bu oyun doğa olarak biraz zor sahnenelerini. Her neyse, sahnelenmiş ya önemli de olan bu.

Senarist Leoni Ossowski'nin cesurca oyunlaştırdığı, giderek politik önem artan bir toplumsal (ve sosyal) olay artık ne Almanya'nın ne de Türkiye'nin basit bir sorunudur. Bu, bütün bir Avrupa Toplulukları Birliği'nin yaşaması sorundur. Bu olsa, hemen bize, ülkemizde Afgan, Pakistan ve Arap mültecileriyle Iran'dan kaçış gelen bir öbek insanın da yazısını animsatıyor. Dolayısıyla, bizim de aynı Almanlar gibi bu konularda sorunlarımız, duygularımız, sorumluluklarımız ve haklarımız var. (Elbette ki durum daha farklı olmakla birlikte) bu konularda bir Devlet politikası söz konusu ülkemizde de. Aslında Türk ve Alman toplumları (öteki Avrupa toplumlarında olduğu gibi) çok hassas bir noktada bulunuyorlar tarihsel ilişkilerinde. Yabancılar ve Türkler dışarı atılıp ülkelerine döndüklerinde gene de bir yabancı değil mi gerçekte? Üniversitelerimizde, Almanya'ya bebek gitmiş delikanlı olup gelmiş nice gençimiz birbirleriyle arkadaş olup guruplaştıklarında -diğer Türk öğrencilerden ayrı durduklarında kendi aralarında Almanca konuşmuyorlar mı? Bunu söylemek o körpe dimaşları suçlamıyoruz, sorumlu da tutmuyoruz. Yalnızca uyum gösterme zorluklarını dile getiriyoruz. Almanya'da doğup büyüyen bir yabancı, bir Türk ne kadar Alman ne kadar Türk'tür aslında? İnsanları yalnız anne ve babalarının ilişkileri belirlemek, aynı zamanda bireysel, toplumsal ve ulusal kültür de belirler. Öyle olmasaydı ayrı ayrı gelenek, gorenek ve kültürler olmazdı yeryüzünde. Demek ki, bu gençler hem Alman ve

"Tam Rolünde" den

hem de Türk kültürlerinin birer ürünüdürler: o nedenle de Almanya'da Türk, Türkiye'de de bir Alman gibi hissedebilmektedirler kendilerini. Bu ise, insanın en önemli olan öğesinin, bilincin ikiye bölünmesi ve kişiliğinin parçalanmasıdır. O zaman, bu insanlar Dr. Moro'nun Adasındaki yeni tür yaratıklar gibi midir aslında? İşte dram burada yatar.

Leoni Ossowski bu gerçeği çok iyi vurgulamış, Kazankaya'da çok iyi sahneye koymuş. Sade gerçekçi bir tiyatro denemesinden bir örnek oluşturan bu oyun, gerek oyuncuların ve gerekse sahneye konuş modeli açısından -belki inanmayacaksınız ama- eğer oyuncular New York Amerikanca'sı konuşmuş olsalardı -bir Brodway oyunundan farklı izlenimler veriyordu. Oyunun içindeki robot-break dansı bir çeşni olarak anladık ama, oyunun yine böyle bir dansla bitmesi hem oyuncuların oyunculuğunu ve hem de oyunun dramatik yanını silip süpürdü. Seyirci sanki bir diskordan çıkışmış gibi.

ca oyunun en önemli yanını, yanı sorunsalı, Neo Nazizm'in dehşetini unutmuş gibi görünüyor.

* * *

Oyunda kullanılan müzik, sözler tamamen yerli yerindeydi. Hele müzik, gerçekten bir Hitler dönemini en ücra köşedeki kılcal damarlarımıza kadar ulaştırıyordu. Sahnedeki dekor hiç de fene değildi. Stilizasyon Brodway yerine Berliner Topluluğunu anımsatsaydı daha gerçekçi olurdu. Zaten Almanya'da oynandığında robot-break dansı yokmuş. Tamer Levent'in (öğretmen Röpke) oyunu sanki hem oyuyormuş hem de oynamamış gibiydi. Belki de yalnız doğallığı bu biçimden ileri gelmektedi. Ayrıca, Wolle'nin babası 1. Polis-Müdür Rahmi Dilligil rolünde en iyi gitmiş yeni Nazi bir simayı canlandırmıştı. Fizyonomisi de çok elverişliydi bu rol için. Diğer oyuncuların, yeni yetme tiyatro eğitimi gören öğrencileri oynamış olmamış. Bu oyunu kendini genç hisseten herkes mutlaka seyretmeliydi, seyretmeli. Brova tüm oyun kadrosuna onların genelde başarılı oyunlarını hiç de görgelemez. Wolle daha doğal ölemez miydi tok sesli makineli acımasız tüfeğin tarakaları karşısında? Çünkü, silahın katı gerçekçi sesi etkisinde biz seyirciler bile ölüm duygusuna kapılmışken Wolle nedense bir tür dans eder gibi öldü. Bir de, en çarpıcı, tüyler ürpertici bir sahneyi vurgulamadan edemeyeceğim: Metin'in Wolle'yi bir kareye oyunla devirip Neo-Nazi gençten (Wolle'den) intikamını alına bir biçak tehdidi altında "Gamalı Haç"ı çizerek alması. En büyük gerilime sahip olan bu sekansta hem Ege Aydan hem de Zühtü Erkan bu oyundaki en önemli aktörlük yanlarını bize ilettiler. Estetik açıdan çarpıcı diye bilileceğim bu oyuna yazık ki Ankara'da yalnızca yirmi seans, saat 18.00 saatlerinde ve Güney Doğu Anadolu turnesinde de elli seansın üzerinde oynanarak şimdilik mevsimini kapattı. Bir de "Gençlik Oyunu" olarak lanse edilmesi yeterli olmamış. Bu oyunu kendini genç hisseten herkes mutlaka seyretmeliydi, seyretmeli. Brova tüm oyun kadrosuna

"İki Perde Azizlik"

Musa Aydoğanoğlu

Türkiye'de halktan yana tavır alan bir aydının, "bize özgü demokrası"nın niyetlerinden payına bir şey düşmemesi olası mı?

Levent Kırca Tiyatrosu'nun oynadığı, "İki Perde Azizlik"de, Aziz Nesin'in iki kısa oyununun yanısıra, Türk imzahının bu büyük ustasının yaşamından kesitler de sunuluyor: Babiali'ye ilk gelişen, genç ve yetenekli bir yazar olarak kısa sürede isim yapması, yazlıklarından hoşnut olmayan iktidar yanlılarının baskısı, muhibirlerin devrede girmesi, işsiz kalması, dergilerinin kapatılması, hakkında kovuşturma açılması, hapse alınması, sürgüne gönderilmesi.. kısacası onurlu bir yetmiş yıl...

Levent Kırca'lar, Aziz Nesin'in yarışlarıyla, onun hakkında yazılan yazılarından yola çıkarak oluşturmuşlar metni. Ve tiyatronun görsel olanalarından fazlasıyla yararlanmışlar. Bir yandan kendileri oynarken, öte yandan slayt gösterileri eşliğinde efektden sesi-

ni vererek Aziz Nesin'i de sokuyorlar. Böylece hem anlatıcının tiyatro ölçülerine göre oldukça uzun olan konuşmalarının neden olabileceği durağanlık aşıyor, hem de oyunun daha sıkak ve ilgi çekici kılınmasına önemli bir katkı sağlıyor.

Yazarın yaşamına ilişkin bölümler, oyunda her iki perdenin başında veriliyor. Daha sonra, onun yıllar önce yazdığı halde bugüne dek oynanmamış olan iki kısa oyunu: "Yaşasın Kavuniçi" ile "Bir İnsan Başı Üzerine Üç Sesli Üzünç" sergilendi.

Birinci perdede sunulan "Yaşasın Kavuniçi": çıkış ilişkilerine dayalı burjuva evliliklerini irdelerken, arka plan da demokrasının gelişmediği bir ülkedeki iktidar kavgalarını anlatıyor. Bu ülke yabancısı olduğumuz bir ülke değil.

Oyunun ikinci perdesinde gösterilen, "Bir İnsan Başı Üzerine Üç Sesli Üzünç" ise, başına büyük ödül konan bir kaçakla, bu ödülün peşinde olan muhibir ve görevi gereği kaçağı öldür-

mek zorunda olan, ama kaçakla yüz yüze geldiği halde vicdanı görevine ağır basıp, öldürmeye eli varmayan polis arasında geçen olayların anlatıldığı bir kara mizah. Yazar burda yaşama hakkının insanın en kutsal hakkı olduğunu vurguluyor. Birazcık insancıl duygular taşıyan her insanın, başkalarının bu kutsal hakkını kolay yokedemeyeceğini, bu duygularдан yoksun olanların ise, kurbânlarından daha çok korkuya kapıldıklarını gösteriyor.

Başta Levent Kırca olmak üzere tüm oyuncuların, kara mizahın o sesli gülmeyle, sessizce düşünme arasındaki biçak sırtını andıran ince çiziyi algılamaları, oyunda verilmek istenenlerin seyirciye daha kolay ulaşmasına önemli bir katkı sağlıyor.

"İki Perde Azizlik", bir yandan Levent Kırca Tiyatrosu'nun sergilediği oyunların içinde en başarılılarından biri; öte yandan komedinin, basit ve işlevsiz devinimlerle, içi boş sözcük oyunlarına dayalı bulvar gösterileri olmadığını da bir göstergesidir.

Suskunluk mu, Türkü mü?

Hüseyin Caner Fidaner

Her önemli toplumsal süreç, öteki kurumları olduğu gibi sinemayı da etkiler. Örneğin Sovyet sineması içinde ikinci Dünya Savaşı teması çok büyük bir yer tutar, bunun gibi 1929'daki büyük ekonomik krizin ABD sinemasına önemli etkileri olmuştur.

Büyük toplumsal süreçler, insanların önemli düşünsel tartışmalarını gündeme getirir. Bir yandan savaş alanındaki askerler birbirleriyle çarpışırken, öte yandan insanların düşünsel dünyasında yurtseverlikle hainlik, yüreklikle korkaklık çarpışmaktadır. Ekonomik kriz dönemleri de, dayanışmaya bireyciliğin, yardımlaşmaya bencilliğin karşı karşıya geldiği dönemlerdir. Toplum bütünüyle çözümlememiş çatışmaları bir kez de ürettiği filmlerde sorgular, doğrular-yanlışlar sinema yoluyla tartışırlar. Bir film bu açıdan "iyi film" sayılabilmesi için ilk koşul sorularını yerinde seçmesi, yanı gerçekten toplumun gündeminde olan sorulardan hareket etmesi olmaktadır. İyi film olmanın ikinci koşulu, bu soruları tartışırken temelde doğru ilkelere dayanmaktadır. Ama burada söz konusu edilen, insanlık, dürüstlük gibi son derece genel ve evrensel ilkelere dayanır. Sorular yerinde olur, tartışma da doğru ilkelere dayanırsa üçüncü koşul büyük ölçüde kendiliğinden yerine gelir ve filmde doğru yanıtlar da elde edilebilir. Ancak bu doğru yanıtları, etkin bir filmde, **edilgen** bir izleyiciye aktarılan doğru sonuçlar biçiminde tanımlamak oldukça kaba bir yaklaşım olacak. Aslında hem film, hem de izleyici etkindir, bu ikisinin **iletişiminden** doğru sonuçlar ortaya çıkar.

Ülkemizde de, büyük toplumsal süreçlerin sinemaya olan etkisiyle ortaya çıkan filmler var. **Ses (*)** ve **Sen Türkülerini Söyle (**)** de, bu filmlerden ikisi. Bu filmlerde, 1980 sonrası uzun yıllar hapiste kalmış olan kahramanın

çıktıktan sonra toplumla ilişki kurma çabası anlatılıyor. Ancak her iki filmde de kahramanın bu konuda çok büyük bir başarı sağladığını söylemek zor. Her iki film de şöyle bir soruya yola çıkıyor: "1980 sonrası yıllarca toplumdan soyutlanarak yaşamış olan kişiler, sonrasında toplumla nasıl ilişki kuracak?" Galiba filmlerin en büyük engeli de böyle bir sorudan hareket etmeleri olmuş. Çünkü gerçekte içerisindeki insan dış toplumdan **bütünüyle değil**, ancak belli yönlerden yalıtılmış durumdadır. O halde çıktıktan sonrası uyum sorunu, kalıcı, derin bir çelişki değildir, geçici ve güncel bir sorundur.

Her iki film de topluma uyum temasını, bireyle toplumun karşı karşıya olduğu bir örgü içinde işliyor, ama uyumsuzluktan farklı tarafları sorumlu tutuyor: **Ses**'te bireyin **Sen Türkülerini Söyle**'de ise toplumun bu uyumsuzluktan sorumlu tutulduğunu görüyoruz.

GERÇEK SORULAR...

Gerçek sorular nasıl bulunacak? Herhalde 1980 sonrasıın tartışılabilirliği için önce daha öncelerinin doğru değerlendirmesi zorunlu oluyor. Gündemdeki soru, kimin haklı, kimin haksız olduğunu bulmak. Ama bu soru, yalnızca bu yazının değil, genel olarak sinema sanatının sınırlarını aşan bir genişliğe sahip. Bu nedenle, bu filmleri, yalnızca getirdikleriyle değil, getirmedikleri ve getiremedikleriyle birlikte değerlendirmek, daha sonra bunun nedenselini tartışmak gerekiyor. O dönemde gerekince açık ve doğru biçimde tartışamayan yalnızca sinemamız mı?

(*) Ses, Yönetmen: Zeki Ökten, Oyn: Tarık Akan, Nur Süre, Sen: Fehmi Yaşar, Gör. Yönetmen: Orhan Oğuz, 1986.

(**) Sen Türkülerini Söyle, Yönetmen: Şerif Gören, Oyn: Kadir Inanır, Sibel Turnagol, Sen: Turgay Aksöy, Gör. Yönetmen: Aytekin Çakmakçı, 1986

DÜZELTME: Geçen sayıda "Association of Trotsky" olarak yazılan filmin doğru adı "Assassination of Trotsky" olacaktır. Düzeltir, özür dileriz.

Sen Türkülerini Söyle: Yönetmen, Şerif Gören

Örümcek Kadın'dan Halkalı Köle'ye

Haldun Armağan

Edebiyat ile sinemanın buluşması, kaçınılmaz beraberliklerden biridir. Her okuyusta yeni bir haz elde ettiğimiz çok iyi kotarılmış bir film bulunuyor. Eşcinsel mahkum (William Hurt) devrimci casusluğunu yapması için, cezaevi yönetiminin planları sonucu aynı hücreye konmuştur. Aradaki ilişkili nasıl kurulursa kurulsun; eylemcinin ağızından diğer arkadaşlarının adı alınabilirse, William Hurt serbest kalacaktır. İki mahkumun önce birbirini itmesi, ardından bu beraberliğin yalnız bir sevgiye dönüşmesiyle sonuçlanacak; Babenco burada da melodram kâplarının kolaylığına kapılmıştır; cezaevi yönetiminin planlarının boşça çıkışmasını sergileyecektir. "Örümcek Kadın'ın Öpücüğü", özellikle Hurt'un "film anlatma" bölümlerinde eşsiz sahnereler dolu; sinema tadının her kareye sindiği; biçim ile içeriğin birbirine feda edilmemiş örnek bir yapıt. Videosu olanlar için, kaçırılmaması gereken bir fırsat. William Hurt'un bu filmdeki rölli ile Cannes'85'te en iyi erkek oyuncu ödülünü kazanması daha sonra da Oscar alması, hiç de sürpriz değil...

Bu giriş, özellikle "Örümcek Kadın'ın Öpücüğü" gibi önemli bir film için gereklidir. Romanı okuyanlar ve daha sonra filmi izleyenlerin, genelde paylaştığı ortak eleştiriler, "romانın asıl bağıllılık" temeline dayandırılmıştır, gözlediğimiz kadaryla. Bu ise, filmin önemini azaltıcı bir etmen gibi kabul ediliyor; oysa tam tersi...

Bir Yılmaz Güney biçimindeki "Pi-xote" dan sonra, Hector Babenco'nun ikinci filmi "Örümcek Kadın'ın Öpücüğü". Brezilyalı yönetmen, bu kez Amerikan firmaları ile ortak yapımı yürütmeye ve uluslararası alanda şansını -en azından dağıtım ağına girebilmek açısından- artırmak istemiş. Örümcek Kadın'ın Öpücüğü, çizdiği kişilikler ve buna eşlik eden fonu ile dikkati çekiyor, öncelikle. Adı hiç gerekli ve önemlidir; bir ülkede -baskı rejimi altında- düşüncelerinden ötürü cezaevinde yatan bir devrimci ile cinsel tercihlerinden ötürü hapsi boylayan bir eşcinsel öyküsü; "Örümcek Kadın'ın Öpücüğü".

Böylesine zıt gözüken kişiliklerden bir ilişki yumağı çıkarmak ve bunu sağlam bir fon ile desteklemek, sinema açısından barındırdığı tuzaklar düşünülürse, hiç de kolay bir iş değil. Hector Babenco'nun yaptığına tam tersine,

Halkalı Köle: Yönetmen: Ümit Efekan

uyarlamayı, her sayfaya sonsuz bağlılık olarak algılıyor. Yazinsal yönü zaten tartışmalı bir romanı, çok iyi özümsemeden, olduğu gibi filme aktarmak düşüncesi; son derece yanlış. Yanlış; çünkü, Efekan kendisinden hiçbir şey katmadan, ne yazıldıysa, onu görüntülemek gibi akıl almadır bir uygulamaya baş vuruyor. 12 Eylül öncesi dönemin terör olaylarının görüntülenen gazete kesikleriyle başlayan jenerik; yazar kahramanı oynayan Tarık Akan'ın "korkularının" anlatıldığı ilk bölüm; "sinema dışında bir şeyler görmeye hazırlanın" der gibi. "Halkalı Köle" evlilik kurumuna karşı çağdaş bir eleştiri getiren; doğruluğu tartışısına, bir mesaj veren film olabilirdi: bu fırsat kaçırmıştır.

Ümit Efekan'ın bu tür bir kaygısı da olmamış anlaşılan. Bilinen bir romanı sinemalaştırmak, her zaman iyi sonuç verir düşüncesine, tüm ekibin katıldığı söylenebilir. Bir filmde iç monologların çok dikkatli kullanılması ve içerikle çok iyi örtüşmesi gereklidir; Halkalı Köle' nin neredeyse yarısında, bu yönteme başvuruluyor. Nedeni çok açık: Sinema yapmaktansa, film kahramanına romanın belli başlı sayfalarını okutmak, çok kolay!

"Halkalı Köle" ne yazık ki, romana çok bağlı kalmak kaygısında estetik açısından başarıya ulaşamıyor ve filmden Zuhal Olcay'ın oyunu dışında olumlu bir şey kalmıyor. "Halkalı Köle"yi, sinemanın bir atmosfer yaratmak, bir dünya kurmak olduğunu daha iyi anlamak için izleyebilirsiniz.

(*) Örümcek Kadın'ın Öpücüğü (Kiss Of The Spider Woman)/Yönetmen: Hector Babenco/William Hurt. Raul Julia, Sonia Braga/100 dk.

(**) Halkalı Köle/Bekir Yıldız'ın aynı adlı romanından Yönetmen: Ümit Efekan/Tarık Akan, Zuhal Olcay, Melike Zoba/90 dk.

Romanda Tarihseli Soyutlamak

Semih Acar

Hazreti Ali, olurken son sözleriyle oğullarına söyle seslenir: "Ömür dediğin, şimşekten hızlı geçer. Ama gericie, mazlumun yanında olanlar için, parıltısı sönmeyen bir ışık kalır ki, bu ışık mezarınızın bekçisi olur. Ey Hasan, ey Hüseyin, mezarlarınız ışıklı mezarlardan olsun. Olsun ki, inanmış insanlar izlerini kaybetmesinler." (s. 22)

Bekir Yıldız'ın yeni kitabı *Ve Zalim Ve İnanmış Ve Kerbela*, bu mesajın izini süren bir öykü. Hazreti Ali ve oğullarının, Muaviye ve oğlu Yezid'in kıyıcılığına kurban gidişlerinin öyküsü.

Roman, tarih sayfalarına düşmüş ya da onun ötesine gecerek, tarihsellik kâtin yükselsi bir olayı üç ayrı biçimde yansıtıyor: İlk, olayı kendi zaman ve mekan sınırları içinde, kendi belirlenis biçimini bozmadan. İkinci, olayın günümüzde kazandığı birörnekliği yakalayıp, ya bugünün geçmişteki ya da gecmişin bugündeki yansımalarını irdeleyerek. Üçüncü, olayın bugünü önleleyen toplumsal ve siyasal süreçlerin bir parçası olduğunu görüp, bugünü gecmişin süreçi olarak alarak -yani, olaya kendi zaman ve mekan sınırlarının ötesinde bir kimlik kazandırarak.

Tarih romanı ile tarihsel romanı birbirinden ayırdedeecek olan da, yine bu üç ayrı yansıtma yöntemi olacaktır. İlk ikisi birbirine akişkan bir geçişle bağlı olmalarına karşın, üçüncüsü niteliksel bir ayırmadır. İlk ikisiyle tarih sayfaları edebiyata sıçrarken, üçüncüsüyle edebiyat yapımı tarihsellik kazanacaktır. Geçmişe yaşanmış bir olay, kendi oluşum biçimini koruyarak romanda yerini aldığına, tarihsel bir bireşimini arkalamakla yetinecektir. Roman gerçeklikyle kaynaşan tarih ise, romanın ana gelişim çizgisile örülün bireşimin kendisi durumuna gelecektir. Tarih artık bir konu değil, romanın içeriği, dramatik yürütütüsüdür.

Bekir Yıldız *Ve Zalim Ve İnanmış Ve Kerbela*'da asıl olarak ikinci yönteme sadık kalırken, tarihsel olmanın kâtiyesine getirdiği öyküsünü, orada bırakır. Kerbela'yı tarihsel maddeci bakışla görür ama, öykü tarihsel değildir.

Bekir Yıldız Kerbela olayını kendi oluşum süreci içinde anlatmadığı için, öykü kendisinden sonraki süreci bütünluyen bir parça dönüsmüyor. Hazreti Ali ve oğulları Hasan ve Hüseyin'in katledilişi ile onların yerlerine Muaviye ve oğlu Yezid'in halife oldukları, Kufa halkınin "daha güçlü olduğunu kestir"idine biat etmesi, çok düzlemli roman dokusu içinde değil, dışsal anlatı tarafından kurulan, tek bir düzlem üstünde yerleriler. Bir tarih öyküsünün gereği olarak, öyküdeki kişiler gerçek kişilerden aktarılırken, aslina uygun biçimde edebiyat gerçekliği içinde yeniden yaşıtlırlar ama, içsel-düşünsel çatışmalarıyla değil, yalnızca dışsal anlatıya bağımlı olarak.

Oysa roman bireysel, toplumsal ve siyasal çelişkilerin çözümünü dışsal anlatının arkasına koymadan, her iki düzlemi birleştirmeye çalışır. Tarihsel olgular da, iç çatışmaların aksı içinde gözler önüne serilir.

Ali, Hasan, Hüseyin ya da Muaviye ve Yezid tarih içinde süzülen kişilikler olarak değil, uzlaşmaz iki ayrı davanın taşıyıcıları olarak okur önüne çıkarlar. Bu yüzden öykü somut tarihsellik arayışına değil, soyut tarihsel hâliklik belirlemesine dayanıyor; siyasal işlevinin yerine getirmesi ve bir davanın yükseltilmesi amaçlanıyor. "Mazlumlar" 1300 yıl sonra hâlâ inançlarından ödün vermeden, "zalimler" in kıyıcılığına karşı savaşıyor, ardlarında bir ışık izi bırakıp, ölüme gidiyorlar. Kerbela gerçeği, 1300 yıl önce açılmış olan sayfadan günümüze yansıyor.

Öykünün mesajını doğrudanlığı ve günümüze yansımaları için şu örnekler açıklayıcı olacaktır:

Ali: "... her oldurenin arkasında, bir olduren vardır." (s. 21)

Muaviye: "Gerektiğinde, bir memuru görevden almak, çekilecek yüzbin kişi için öünü, boşluğa getirir. Halkı, memurlarına korkut. Alabildiğine korkut... Ama korkuları dayanılmaz olunca, suçu fermanlarda değil, memurlarda aramaları için, memurlarını çek ve cezalandır. Cezalandır ki, halk hoşnut olsun." (s. 65)

Hüseyin: "Eğilmek insanoğluna göre değildir ey Kufeliler, Ancak eğildiği insanın, kendisi önünde de eğilebileceğine inanırsa, eğilmelidir insan." (s. 88)

Ali: "Ordular seni türkümesin. Sen, sen ol, kendinden kork. En büyük ordudur, insanın içinde tepinir." (s. 123)

Hüseyin: "Korkusuzluğun nedenidir? Çünkü bilirim ki, zalimliğin zulmü, inanmışlığın direnci ergeç yener. (...) Pınarlar kurur, ama dağın suyu bitmez." (s. 140-141)

Hüseyin: "Ben Yezid'e, sizin adınıza da boyun eğmedim ki, zulmü üzerinde fazlalaşmasın." (s. 145)

* * *

Kerbela olayının nasıl yaşandığı ve kahramanlarının olay içindeki durumları, tarihin olağanlarıyla sınırlanmış roman için hep gözönüne tutulacak bir sorundur: o tarih gerçekliği roman'a eklenmeli edebiyat gerçekliğine dönüşür. Gelecek kaygısı duyan tarihsel roman için ise, tarih gerçekliği bağımlı kalınacak değil, romanla **organik/bireşimsel** dönüşümü ugrayacak bir unsur olarak vardır.

Bekir Yıldız, Kerbela gerçeğinin günümüzdeki yansımalarına ışık tutup, benzerliği bugüne taşırken, iki ayrı zaman dilimini bir örnek gösteren bir fikre dayanıyor: geçmiş ve bugünkü birbirine izdüşüyor. Gelgelelim sıçrama tahtası olarak bugünü değil, geçmiş seçerek, Kerbela'ya bugün içinde bakmak yerine, kendisini, yüceltiği Kerbela mazlumlarının yanına koyup (okuru da yanına çekerek), oradan bugüne bakıyor. Öyle ki, bugünü bilmek Kerbela'yi değil, Kerbela'yı anlamak bugünü aydınlatacaktır.

* * *

Roman insan aklına ve duygusuna seslenirken, ikisini kaynaştırmayı amaçlar. Oysa Bekir Yıldız yalnızca aklı sesleniyor; akla seslenip, siyasal işlevini kolaylıkla üstlenen son derece yerinde ve başarılı bir dil kuruyor. Öykünün en önemli başarısı da burada kendisini gösteriyor.

Ve Zalim Ve İnanmış Ve Kerbela, yanına pek yaklaşılmasının denendiği, gerçekçi ve özgün bir tarih öyküsüdür.

DEĞİŞİK SESLERE AÇIK DERGİ

Derginin 7. yılında da abonelığımı sürdürüyorum. 7 yılın en ağır koşullarında bile başarıyla süren yayın hayatında Bilim ve Sanat kıvancı ve mutluluğunu hep yaşadım ve yaşıyorum...

Bir okuyucu olarak Sizlere sevgi ve saygım sonsuz. Acılarınız acınızı, zorluklarınız yükümüz, sevincinizse bayramımızdır...

Zor günlerde "O" günler; günah olmayanların günah çıkarması gibi, kitabı sevenin kitabı yakması gibi. Duayı bilmeden amin denmesi gibi. Yandık, harf yandık, satır satır yandık, yaprak yaprak yandık, dergi kitabı yandık.

İnsanlar neden okumuyor diye hep hayırlanıyorum. ŞARKÖY gibi bir yerde hemen hemen hiç okuyan yok. Böyle bir yerde kitapçı dükkanı açtım. İşim zor. Ama yine de cesaretimi yitirmedim.

Bilim ve Sanat'ın 7. yılıyla beraber çok mesafe katettik. Bu arada gelinen yer bir yandan sevindirici; yayın bolluğuandan geçilmiyor. Bir yandan da eski hatalar yineleniyor gibi; bu üzücü.

Bilim ve Sanat bir çok değişik sese kulak verdi, sayfalarını açık tuttu. Aynı zamanda belli bir dünya görüşünü tutarlı bir şekilde savundu ve bu konuda ödünsüz bir yayın hayatı sürdürdü.

Aydınlık kokan yeniliklerle dolu her sayda Bilim ve Sanat Dergisi'ne, çalışanlarına ve tüm emeği geçenlere başarılar ve mutlu yarınlar dileğimle...

Cebraeil Akboyun
Şarköy

İSTAV İMKAN VE OLANAK!

Derginizin sürekli okuyucusuyum. Severe okuyan, dostlarına da öneren biriyim. Okuyucunuzun düşünüp dile getiremediğini, haykırmak isteyip de içine attığını ne güzel de yazıorsunuz.

Yalnız derginizin dili zaman zaman -tutarsız demeyeyim- özen gösterilmemiş düşüncesi uyandırıyor bende. Örnekler çok; özellikle de size ait olan ilk ve son yazılarında sıkça ve açıkça görülmüyor bu. Örneğin son sayının ilk yazısında "imkan" ve "olanak" sözcüklerinin aynı tümce içinde kullanılmış ol-

masını yadırgamamak için Atilla İlhan olmak gerekdir sanırım.

Asıl söylemek istedigim şudur: Derginiz, adına yaraşır bir dergi. Dil, bilmemin de sanatın da dışında değildir. Bu konuda titiz olmak gerekdir. Kaldı ki biz, bu konuya zaman zaman sayfa ayırip okuyucuya, Türkçe ve Türkçenin özleşmesi alanında aydınlatmanızı bekliyoruz.

Ersoy Emiroğlu
Eleşkirt

açidan öğreniriz. Bilim ve Sanat güvenemiz, onurumuz.

Zekeriya Gürsoz
Birecik

DERGİYİ BULMAK GÜCLEŞTİ

Dergiyi elime her alışmada sizlerle birlikte oluyor yaşama, ihtiyarlamış dünyaya sizlerle birlikte bakıyorum. Uzun bir süredir sizlerleyim. Sanırım 1983 yılından beri. Önceleri dergiyi bulmak kolay olsa. 3 büyük şehrinden birinde yaşıyordum. Ama simdi batıda ama yaşam koşulları, olağanları bakımdan ise doğudan daha doğuda bir yerdeyim. Dergiyi bulmak, ulaşmak epey güçleşti. Dostluk ve kardeşlik bağını sağlamlaştırmak için abone olmayı karar verdim. Sizlere başarılar dilerim. Barış dolu bir dünyada hakça üreten ve hakça bölünen insanları görevbilmek umuduyla selam.

Ceylan Gazi Uçkun
Gülpınar Köyü
Ayvacık-Çanakkale

KENT ENGLISH

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığından Tastıklı

PRATİK İNGİLİZCE KURSLARI

- TAMAMI YABANCI ÖĞRETMENLER
- EN MODERN METODLAR
- EN UYGUN ÜCRETLER
- VİDEO PROGRAMI

HAFTA İÇİ KURSLAR : 5 NİSAN 1987
HAFTA SONU KURSLAR : 11 NİSAN 1987

Mithatpaşa Cad. 46/3
ANKARA

Tel: 34 38 33 - 33 60 10

Özür Dilemek..

Gazete ve dergilerde fiyat artışına gidilirken "mazeret" ileri sürmek, "mazur" görülmeyi istemek usuludur. (Bu usul sadece gazete ve dergilere özgüdür, yoksa gün geçmeden fiyatlarını yükseltenlerin mazeret filan ileri sürdükleri yok.) Lâfi, fazla dolandırmadan biz de bu sayımızdan geberli olmak üzere dergi bedelini 500.- TL'na, bir yıllık abone bedelini de 4000.- TL'na yükseltmek zorunda kaldığımızı duyuralım. (Diğer bedel değişikliklerini 3. sayfamızda bulabilirsiniz.) Bu artışla ilgili olarak söyleyebileceğimiz tek şey de, bir süre daha bugünkü fiyatıyla dergimizi sürdüremediğimiz için, sizlerden özür dilemek.

HATALARIMIZ...

Ozür dilemek, deyince; farkındasınızdır, sizlerden sık sık "DÜZELTME" başlığı altında özür diliyoruz. Bu sayımızda da böyle bir başlık var. Dergiye emek veren arkadaşlarımız hem bu düzeltmeleri koyuyorlar hem de bir yandan, okuyucularımızın, "Ooo siz de amma hata yapıyorsunuz," diye düşüneceğinden ve bize olan güvenlerinin sarsılacağından endişe ediyorlar. Hatalarımız konusunda, siz okuyucularımıza vereceğimiz tek güvence şu; hatalarımız olursa yinlayacağız; bir eziklik, bir endişe duysak bile yinlayacağız. Elbette, "hata yaparsak yapalım, nasıl olsa düzeltiriz" anlayışı içinde değiliz. Hedefimiz, daha önce de bir başka biçimde değinmişistik, özür dilemek zorunda kalmayacağımız bir dergi düzeyine ulaşmak.

"TİYATRO YAZILARI"

Tiyatrosever okuyucularımıza, Ayşegül Yüksel dostumuzun ilkini geçen sayımızda yayınladığımız "Tiyatro Yazılıları"ni bundan böyle (iki sayıda bir olmak üzere) sürekli izleyebileceklerini haber verelim. Sayın Yüksel, fırsat bulduğu ölçüde arada da yazacak. Başka değerli kalemlerin tiyatro oyunlarına ilişkin değerlendirmelerine de daha sık yer vereceğiz. Sinema-video, kitap sayfalarımızdan sonra, okuyucularımıza düzenli tiyatro sayfaları da sunabileceğimiz için mutluyuz.

OKUYUCU MEKTUPLARI

Aldığımız okuyucu mektuplarını yerimizin elverdiği ölçüde yayımlamaya çalışıyoruz. Özellikle de bize eleştiri getiren mektupları. Kendi yazdıklarının yayınlanmadığını gören okuyucularımızın, bunun yalnızca yer sorunuyla ilgili olduğunu bilmelerini istiyoruz. Büttün eleştirilerden yararlanıyoruz, yararlanacağız da.

"İNSAN HAKLARI KÜLTÜRÜ"

Bazı okuyucularımız, belli konulara gereğinden fazla yer verdigimiz, ya da yinelemelerde bulunduğumuz kanışındalar. Buna işaret edenler, o konuların yaşamsal önemini kabul etmeye birlikte, başka güncel konulara yeterince yer ayırmadığımızdan yakınıyorlar. İnsan Hakları, Barış vb. konular fazla yer ayırdıklarımızdan. Bu tercihimiz, dostumuz Attilâ Ak sel'in kelimeleriyle söyleyelim, "bireyin yaşamına saygı olunması, ona dokunulmaması konusunda(ki) hassasiyeti" içeren bir "İnsan Hakları Kültürü"nün "yaşam biçimimiz haline" getirilebilmesi için, 12 Eylül öncesi mücadele günlerinde, yeterince çaba gösterilmediğine, ya da bu konudaki çabaların yeterince genelleştirilemediğine -kitleselleştirilemediğine- ilişkin saptamalardan kaynaklıyor.

İnsan haklarına saygı ve bütün dünyada adil ve kalıcı bir barışın kürülmesi gibi kavramları topluma mal etmek bütün aydınlar, aydınlık düşünen bütün insanlar açısından hem yaşamalarını südürebilecekleri kendi doğal ortamlarını yaratıbilmelerinin hem de toplumsal sorumluluklarının bir gereği. Bu işlevi yalnızca dergilerle yerine getirmek mümkün değil. Bunu başarmanın daha etkin, daha yaygın araçları var; bu araçlar bulunmak zorunda. Bilim ve Sanat olarak, biz yalnızca böylesi konuların önemini öne çıkarmamın çabası içindeyiz. Öte yandan da, okuyucularımızın haklı dilekleri doğrultusunda, ele aldığımız konuları güncellikleri, gündemdeki yerleri oranında zenginleştirmek için çaba gösteriyoruz.

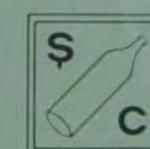
Konularımızı çeşitlendirmek, içeriğimizi zenginleştirmek siz okuyucularımızın da düşünSEL katkılarıyla olacak; sevgiyle dostlukla...

"Cevreyi Kirletmeyelim,,

Cam tabii bir malzemedir.
Eritilebilir,
yeniden şekil verilebilir
ve tekrar kullanıma sunulur;
Üstün özelliklerinden
hiçbir şey kaybetmeden...

Sonra isterseniz,
tekrar eritilebilir
ve yeni bir ürün için
hammadde olur...

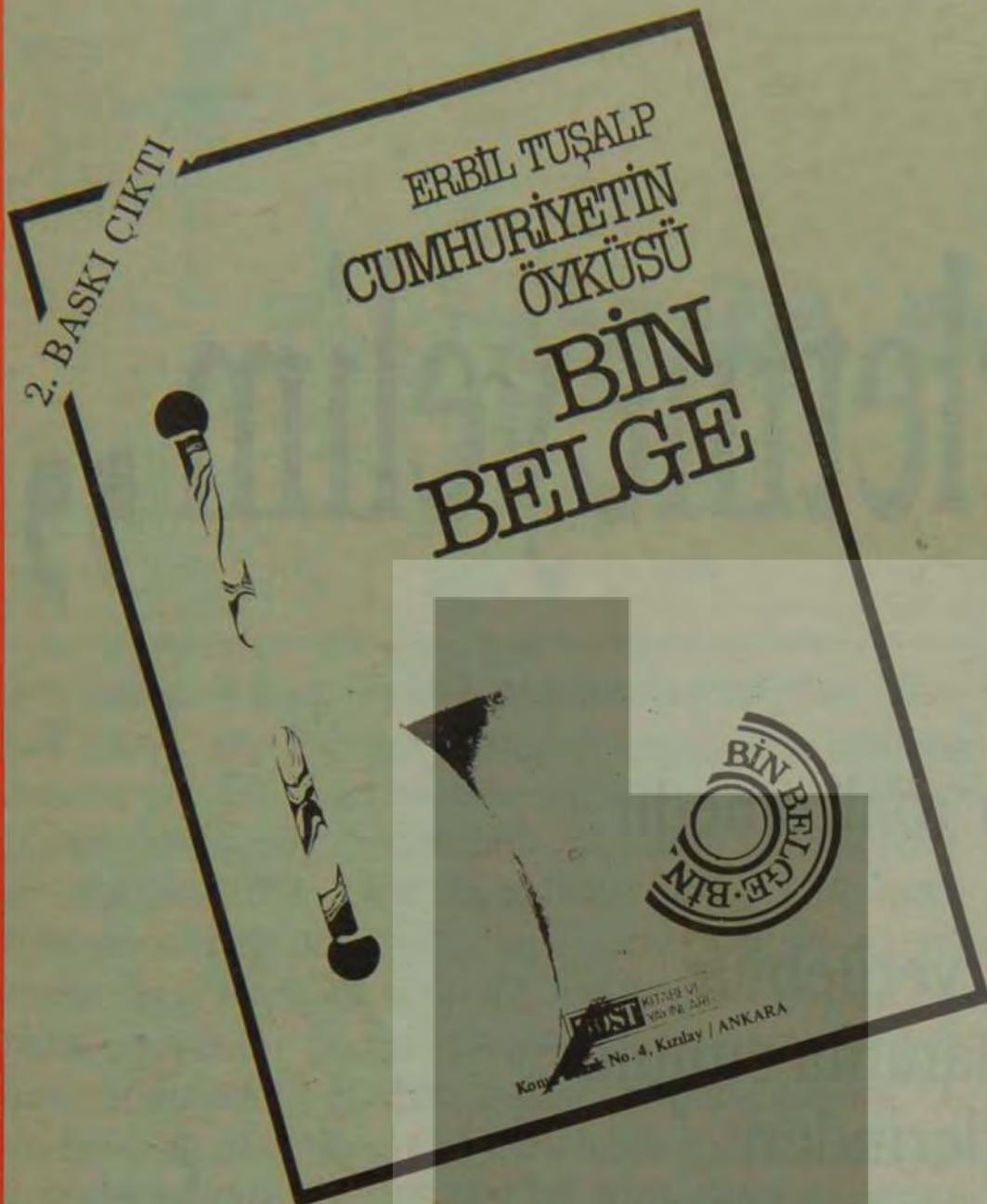
Bu özelliği sayesinde,
cam kaynak israfını
ve doğanın kirlenmesini önler.

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

DOSTKİTAPEVİ
YAYINLARI

Merkez:

Konur Sokak 4, Kızılay - Ankara
Şube : Zafer Çarşısı, No. 13

GENEL DAĞITIM:
DOST DAĞITIM • Bayındır Sokak No. 40
 Kızılay - Ankara
 32 48 68

TOPLUMSAL TARİH ÇALIŞMALARI/ Çağlar Keyder (Araştırma-İnceleme)	1.575.-
BİZANS TOPLUMSAL VE SİYASAL DÜŞÜNÜŞÜ/ Ernst Barker, Çev.: Mete Tunçay (Araştırma-İnceleme)	1.365.-
TALAT PAŞA - BİR ÖRGÜT USTASININ YAŞAM ÖYKÜSÜ (2. Basım)/Tevfik Çavdar	2.520.-
BAHAR NOKTASI/W. Shakespeare, Çev.: Can Yücel (Oyun)	525.-
SONELER/W. Shakespeare, Çev.: Saadet - Bülent Bozkurt (Şiir)	1.260.-
SİNEMA KURAMLARI/Seçil Büker - Oğuz Onaran (Araştırma-İnceleme)	1.365.-
SİNEMA DİLİ ÜZERİNE YAZILAR/Seçil Büker, (Araştırma-İnceleme)	1.365.-
NÜKLEER ENERJİ Mİ?/Stephen Croall - Kaianders, Çev.: And Ersen	1.050.-
BELKİ YİNE GELİRİM (2. Basım)/Ahmet Telli (Şiir)	525.-
HÜZNÜN İSYAN OLUR (6. Basım)/Ahmet Telli (Şiir)	525.-
SAKLI KALAN (4. Basım)/Ahmet Telli (Şiir)	525.-
SU ÇÜRÜDÜ (3. Basım)/Ahmet Telli (Şiir)	525.-
DÖVÜŞEN ANLATISIN (2. Basım)/Ahmet Telli (Şiir)	525.-
DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELER/ Prof. Dr. Cem Alpar, (Araştırma-İnceleme)	630.-
ÇAĞDAŞ SANAT KURAMI/Paul Klee, Çev.: Mehmet Dündar, (Araştırma-İnceleme)	1.050.-
12 EYLÜL TUTANAKLARI "BİN TANIK" / Erbil Tuşalp	2.750.-
SANAYİ VE İMPARATORLUK/E. J. Hobabawm, Çev.: Y. Gülerman - A. Ersoy (Araştırma-İnceleme)	1.900.-
HIROŞIMA SEVGİLİM/M. Dures, Çev.: C. Çapan	735.-
CUMHURİYETİN ÖYKÜSÜ BİN BELGE/Erbil Tuşalp	1.890.-

TUŞALP TEORİ YAYINLARI

Konur Sokak 13/7, Kızılay - Ankara
Tel: 25 68 95 - 18 56 74

AVRUPA İKTİSAT TARİHİ-1/Herbert Heaton, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay - Osman Aydoğuş	2.625.-
AVRUPA İKTİSAT TARİHİ-2/Herbert Heaton, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay - Osman Aydoğuş	2.625.-
XIV. YÜZYILDAN XVI. YÜZYILA OSMANLI DEVLETİ'NDE TIMAR/ Nicoara Beldiceanu, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay	1.050.-
JİNEKOLOJİ VE OBSTETRİKTE ACİLLER/ Dr. Ferit Saraçoğlu	4.200.-
FEODALİTE VE KLASİK DÖNEM OSMANLI ÜRETİM TARZI/Mehmet Ali Kılıçbay	3.150.-
KİTLE İLETİŞİM SİSTEMLERİ/A. Raşit Kaya	1.470.-
HUKUKUN TEMEL KAVRAMLARI/ Doç. Dr. Şanal Görgün	1.260.-
BATTı'DA SİYASAL DÜŞÜNCELER TARİHİ-1/ Mete Tunçay	2.625.-
BATTı'DA SİYASAL DÜŞÜNCELER TARİHİ-2/ Mete Tunçay	2.625.-
BATTı'DA SİYASAL DÜŞÜNCELER TARİHİ-3/ Mete Tunçay	2.625.-

FORTRAN IV - BASIC/Uğur Yalçınar	3.150.-
1961-1982 ANAYASASI (Karşılıklı Metinler)/ T. Karamustafaoglu, M. Turhan	1.470.-
SİYASAL DÜŞÜNCELER TARİHİ/ Alaeddin Şenel	3.150.-
BEN VE TOPLUM - SOSYAL PSİKOLOJİ - 1/ B. Tolan - G. İsen - V. Batmaz	2.520.-
TÜRKİYE EKONOMİSİ/Prof. Dr. Yakup Kepenek	3.150.-
KAMU MALİYESİ/Prof. Dr. Özhan Uluatam	1.155.-
MİKRO İKTİSAT/J. M. Henderson & R. E. Quandt	2.520.-
MODERN MİKRO İKTİSAT/A. Koutsoyannis	Çıkıyor
MATEMATİKSEL İKTİSADIN TEMEL YÖNTEMLERİ/ A. Chiang	4.200.-
SİYASAL İNSAN/S. M. Lipset, Çev.: Mete Tunçay	3.150.-
FINANSAL KURUMLAR/Özcan Ertuna	2.415.-
COBOL/Faruk Çubukçu	2.520.-
PL/I/Faruk Çubukçu	1.860.-
PASCAL/Uğur Yalçınar - Gökhan Yalçınar	Çıkıyor
FORTRAN IV - BASIC UYGULAMALAR/Uğur Yalçınar	Çıkıyor
MANTIK DOĞRU DÜŞÜNME YÖNTEMİ/Cemal Yıldırım	1.470.-